

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

Полтавець Юлія Сергіївна

УДК 811.161.2'373.42 (043.3)

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВИЯВИ МОВНОЇ АТРАКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ
ПУБЛІЦИСТИЦІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
Дудко Ірина Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ АТРАКЦІЇ.....	11
1.1. Атракція: багатовимірність поняття та множинність інтерпретацій..	11
1.1.1. Філософське й загальнонаукове підґрунтя теорії атракції.....	11
1.1.2. Історія та вживання терміна <i>атракція</i> в мовознавчій традиції.....	14
1.2. Системний характер мовної атракції.....	23
1.2.1. Реалізація атракції на фонетичному й морфемному рівнях.....	23
1.2.2. Реалізація атракції на лексико-семантичному рівні.....	28
1.2.2.1. Атракція в номінації й словотворі.....	31
1.2.2.2. Семантична атракція сем.....	39
1.2.3. Специфіка граматичної атракції.....	48
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2	
ВИЯВИ СИНОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	69
2.1. Синонімічна атракція в сучасній україномовній публіцистиці.....	69
2.1.1. Центри синонімічної атракції в сучасній публіцистиці.....	78
2.1.1.1. Центр «Гроші».....	78
2.1.1.2. Центр «Політики».....	103
2.2.1.3. Центр «Футбол».....	112
2.2. Метафоричні моделі поповнення центрів синонімічної атракції.....	132
Висновки до розділу 2.....	143

РОЗДІЛ 3

ВИЯВИ АНТОНІМІЧНОЇ І ПАРОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	145
3.1. Антонімічна атракція.....	145
3.1.1. Структурно-функціональні типи антонімічної атракції в сучасній публіцистиці.....	145
3.1.2. Стилістичні функції антонімічної атракції в публіцистичному тексті.....	171
3.2. Паронімічна й омонімічна атракції.....	175
3.2.1. Особливості паронімічної й омонімічної атракції в українській публіцистиці початку ХХІ ст.....	175
3.2.2. Структурні типи паронімічної атракції.....	183
Висновки до розділу 3.....	194
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	202
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЇХНІХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	228

ВСТУП

Сучасне мовознавство характеризується антропоцентричним підходом і спрямоване на дослідження мови як відкритої системи. У центрі уваги перебувають когнітивні, прагматичні, соціокультурні аспекти мови, що яскраво виявляються на матеріалі публіцистики, чим і зумовлений значний інтерес мовознавців до цього стилю мовлення. У публіцистичних текстах особливо виразно реалізується комунікативна і номінативна функції мови. Їх осмислення через явище мовної атракції дає можливість поєднати антропоцентричний і системоцентричний підходи, а новим етапом такого поєднання стає синергетика.

Явище атракції складне в різноманітності своїх виявів і ґрунтується на мисленневих процесах людини. Нині потрактування терміна *мовна атракція* дуже широке, починаючи від взаємовпливу звуків і до найзагальнішого витлумачення: явище залучення мовців до активного вжитку певної мови у зв'язку зі зростанням її соціального престижу. Термінологічна неоднорідність пояснюється багатоплановістю досліджуваного мовного явища.

Атракція притаманна як самій мові, так і комунікативним актам, що реалізуються засобами мови. Мовна атракція (від лат. *attractio* – притягати, залучати) – це мовна універсалія, що полягає в здатності мовних одиниць різних рівнів притягувати до себе інші мовні одиниці на різних мовних осях, організовувати структуру мови та забезпечувати її функціонування як системи. Мовленнева атракція виявляє особливості індивідуального осмислення і сприйняття людиною світу, спирається на позамовний культурно-історичний контекст. У комунікації, що постає як кодування і декодування інформації у публіцистичних матеріалах між автором-адресантом і читачем-адресатом, виявляється мовотворчість людини.

Теоретичні засади мовної атракції викладено в працях Я. Грімма [232], Ф. Міклошича [237], Р. Ллойда [234], В. Шерцля [216], Ф. Теннея [241], О. Потебні [149 – 151], І. Бодуена де Куртене [18], що презентують порівняльно-історичні дослідження. В ареальній лінгвістиці питання атракції розглядали

Й. Шмідт [165], Б. Серебренников [165]. Важливим етапом для тлумачення досліджуваного явища стали роботи С. Ульмана [194], М. Маковського [115], Г. Щура [219], З. Попової [140], С. Шафікова [211], О. Тараненка [186], П. Гриценка [53; 54], що стосуються лексико-семантичної атракції. Як потужний стилістичний засіб паронімічну атракцію в другій половині ХХ століття активно вивчали В. Григор'єв [50], О. Северська [163], А. Критенко [96; 97]. У руслі синергетики мовній атракції присвячені дослідження І. Герман [44], В. Пищальникової [44], Ю. Леденьова [108], І. Фришберг [203], І. Кривко [93; 94], С. Лебєдевої [106].

Сучасні українські мовознавці зосереджують увагу на дискурсивних характеристиках атракції (Т. Фільчук [202], Л. Савченко [160], О. Маслій [119]), а також на дослідженні одного з різновидів атракції – паронімічної (Н. Дащенко [60], О. Воронюк [42]). Однак в україністиці атракція ще не була об'єктом комплексного аналізу її виявів на різних рівнях мовної системи, зокрема на лексико-семантичному. Існує нагальна потреба систематизувати лінгвістичні інтерпретації явища мовної атракції й визначити його особливості в українській мові, чим і зумовлена **актуальність** дисертаційного дослідження. Матеріалом роботи стала публіцистика з огляду на те, що вона динамічно відтворює сучасне життя суспільства, тож характеризується активними номінативними процесами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах теми кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Лінгводидактичний опис функціонування української мови». Тему дисертації затверджено на засіданні Наукової ради «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол №59 від 20 березня 2012 р.).

Мета дослідження – з'ясувати лексико-семантичні вияви мовної атракції в українській публіцистиці початку ХХІ століття, механізм її виникнення та особливості функціонування.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити лінгвістичний статус атракції, систематизувати основні підходи до її витлумачення;
- 2) здійснити класифікацію виявів мовної атракції на всіх структурних рівнях мови, зокрема на лексико-семантичному;
- 3) описати основні центри синонімічної атракції та способи їх поповнення;
- 4) виявити типові моделі антонімічної атракції;
- 5) схарактеризувати структурні типи паронімічної атракції в сучасній українській публіцистиці;
- 6) проаналізувати семантичні та функціонально-стилістичні особливості різних видів атракції.

Об'єкт дослідження – явище атракції в українській публіцистиці початку ХХІ століття.

Предмет дослідження – механізми виникнення, види атракції, семантика, структура, способи творення, стилістичний та прагматичний потенціал мовних одиниць, на які поширюється атракція в сучасній українській публіцистиці.

Матеріал дослідження становлять 1800 одиниць, дібраних шляхом суцільної вибірки й окремих фіксацій із текстів публіцистичного стилю, що репрезентують атракцію на різних мовних рівнях, зокрема на лексико-семантичному.

Джерелами дослідження стала українська газетна періодика – близько 40 газетних видань та інтернет-ресурси. Серед них всеукраїнські, регіональні та місцеві друковані періодичні видання («Голос України», «Віче», «Урядовий кур'єр», «Україна молода», «Вечірній Київ», «Літературна Україна», «День», «Українська правда», «Український тиждень», «Дзеркало тижня», «Вільне життя плюс», «Сільські вісті», «Експрес», «Пенсія», «Сім'я і дім», «Рідне село», «Експедиція ХХІ»; «Київська правда», «Хрещатик», «Час Київщини», «Високий замок», «Львівська газета», «Хвиля Десни», «Молодий буковинець», «Новини Закарпаття», «Рівне Вечірнє», «Волинська газета», «Репортер Житомира», «Галичина», «Час»), а також інтернет-публіцистика: електронні газети

(«Українська газета плюс», «Gazeta.ua», «Футбол Газета»), електронні аналоги та версії зазначених друкованих видань, їхні блоги («Українська правда. Блоги», «Українська правда. Таблоїд»), портали новин (УНІАН, Bigmir.net, «Футбол 24», «Трускавецький вісник»). У дослідженні використано корпус публіцистичних текстів української мови. Хронологічні межі публікацій – 2000 – 2014 роки. Для виявлення специфіки атракції в публіцистиці застосовано ілюстрації з художніх творів Т. Шевченка, П. Тичини, О. Довженка, М. Дашкієва, В. Нестайка, Л. Костенко, Г. Чубач, Н. Гайдамаки, Люко Дашвар, Т. Прохаська.

Методи та прийоми дослідження. Мета роботи й особливості досліджуваної теми зумовили використання таких методів і прийомів: *описового методу* (для інвентаризації, аналізу та опису зібраного теоретичного й фактичного матеріалу, встановлення етапів розвитку терміна *атракція*, класифікації видів атракції), у межах якого застосовано прийоми зовнішньої (для з'ясування артикуляційних особливостей звуків, що містяться в одиницях паронімічної атракції; для встановлення взаємозв'язку процесів мислення й мовлення в явищі атракції; для визначення тематичних груп лексем, залучених синонімічною атракцією) та внутрішньої (для аналізу парадигматичного й синтагматичного планів вияву атракції) інтерпретацій; *структурного методу*, зокрема дистрибутивного аналізу (для вияву типової сполучуваності одиниць, між якими діє семантична атракція), компонентного аналізу (для виявлення ядерних і периферійних сем, які слугують основою для семантичної атракції), трансформаційного аналізу (для виявлення семантичних відтінків значення лексем, прагматичного потенціалу мовних одиниць); частково *порівняльно-історичного* та *зіставного методу* (для з'ясування особливостей семантичної й граматичної атракції в українській мові в порівнянні зі слов'янськими мовами та зіставленні з англійською й німецькою); *контекстуального аналізу* (для виявлення впливу мовного і позамовного контексту на формування переносних значень слів, на можливість декодування адресатом тексту і роль культурно-соціальних чинників у функціонуванні атракції); *контент-аналізу* (для виявлення центрів синонімічної атракції), *кількісного підрахунку* (для визначення

продуктивності способів атракції, моделей концептуалізації одиниць для поповнення рядів синонімічної атракції). У роботі застосовано синергетичний підхід до аналізу мовного матеріалу, проте синергетична методологія, що передбачає обов'язкове математичне моделювання, не використовувалась.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві систематизовано лінгвістичну термінологію для позначення явища атракції, комплексно визначено основні види й різновиди атракції, з'ясовано співвідношення поняття *атракція* й понять *інтерференція*, *народна етимологія*, *парономазія*, *синсемантия*. Застосовано синергетичний підхід до витлумачення явища атракції та з'ясування власне мовних і позамовних чинників атракції. Механізм дії атракції в публіцистичних текстах показано на дії атракторів та параметрів порядку, уточнено різновиди атракторів, запропоновано виокремити *дискурсивний атрактор* як один з видів дивного атрактора.

Уперше на матеріалі сучасної української публіцистики досліджено синонімічну атракцію. Установлено її центри та типові моделі метафоризації мовних одиниць як продуктивне джерело поповнення центрів синонімічної атракції новими одиницями.

Уведено поняття антонімічної атракції і структурно-функціональних типів, через які вона реалізується в публіцистиці. Поглиблено класифікацію типів паронімічної атракції та з'ясовано особливості її функціонування в українській публіцистиці. Подальший розвиток отримало дослідження семантико-функціональних і стилістичних особливостей атракції на лексико-семантичному рівні.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні мовознавчої інтерпретації атракції, уточненні теоретичних положень про атракцію як явище мови й мовлення, виявленні її типології; у встановленні принципів розмежування близьких з атракцією мовних явищ (інтерференції, експансії, лексичної сполучуваності, синсемантиї), визначенні стилістичного потенціалу лексико-семантичної атракції в публіцистиці. Результати дослідження можуть бути використані для аналізу атракції в інших стилях сучасної української мови.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для створення теоретичних і практичних курсів із лексикології, когнітивної та комунікативної лінгвістики, стилістики, культури мовлення; у викладанні спеціальних курсів, а також у написанні курсових, дипломних та магістерських робіт; у лексикографічній практиці.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації викладено на 11 наукових і науково-практичних конференціях: Звітно-науковій конференції викладачів, аспірантів і докторантів університету НПУ імені М.П.Драгоманова (Київ, 2012 – 2015 рр.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне українознавство: здобутки і перспективи» (Київ, 2012 р.), Міжнародній науковій конференції «Лінгвістичні і лінгводидактичні аспекти функціонування української мови в Україні та за кордоном» (Київ, 2012 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Лінгвістичне портретування сучасного соціуму» (Вінниця, 2012), III Міжнародній науково-практичній конференції студентства і наукової молоді «Філологія XXI століття» (Харків, 2013), Міжнародній науковій конференції до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка «Естетичні та моральні ідеали українського народу в Шевченковому слові» (Київ, 2013), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (Острогор, 2013), Міжнародній науковій конференції «Функціональна природа тексту як лінгвосеміотичного, комунікативного і мовно-мисленнєвого утворення» (Київ, 2014), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції розвитку та функціонування слов'янських і германських мов» (Миколаїв, 2015), Міжнародній науковій конференції «Лінгвістичний простір вищої школи драгомановців (до 90-річчя кафедри української мови та 180-річчя НПУ імені М.П. Драгоманова)» (Київ, 2015).

Публікації. Результати дослідження викладено в 7 статтях, одна з яких – закордонна.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (242 позиції), списку джерел та їхніх умовних скорочень (43 позиції). Загальний обсяг дисертації – 229 сторінок, із яких 201 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ АТРАКЦІЇ

1.1. Атракція: багатовимірність поняття та множинність інтерпретацій

1.1.1. Філософське й загальнонаукове підґрунтя теорії атракції

Усі елементи буття перебувають у взаємозв'язку, створюючи складну систему – світ. Питання таких зв'язків завжди було предметом досліджень у царині філософії. Філософські міркування були спрямовані на природу й пізнання її законів. Звідси увага до фізики і космології, що яскраво виявилась уже в працях Аристотеля. У кінці XVII ст. І. Ньютон відкрив Закон всесвітнього тяжіння (Law of universal gravitation), положення якого стосуються сили тяжіння між двома тілами з певною масою, яка обернено пропорційна квадрату відстані між ними [197, с. 348]. Ідею притягання, ґрунтуючись на цих положеннях, розвинув І. Кант у праці «Загальна природна історія і теорія неба». У другій частині праці під назвою «Про походження світу планет загалом і про причини їх руху» автор вказав, що планети і їхні супутники обертаються навколо Сонця, «як біля центру, всі рухаються в один і той самий бік, і саме в той, в який обертається саме Сонце, яке керує всіма їхніми рухами внаслідок сили притягання» (тут і далі переклад наш – Ю.П.) [80]. І. Кант дійшов висновку, що «притягання, без сумніву, настільки широко поширена властивість матерії, як і саме існування матерії в просторі, воно пов'язує речовини взаємним зв'язком, або, власне кажучи, притягання є саме тим загальним зв'язком, який з'єднує частини природи в просторі, отже, воно поширюється на всю його протяжність, на всі відстані його нескінченності» [80].

У класичній німецькій філософії, крім І. Канта, ідеї притягання є в Г. Гегеля, який створив систему діалектики. Одним із її законів є закон єдності й боротьби протилежностей. Філософ, осмислюючи «буття в собі», оперував поняттями притягання і відштовхування як категоріями кількості: у момент притягання

буття-в-собі єдине, а коли діє відштовхування – з нього утворюється кілька частин; так єдине породжує множину [235, с. 204].

У галузі фізики ідеї притягання продовжилися в дослідженнях електричних явищ. У 70-х роках XVIII ст. сформульовано Закон Кулона, за яким однойменні заряди відштовхуються, а різнойменні – притягуються [198, с. 533]. Дж. Максвелл обґрунтовує теорію електромагнітного поля. Ці ідеї пізніше мали вплив на теорію поля в мовознавстві. У праці «Притягання» він зазначив, що «коли взаємна дія прагне зблизити тіла чи завадити їм віддалитися одне від одного, вона називається тяжінням або притяганням [...]». Назви «притягання» і «відштовхування» вживаються у випадках дії на відстані [117, с. 168].

На початку XX століття як світоглядна концепція набуває поширення Закон притягання (Law of attraction). Його теоретиками стали П. Мулфорд, Дж. Аллен, В. Аткинсон. Цей закон зміщує акценти з традиційного світобачення, у якому притягуються протилежності, на принцип «подібне притягує подібне» («like attracts like»). Позитивні вібрації, які відходять від людини, від енергії її думок і слів притягують такі самі позитивні вібрації, а негативні – зумовлюють негативні [110, с. 18]. Положення Закону притягання використовуються в нейролінгвістичних методах психоаналізу.

У соціальній психології атракцію характеризують як процес звернення уваги на певний об'єкт, а також як міжособистісну симпатію, почуття привабливості між людьми [22, с. 44].

У мовознавстві метафора притягання між мовними одиницями наявна вже в «Граматичі Пор-Рояля» 1660 року: «Одним із основних правил логіки є таке: у стверджувальних реченнях суб'єкт притягує до себе атрибут, тобто визначає його» [3, с. 139].

Атракція являє собою мовну універсалію – явище, притаманне всім або більшості мов. «Мовні та культурні системи величезною мірою відрізняються одні від одних, але існують семантичні й лексичні універсалії, що вказують на спільний поняттєвий базис, на якому ґрунтуються людська мова, мислення і культура» [32, с. 85]. Мовна атракція функціонує завдяки кільком мисленневим механізмам,

серед яких аналогія, асоціація та апперцепція. Аналогія – «вид умовиводу, в якому на основі схожості двох об'єктів або явищ роблять висновок про їх схожість і за іншими», який виявляється і в мисленні людини, і в мові – абстрактній системі, що існує поза межами свідомості носія. Апперцепція полягає у залежності сприймання людиною предметів і явищ від її попереднього досвіду, змісту і спрямованості психічної діяльності та особистісних якостей [152, с. 30], пояснює експресивно-оцінне ставлення мовця до описуваних явищ та зумовлює можливість при використанні певних лексичних одиниць спиратися на попередній досвід мовців (діяльнісний – подібна комунікативна ситуація, мовленнєвий – ситуативне використання лексем, про яке знають комуніканти): конкретної людини, групи осіб чи суспільства загалом. За допомогою асоціацій встановлюється зв'язок між різними явищами за суміжністю, схожістю і контрастом [152, с. 33]. Зазначені мисленнєві процеси властиві людині, тому й виявляються в усіх мовах світу, беруть участь у їх формуванні й функціонуванні. Однією із універсалій, визначених Ч. Хоккеттом, є семантичність: «мовні сигнали функціонують, забезпечуючи кореляцію й організацію життя суспільства, оскільки існують асоціативні зв'язки між сигнальними елементами й ознаками світу» [207, с. 55].

Особливо яскраво належність досліджуваного явища до мовних універсалій демонструє лексико-семантична атракція як семантична універсалія. «Власне мовні універсалії можуть класифікуватися, залежно від конкретних термінів, у яких вони формулюються, на фонологічні, граматичні, семантичні» [195, с. 27]. С. Ульман серед універсалій виокремлює полісемію, наявність семантичних полів, метафори, синонімії, омонімії, табу [194] – в усіх цих явищах виявляється атракція: вона є зв'язком між первинним і вторинними значеннями семем, бере участь в утворенні метафор, структурує одиниці за ознакою подібності значення. У цьому аспекті атракція пов'язана з об'єднанням лексичних одиниць. М. Маковський називає семантичними універсаліями різні види взаємодії одиниць лексико-семантичних «наборів». Між цими одиницями діє лексична атракція. «Різними соціальними варіантами (рівнями) мови притаманні різні типи атракційних зв'язків між мовними континуумами, що визначають специфіку і

властивості кожного з них» [116, с. 334]. С. Шафіков зазначає наявність атракції смислів поля (номінативна атракція сем) [211, с.144].

Отже, явище атракції як властивість елементів буття, що полягає в їхній взаємодії, є об'єктом філософських реценцій та досліджень у природничих та суспільних науках.

1.1.2. Історія та вживання терміна *атракція* в мовознавчій традиції

Усі елементи мовної системи перебувають між собою в тісних взаємозв'язках. Увагу мовознавців привертає явище притягання між мовними одиницями, їх контактування і результат взаємодії. Тлумачення явища мовної атракції викликає певні труднощі, оскільки в мовознавчій літературі спостерігається відносно довільне вживання терміна, а отже й відсутність його уніфікації. Чималу кількість різноманітних потрактувань поняття атракції складно зібрати в одну наукову лінгвістичну картину. Це пов'язано зокрема із недостатнім вивченням історії терміна в мовознавстві, різним його вживанням на певних етапах розвитку лінгвістичної науки.

Зі зміною лінгвістичної парадигми, утвердженням лінгвосинергетики та увагою до ментальних, когнітивно-психологічних виявів мисленнево-мовленневої діяльності людини термін *атракція* переосмислюється, що потребує його уточнення, яке базуватиметься на чіткій систематизації й усвідомленні попередніх набутоків в опрацюванні проблеми мовної атракції.

На кожному історичному етапі розвитку мовознавства посилювалась увага до явища атракції з урахуванням різних його аспектів. У середині ХХ ст. атракцію досліджували на лексичному рівні М. Маковський [115], З. Попова [140], Г. Щур [219]. Як явище поетичної мови паронімічну атракцію аналізували В. Григор'єв [50] й О. Северська [163].

Останнім часом з'явилися дисертаційні дослідження мовної атракції з огляду на нові наукові позиції [94; 202; 203], однак це не розв'язує і не вичерпує проблеми пояснення цього явища.

Атракція – міжгалузевий науковий термін, що вживається у філософії, психології, фізіології, фізиці, математиці, мовознавстві. У лінгвістичній термінології надають перевагу терміну *атракція*, хоч синонімічно вживаються терміни *притягання* і *тяжіння*.

На суміжне використання слів *тяготение* (*тяжіння*) і *притяжение* (*притягання*) звернув увагу В. Виноградов, який припускає, що вживання з прийменником *до* (замість прийменника *на*) розвинулося у слів *тяжіти* і *тяжіння* під впливом слів *притягатися* і *притягання* [37]. Він також вважає, що під впливом синоніма *притягання* в слові *тяжіння* розвивається переносне значення «ваблення, прагнення». Саме з таким значенням термін *атракція* виникає в 60-х роках ХХ ст. в соціальній психології.

«Історія слова *тяжіння* (виділення наше – Ю.П.) є цікавим прикладом втрати старої внутрішньої форми і розвитку переносних значеннєвих відтінків на основі наукового термінологічного значення» [37]. У термінологічному апараті таких наук, як фізика і математика, провідна роль належить не власне терміну *атракція*, а терміну *атрактор*, що позначає точку, область чи траєкторію, до якої тяжіють інші елементи системи. Термін *атрактор* є одним із ключових понять у синергетиці, засади якої визначені Г. Хакеном в однойменній праці 1977 року.

У мовознавстві термін *атракція* має різноманітні потрактування, що дає змогу говорити про широкозначність, або еврисемію, цього терміна. Атракція (лат. *attractio* – притягати, залучати; англ. *attraction* – тяжіння, притягання) – притягання одних мовних елементів до інших. Це узагальнене значення терміна, яке у контексті, у певному руслі мовознавчих досліджень конкретизується.

У сучасних лінгвістичних працях термін *атракція* подано шаблонно: він запозичений мовознавством з фізики [202; 84], вживається в ареальній лінгвістиці, трактується зі синергетичних позицій. Теза про запозичення терміна з фізики може бути спростована, якщо звернутися до хронології його вживання. Е. Лоренц відкриває поняття атрактора в математиці й метеорології 1963 року. Натомість у лінгвістиці, починаючи з кінця 50-х років ХІХ століття, відомі вже не лише поодинокі зауваження про атракцію, а й повноцінні праці, присвячені цьому

явищу [232; 234; 241]. Тобто використання терміна *атрактор* у математиці й фізиці розпочалося щонайменше на століття пізніше, ніж у мовознавстві терміна *атракція*. Проте не можна не зазначити, що із появою атрактора Е. Лоренца, який був використаний і в «Синергетиці» Г. Хакена, відбувається переосмислення поняття атракції в мовознавстві, що спричинює розширення значення цього терміна.

Тож початковий етап вивчення атракції можна датувати другою половиною XIX століття. Дослідження виконувалися в історично-порівняльному мовознавстві, яке панувало на той час в Європі. Німецький філолог Я. Грімм у праці «Про деякі випадки атракції» 1859 року зазначав, що явища фонетики й синтаксису дуже схожі: як окремі звуки на певному місці, так і слова в реченні діють одне на одного [232, с. 1]. Щоб схарактеризувати такі синтаксичні взаємовпливи, автор віддає перевагу саме терміну *атракція*. Атракція властива родовому та давальному відмінку, рідше притягуються, тобто вживаються один у функції іншого, знахідний і називний. Атракцію Я. Грімм досліджує на матеріалі латинської і грецької мов. На його думку, це явище сприяє гармонійності вимови та врівноваженню звуків і речень.

Вплив подібності звучання на розвиток мови й значення слів розглядає Р. Ллойд. Аналізуючи етимологічні процеси, вчений доходить висновку, що деякі корені утворилися щонайменше не так, як це передбачено, зсередини, а притягуванням подібних елементів ззовні [234, с. 151–152] і що сталість деяких груп слів полягає не в етимології, а в дії фонетичної атракції. Показуючи, як подібність звучання впливає на витлумачення значення слів, Р. Ллойд використовує термін *народна етимологія*, а також стверджує, що атракція, якій підлягають слова із суміжним значенням, справляє набагато більше враження на нашу свідомість, ніж притягування за рахунок сусідніх звуків [234, с. 108].

Не оминув явище народної етимології й І. Бодуен де Куртене, якому він дає назву *семасіологічна атракція* [18, с. 198]. Загалом у синтаксисі явища атракції і конгруенції, на думку вченого, виявляють свою дію у зв'язку слів і речень. Він

вказує, що атракція може бути спорадичною, або одиничною, і постійною; зазначає зв'язок атракції з асиміляцією звуків [17, с. 101].

Атракцію в ранній латинській мові досліджує Ф. Тенней. Це інший вияв мовної атракції, а саме модальна атракція. В оригінальних зразках ранньої латини форми умовного способу в підрядному реченні вживалися тому, що це речення містило ту саму модальність, що й головне речення. Дослідник розглядає атракцію як природне явище мовної еволюції, яке підпорядковується категорії аналогії, що працює механічно [241, с. 29].

Дослідження мовної атракції є одним із основних завдань ареальної лінгвістики, становленню якої сприяли дослідження з порівняльно-історичного мовознавства (Я. Грімм, Х. Шухардт, Й. Шмідт). Вагомим внеском стала теорія хвиль Й. Шмідта. За цією теорією, мовні інновації поширюються з центру, де вони виникають, до периферії, подібно хвилям, які поступово згасають, й атракція тлумачиться як набуття однією мовою ознак іншої, з якою вона територіально межує.

Осмислення Б. Серебренниковим теорії хвиль Й. Шмідта дає змогу витлумачити атракцію як процес набуття однією мовою ознак іншої внаслідок їхньої взаємодії. Мовознавець стверджує, що неспоріднені мови також можуть зазнавати атракції, якщо вони розташовані на суміжних територіях [165, с. 11]. Чітку межу для розрізнення явищ інтерференції, атракції й асиміляції складно встановити, бо всі ці явища стосуються мовних контактів і їх результатів. Проте Б. Серебренников випадки асиміляції вважає конкретним виявом артикуляційної атракції.

Варто звернути увагу на розрізнення атракції й інтерференції як результатів взаємодії мов. При інтерференції відбувається змішування або накладання одиниць мов, що взаємодіють, при атракції – лексичні одиниці з однієї мови входять в систему іншої – відбувається поповнення словника мови-реципієнта. Проте більшість сучасних науковців ототожнюють ці поняття [103, с.15] або підпорядковують одне іншому: до явищ лексичної інтерференції зараховують атракцію [100, с. 45]. Така неоднозначність пояснюється різними

термінологічними підходами, нюанси потрактувань виникають внаслідок використання різних термінів, які через метафоричне перенесення почали вживатися в лінгвістиці. З одного боку (у випадку атракції), це метафора притягання (як взаємодії загалом), а з другого (у випадку інтерференції), – метафора накладання одиниць з різних мов, переважно рідної мови й іноземної, у результаті чого порушується мовна норма. Існує й поняття атракції другої іноземної мови (за іншою термінологією – інтерференції) – «явище, коли поліглот змішує одиниці двох чи більше не рідних йому мов [...]. Може відбуватися помилкове вживання в мовленні однією нерідною мовою слова з іншої нерідної мови» [138, с.12].

У 20-х роках ХХ ст. у мовознавстві на противагу порівняльно-історичному методу поширився структурний метод, й атракцію починають досліджувати з нових підходів. Атракція вважається чинником й ключовою ознакою системності мови, а оскільки вона має загальносистемний характер, її можна простежити на всіх структурних рівнях мови.

Подальше вивчення мовної атракції відбувається в межах ареальної лінгвістики (В. Ярцева, Б. Серебренников), паронімічна атракція досліджується в поезиці (В. Григор'єв, О. Северська, Л. Ткаченко). У ХХ ст. описані на попередньому етапі різновиди атракції об'єднали терміном *вирівнювання за суміжністю* [118, с. 64].

Після 60-х років ХХ ст., коли принцип системності поширився на вивчення лексико-семантичного рівня мови й знайшов своє втілення передусім у теорії поля, з'явилися праці, присвячені лексичній атракції. Але в потрактуванні атракції навіть у межах одного структурного рівня мови виникло декілька інтерпретацій цього терміна. Так, у М. Маковського атракція – це процеси, завдяки яким окремі елементи утворюють лексико-семантичні набори [115, с. 14]. О. Духачек кваліфікував семантичну атракцію як «явище, що визначає зміни слова в результаті його фонетичної близькості з іншим словом і що впливає на місце цих лексем в групі» [цит. за: 219, с. 41]. С. Ульман сформулював *закон синонімічної атракції* (*закон притягання синонімів*), який полягає в тенденції позначати осіб і

явища, які відіграють важливу роль у тому чи тому колективі, за допомогою великої кількості синонімів [194, с. 266]. Спільність поглядів на лексичну атракцію полягає в тому, що вона визнана специфічною й обов'язковою ознакою семантичного поля.

Протягом останніх десяти – п'ятнадцяти років у мовознавстві активно розвивається синергетичний підхід. Сучасна картина світу – синергетична – становить новий етап розвитку теорії атракції. Синергетика – наука про самоорганізацію відкритих нелінійних систем. Виникає й нова методологія в дослідженні мови – лінгвосинергетика.

Проблематика синергетичної лінгвістики багато чим перегукується з проблематикою діахронічної лінгвістики XIX – XX ст., представленою низкою моделей еволюції і розвитку мови [66, с. 228]. Із синергетичного підходу мова є системою, що самоорганізовується й саморегулюється. Їй властива дисипативність (відкритість і нелінійність), ентропія (певна міра неупорядкованості) та фрактальність.

Дисипативність – це відкритість системи, здатність обмінюватися енергією, інформацією із зовнішнім середовищем. «Відкритість мовної системи передбачає взаємодію з іншими, зовнішніми стосовно мови, системами (наприклад культурою, наукою, соціумом, іншими мовами тощо). Найпростіший приклад відкритості мовної системи – це здатність до збагачення словника новими одиницями, наприклад, неологізмами, що відображають відкриття в науці і/чи стрімкість темпів технологічного процесу, а також запозичення з інших мов для позначення нових для певного соціуму реалій тощо» [64, с.342]. Нелінійність означає, що шляхи еволюції системи не можна спрогнозувати, навіть якщо відомий стан системи, склад її елементів у певний момент. Розвиток системи зумовлюють параметри порядку, спрямований він до атракторів – точок, в яких система певний час перебуває в стані рівноваги. Параметром порядку для мови є людина, її свідомість і створена нею культура [205; 44; 94]. Мова, натомість, буде параметром порядку для іншої системи – суспільства. Момент, коли система втрачає рівновагу і шукає шлях розвитку, щоб перейти на наступний етап свого

існування, називається точкою біфуркації. У мові процес біфуркації характеризується появою варіантів (акцентуаційних, лексико-семантичних, синтактичних тощо), у мовленні – це вибір одного з можливих варіантів під час мовленнєвого акту. Під впливом сильнішого атратора перевагу отримує один з-поміж варіантів, і система набуває динамічної рівноваги. У цьому стані системі можуть бути властиві флуктуації – відхилення від норми.

Ентропія – міра невизначеності, невпорядкованості системи. Ентропія мовної системи проявляється в асиметрії мовного знака – невідповідності між планом змісту і планом вираження, яка, наприклад, притаманна полісемії. «Полісемія поширена кругом, і відношення кількості слів до кількості значень, що вони виражають, – один із аспектів загальної ентропії мови. Справді, ентропія усїєї системи не може знижуватися, якщо зростає ентропія її підсистем» [57].

Фрактальність, або самоподібність, у мові полягає в тому, що одиниці одного рівня – складники вищого рівня, і виявляється в ізоморфізмі. «Слова як мовні знаки містяться в словосполученнях, а вони – в реченнях, які утворюють абзаци, а потім тексти тощо. Мовні знаки різних рівнів складності містяться один в одному й функціонують за принципами взаємовключення, взаємоідентичності в масштабах, що зростають» [124, с. 65 – 66]. Це підтверджує фрактальну будову мовної матерії й означає, що в хаотичній системі ціле своєю формою ідентичне його складникам, починаючи з елементарних частин [124, с. 65].

При формуванні терміносистеми лінгвосинергетики виникають певні труднощі: технічно перенести термінологію з точних наук (фізики й математики передусім) неможливо, вона потребує переосмислення. Не можна допускати і переназивання мовних явищ, щоб пристосувати їх до синергетики. Автентична синергетика народжується і розвивається на перетині, конструктивному синтезі трьох начал, а саме: нелінійного моделювання, практичної філософії і предметного знання; перетин особливо ефективно виявляється у міждисциплінарних взаємодіях [26, с. 19].

Виокремлюють дві версії синергетичної інтерпретації мовних явищ: системно-структурну і психолінгвістичну. Ю. Леденьов, чий дослідження

репрезентують першу версію, вважає мовну атракцію механізмом синергетики мови, що сприяє створенню зв'язності та цілісності мови й «виявляється у смислового тяжінні й формальному вирівнюванні елементів мови» [108, с. 20]. Мовознавець вивчає атракцію на різних мовних рівнях, від фонетичного до синтаксичного, і вказує, що «найбільш наочно вона експлікується при оформленні підрядних залежностей і зв'язків на синтаксичному рівні» [108, с. 20].

Згідно з другою, психолінгвістичною версією синергетичної інтерпретації мовних явищ (І. Герман І. Кривко, С. Лебедева, В. Пищальникова), системою, що самоорганізується, є не лише мова, а й мовлення, когнітивна діяльність людини, її ментальні процеси [94, с.48]. Атракцію характеризують в «індивідуальній свідомості як реалізацію однієї і тієї ж смислової програми за допомогою різних мовних засобів у процесі багатоетапного розгортання образу мовленнєво-мисленнєвої діяльності» [цит. за: 93, с.1–2]. На думку прихильників лінгвосинергетики, текст як особливий вид мовленнєвої діяльності теж є системою, що самоорганізується. Важливе місце в таких дослідженнях займає поняття креативного атрактора, який кваліфікують як домінуючий сенс, зону притягання всіх елементів тексту, що дає змогу йому існувати як цілісності [44, с. 55]. Креативний атрактор водночас зумовлює і витлумачення тексту, і породжує різноманітні його інтерпретації.

Отже, теорія атракції з позицій лінгвосинергетики продовжує традиції розгляду мови як динамічної системи. Застосування синергетичного підходу дає змогу розширити можливості в пізнанні сутності досліджуваного явища.

Проаналізувавши спроби лінгвістичного витлумачення поняття атракції, виокремлюємо два найбільш загальні аспекти її дослідження: функціональний, що характеризує притаманну лише людині мовленнєву діяльність, закони розвитку й функціонування мови, і структурний, який висвітлює властивості мови як структурно-системного утворення, ознаки її окремих елементів, конкретні їх вияви на певному мовному рівні.

У першому аспекті, функціональному, атракцію кваліфікують як мовну універсалію, тобто як явище, притаманне всім мовам. Узагальнене, філософське

витлумачення атракції зумовлене характеристикою її як мовленнєво-мисленнєвого процесу, що тісно пов'язаний з асоціативністю мови, сприяє породженню мовлення і його сприйняттю, інтерпретації в різних контекстах. Виявами цієї лінгвістичної універсалиї вважають текстові категорії інтертекстуальності, міфологічності та гіпертекстуальності [202]. Часто до інтертекстуальності вдаються в пресі, зокрема в заголовках. Інтертекстуальність виявляється у використанні прецедентних текстів та прецедентних знаків. Основними джерелами прецедентних текстів у сучасній періодиці є художня література, фразеологізми, а також тексти теле- і радіодискурсу, політичного, рекламного, дискурсу паблік-релейшнз. Звернення до прецедентного тексту відбувається шляхом цитування, алюзії. Т. Фільчук стверджує, що «у заголовках і заголовкових комплексах найбільш яскраво виявляється природа мовної атракції: заголовки «стягує» на асоціативній основі змістовні і формально-словесні силові лінії тексту» [202, с. 201].

У структурному аспекті атракцію розглядають як властивість, притаманну всім мовним рівням. Звідси й класифікація цього явища: фонетична, морфемна, лексична, синтаксична атракція тощо, кожна з яких має ще свої підвиди. Привертає увагу лінгвістів атракція на проміжних структурних рівнях, а також її міжрівневий вияв. У лінгвосинергетиці все сильніші позиції займають дослідження атракції на рівні тексту.

У дослідженні мовної атракції можна виокремити три головні етапи: перший розпочався в другій половині XIX ст., другий – у середині XX ст., третій, сучасний, пов'язаний зі синергетичною інтерпретацією мовних явищ і нараховує десять – п'ятнадцять років. Основоположним у потрактуванні мовної атракції є те, що це явище системотвірне, чинник системності в мові й мовленні. Атракція полягає в притяганні одних елементів мови й мовлення до інших, що може зумовлювати їхню значеннєву й формальну зміну.

Сучасні мовознавчі дослідження атракції мають антропоцентричну спрямованість й присвячені переважно вивченню когнітивних аспектів синонімічної атракції (І. Фришберг [203]), її функціонуванню в лексиконі

індивіда (І. Кривко [94]), а також синергетичним аспектам мови (Ю. Леденьов [108], І. Воробйова [40]), зокрема самоорганізації тексту (Н. Блазнава [15], Е. Болдирева [21]). Таке спрямування досліджень має значну наукову цінність, репрезентує сучасні підходи до мовних явищ. Але недостатньо висвітленою є проблема атракції з позицій системоцентризму, підґрунтя дослідження якої були закладені у ХХ ст. М. Маковським [115], Г. Щуром [219], С. Красногирьовою [92], проте й досі ці положення не мають належного наукового опрацювання, тому й виникає необхідність поєднання антропоцентричного і системоцентричного підходів до вивчення явища атракції.

1.2. Системний характер мовної атракції

1.2.1. Реалізація атракції на фонетичному й морфемному рівнях

Розгляд будь-якого мовного явища з однієї позиції є неповним і не може претендувати на ґрунтовні наукові узагальнення та пізнання суті досліджуваного об'єкта. Атракція є тим багатоплановим мовним явищем, у якому поєднані структурно-системні мовні закони і людський чинник, особливості когнітивної діяльності людини.

Атракція охоплює багато різнопланових мовних явищ, тому навіть на одному мовному рівні існують різні потрактування цього феномена. На фонетичному структурному рівні переважно досліджують атракцію в історично-порівняльному та діалектологічному аспектах і виокремлюють власне фонетичну, акцентуаційну та артикуляційну атракції.

Фонетичну атракцію В. Таранець потрактовує як процес переходу суфіксального приголосного до кореня та ускладнення останнього. Власне, йдеться про явище перерозкладу – зміну співвідношення між морфемами всередині слова на різних етапах розвитку мови. Між назвою й суттю явища може виникнути дисонанс, оскільки граматичний процес, що відбувається в морфемній будові слова, названий фонетичною атракцією, а не, скажімо, морфемною. Такий термін зумовлений, очевидно, тим, що саме окремі звуки морфеми переходять до складу іншої значущої частини слова й підґрунтям історичних змін в граматичних

формах слів часто є фонетичні закони. О. Крижанівська зазначає, що зміни співвідношення між значущими частинами слова «спричинені тим, що у свідомості мовців і слухачів утрачався зв'язок певного звукового елемента з морфемою, до якої він первісно належав, і вони починали на рівні мовленнєвої підсвідомості поєднувати його із сусідньою морфемою» [95, с. 70]. Фонетичною атракцією називають лише перерозклад між коренем і суфіксом, який полягає в тому, що корінь притягує до себе приголосний елемент суфікса, що розщепився. У дослідженні, спрямованому на відновлення індоєвропейських суфіксів у вихідній індоєвропейській прамові в період до її розпаду, на атракцію кореня звертає увагу Е. Туманян [192] і доводить системність таких трансформацій. В. Таранець, застосовуючи метод ретроспекції, виявляє атракцію кореня у слов'янських етнонімах *склавіни*, *слов'яни*. У цих словах виділяються корені *склав-*, *слов-* та суфікси *-ін-*, *-ян-*, але спочатку їхній морфемний склад був іншим. «Складова межа проходила у вигляді *сло-в'яни*, *скла-віни*, що свідчить про первісний корінь типу *сло-*, *скла-*. З розвитком мов і відповідно етнонімів суфіксальний *-в* змістився у напрямку кореня і примкнув до нього, змінивши структуру кореня до вигляду *слов-*, *склав-*» [188, с. 26-27].

Акцентуаційна атракція, або атракція наголосу [51; 52; 174], – це переміщення наголосу з кінця слова на його початок чи ближче до початку або з основи на закінчення. Атракція наголосу безпосередньо пов'язана із законом Крижанича, Фортунатова – де Соссюра, Хірта та законом Ілліча-Світича – Дибо, які доповнюють, корегують, а в деяких положення суперечать одне одному. Ці дослідження спрямовані на реконструкцію балто-слов'янської акцентуаційної системи. Багато праць присвячено атракції наголосу саме в литовській мові та її діалектах, стосовно якої Ф. де Соссюр і висунув свою теорію переміщення наголосу з циркумфлексованого складу на наступний склад, якщо цей останній був акутованим. В. Гринавецкіс, розглядаючи північні говори литовської мови, відтягування наголосу називає атракцією й встановлює вісім ступенів цього явища [52, с.107]. Навіть у хронологічно близьких працях відбувається термінологічне змішування. В. Дибо, який здійснив найповнішу реконструкцію

слов'янських акцентуаційних парадигм, вживає термін *відтягування* (*ретракція*) *наголосу*, а не *притягування* (*атракція*).

Сутність процесу атракції наголосу в північножемайтському говорі литовської мови «полягає в поступовій втраті окситонічним наголосом функціональної визначеності й пов'язане з цим повне утвердження «неокситонічної» акцентуації» [137, с. 8]. Ю.Пабрежа стверджує, що відтягування наголосу можна пояснити внутрішньомовними причинами, серед яких провідну роль відіграє редукція ненаголошених закінчень. Атракція наголосу – не статичне, а динамічне явище, яке не лише поширюється територіально, а навіть прогресує, оскільки наголос більш регулярно відтягується в мовленні молодого покоління.

Дещо інше значення в поняття акцентуаційної атракції в іншомовних (болгарських) прізвищах вкладає В. Горпинич, який зазначає, що це «зміна місця наголосу і вирівнювання його за моделями української мови: *Дáбков* – суч. *Дабко́в*, *Дáбковски* – суч. *Дабко́вски*, *Дáйнов* – суч. *Дайно́в*, *Дáйновски* – суч. *Дайно́вски*, *Дáльо* – суч. *Дальо́вски*, *Дáльов* – суч. *Дальо́в*» [48, с. 163].

Артикуляційна атракція виступає одним із внутрішніх чинників змін у системі мови, що виявляється через пристосування мовного механізму до фізіологічних особливостей людини. Особлива увага мовознавців до такої атракції в тюркських мовах, тому є чимало досліджень у цьому руслі. Так, з середини ХХ століття питання артикуляційної атракції як явища сингармонізму постійно висвітлюється в монографіях [76; 67; 68; 52; 89] та науковій лінгвістичній періодиці [153; 49; 122; 123; 90; 88; 82; 11; 98].

До різновидів артикуляційної атракції належить лабіальна, палатальна і лабіально-палатальна атракції. Усі вони чинники сингармонізму в тюркських мовах. Лабіальна, або губна, атракція – уподібнення звуків афіксів звукам кореня того самого слова за ознакою огубленості. «Губна атракція в афіксах пояснюється якістю приголосних, переважно, це – губні (*п, б, в, м*), передньоязикові сонорні (*н, л, р*), задньоязиковий сонорний (*п*) [90, с. 136]. Хоч усі зазначені терміни на означення артикуляційної атракції поширені, деякі мовознавці пропонують не виокремлювати губну гармонію і губну атракцію та не протиставляти піднебінну

атракцію губній: «Оскільки сингармонічне уподібнення голосних як за ознакою ряду, так і за ознакою огубленості слугує для однієї і тієї ж мети, навряд чи правомірно протиставляти піднебінний сингармонізм губному і тим більше – розділяти губний сингармонізм на губну гармонію й губну атракцію. Усі ці різновиди гармонії голосних варто розглядати лише як різні ступені розвитку сингармонічного способу створення межових сигналів» [122, с. 44].

Наявність атракції у тюркських мовах зумовлена специфікою фонологічної структури тюркської кореневої морфеми, адже вона сингармонічна не тільки за палатальною і лабіальною атракцією, але й за піднесенням [11, с. 65], тобто уподібнення голосних звуків афіксів голосним звукам кожного кореня-основи відбувається через поєднання або верхнього, або нижнього піднесення голосних і приголосних, для яких характерна палатальна або лабіальна атракція, або обидві водночас.

У слов'янських мовах до виявів артикуляційної атракції зараховують усі випадки асиміляції. Прагнення до економії вимовних зусиль призводить до створення двох гомогенних утворень [134, с. 237]. З цього приводу сучасний російський мовознавець В. Страусов зауважує, що «процеси асиміляції, уподібнення, аналогій як часткові вияви атракції пронизують усю мовну тканину, точніше ця тканина пов'язана в значній мірі цими процесами і тримається завдяки їх постійному функціонуванню» [178, с. 104 – 105]. Схожу думку про співвідношення асиміляції й атракції, але в контексті гармонійної граматики й теорії оптимальності висловлює й американський науковець А. Веймент. У дослідженні «Асиміляція як атракція: обчислювальна відстань, уподібнення й місце у фонології» він висуває гіпотезу, що «асиміляція може бути потрактована як атракційна система, де сегменти її запуску – атрактори, надають сили тяжіння на цілі» [242, с. 80]. Механізми запуску асиміляції розглядаються як джерела атракції, але водночас можуть діяти сили, що протистоятимуть притяганню. Чи відбудеться асиміляція, залежить від взаємодії усіх сил, що діють, але якщо ціль достатньо близька, притягання відбудеться.

До процесів атракції Ю. Леденьов зараховує також акомодацию. Загалом він широко витлумачує досліджуване явище й вважає, що «на фонетичному рівні в ролі атракторів виступають голосні звуки, що притягають до себе приголосні елементи фонетичної послідовності. У результаті такого тяжіння утворюються склади» [107, с. 453]. Атракція може мати регресивну спрямованість (відкриті склади), прогресивну (закриті склади) та регресивно-прогресивну (прикрито-закриті склади). Сильна і слабка атракції виникають під час контактної й дистантної асиміляції відповідно. На думку Ю. Леденьова, «особливість фонетичних явищ полягає в тому, що їх атракція визначається не семантичними, а фонетичними чинниками, які відображають системні властивості тієї чи тієї мови. Фонетична атракція зумовлена дією властивих певній мові фонетичних законів, що допускають або не допускають поєднання тих чи тих звуків» [107, с. 454]. Наприклад, для питомої української лексики невластиве поєднання приголосних звуків *мб*, *нг*, *нт* і звукосполучень голосних *ау*, *оу* – вони вживаються в запозичених словах (*ямб*, *бумеранг*, *диктант*), звукосполучення *ау*, *оу* передають дифтонги *аи*, *ои* (*аудиторія*, *лауреат*, *клоун*).

Ще одне витлумачення фонетичної атракції зумовлене активним дослідженням паронімічної атракції і, зокрема, з'ясуванням питання про її фонетичний мінімум. В. Григор'єв вважає достатньою підставою для паронімічної атракції наявність в словах, що притяглися в мовленні, двох тотожних приголосних [50, с.264]. М. Шелія наголошує, що варто розрізняти фонетичну й фонестемічну атракцію. Якщо притягання ґрунтується лише на співзвучності й обмежується окремими, одиничними звуками, а не їх сполуками, то йдеться про фонетичну атракцію [215, с.167]. У випадку фонестемічної атракції слова мають не лише звукову, а й деяку значеннєву близькість, адже фонестема – це сукупність звуків, з якими асоціюється певний зміст, значення, але які не досягають рівня морфеми. Фонестемічній вважають найважливішою функціонально значущою одиницею в складі паронімічної атракції [63, с.6], мовною основою цього явища мовлення [215, с. 199].

На морфемному рівні атракція виявляється у взаємодії між морфемами. Такі відношення в основі слова виражаються в «тяжінні морфем до кореня як непохідної основи слова» [107, с. 454]. Відношення притягання можуть бути ретроспективно спрямовані, якщо до кореня притягуються префікси або блоки префіксів (регресивна атракція) і перспективно спрямовані, якщо притягуються суфікси або блоки суфіксів (прогресивна атракція).

Як зауважує Ю. Леденьов «Атракція в фонетиці, морфеміці і словотворенні підпорядковується переважно законам певної мови і зазвичай лише малою мірою зазнає впливу окремих носіїв мови. Вона є результатом історичного становлення і розвитку мови» [107, с. 454]. Людський чинник в атракційних процесах виразніше виявляється на вищих мовних рівнях.

1.2.2. Реалізація атракції на лексико-семантичному рівні

Багатоаспектно виявляється явище атракції на лексико-семантичному мовному рівні, на якому виокремлюють лексичну та семантичну атракції. Лексична має такі різновиди: синонімічна, антонімічна, паронімічна, омонімічна. Серед різновидів семантичної – семантична атракція сем та семантична атракція семем.

Атракцію вважають обов'язковою ознакою семантичного поля [140; 219; 62]. М. Маковський, виявивши внутрішні процеси й рушійні сили, що об'єднують і роз'єднують окремі слова й словесні масиви в діячності, обґрунтовує теорію лексичної атракції, яку визначає як «функціонально-динамічні процеси, завдяки яким окремі елементи мікроструктур тією чи тією мірою зв'язуються один з одним, взаємозумовлюються і на певному відрізкові часу утворюють дискретні лексико-семантичні набори» [115, с. 14]. Мовознавець аналізує атракцію в історико-етимологічному аспекті й розглядає її як можливість ідентифікувати лексику, адже «наявність саме певного слова (або слів), наділеного чітко визначеним значенням (або декількома визначеними значеннями) у певній мові (макроструктура) або мовному прошарку (мікроструктура), детермінується певним лексичним оточенням, тобто набором лексичних одиниць, у межах якого

існує певне слово на конкретному етапі розвитку мови; зміна складу або властивостей окремих лексичних одиниць зумовлює зміну складу відповідного оточення і властивостей компонентів, що до нього належать» [115, с. 48]. Г. Щур пояснює атракцію як властивість певної групи елементів зі спільною ознакою притягувати до себе нові елементи з такою ж ознакою [219, с. 101 – 102]. А. Михальов не заперечує такого потрактування, але пропонує свою інтерпретацію атракції: «виходячи з положення про потенційні семантичні можливості фонемотипів, можна припустити, що комбінації, які з них утворилися, самі «додаються» до певних ділянок семантичного континууму, у рамках яких вони прогресивно нарощують кількість і якість похідних одиниць» [126, с. 141-142]. У межах певного фонемотипу через словотвір реалізується його значеннєвий потенціал, й організуються певні семантичні розряди лексики. Науковець вважає, що фоносемантичний принцип лексичної систематизації й така інтерпретація атракції стосуються генетичного механізму утворення лексичних агломерацій, а витлумачення М. Маковського і Г. Щура «стосується механізму корекції форми або змісту, спотворених дією різноманітних інтра- й екстралінгвістичних чинників» [126, с. 142], що теж має місце, про що свідчить відкритість полів.

Сутність лексико-семантичної атракції з'ясовує С. Красногирьова, яка вважає, що носії й виразники цієї властивості, – слова із широкою семантикою. Лексико-семантична атракція кваліфікується як «здатність слів широкої семантики притягувати до себе лексичні одиниці на різних мовних осях, певним чином організуючи їх навколо себе й структуруючи окремі ділянки лексико-семантичної системи мови» [92, с. 10]. Дослідницею визначено чотири види атракції: парадигматична, синтагматична, словотвірна й фразеологічна.

На вияв атракції в полісемантичних словах вказує Ю. Леденьов, який вважає полісемію одним із планів вираження атракції на лексико-семантичному рівні. «Полісемія є прикладом взаємодії інваріантного значення вихідного слова і його варіантних різновидів. Варіанти слова, тотожні в плані вираження, набули відтінків додаткових значень, які, однак, ще не призводять до руйнування

«тотожності слова» і семантично не відриваються від вихідного слова» [107, с. 454]. Власне, йдеться про *семантичну атракцію семем*. Вона виникає між одиницями, поєднаними дериваційними зв'язками й окреслює зв'язок між смислами основного слова та його семантичним дериватом, тобто позначає процес розвитку полісемії – утворення семем (лексико-семантичних варіантів). Цей процес характеризується тим, що первинне значенням слова, деякі його значеннєві складники, виражені семами, мають відображення в утворених від нього одиницях, що й відрізняє явище полісемії від омонімії, за якої немає семантичних кореляцій між одиницями або смисловий зв'язок між ними вже не усвідомлюється мовним колективом. Термін *семантична атракція семем* використовується і в типологічному вивченні мов, де витлумачується як ознака семантемного поля й «визначається кількістю типових семантичних кореляцій (коінциденцій) між основним і похідними смислами представлених у мовах порівняння еквівалентів. Чим більша кількість репрезентантів, представлених певним типом коінциденції, тим більшу семантичну атракцію вона має [211, с. 148]. Властивість притягати до себе інші подібні елементи мають не лише полісемантичні слова, але їхні зв'язки в лексико-семантичній системі найбільш складні й різноманітні.

Механізми лексико-семантичної атракції виявляються також у фразеології. Саме атракція як «сислове взаємотяжіння елементів мови, мовлення чи елементів мови і мовлення на основі будь-яких спільних ознак, у процесі якого відбувається їхня семантична взаємодія» [91, с. 136] бере участь у переосмисленні вільних словосполучень й утворенні на їхній основі фразеологізмів [91, с. 137]. У фразеологічних одиницях завжди яскраво виявляється людський чинник, адже їх утворення відбувається через переосмислення людиною навколишньої дійсності, емоційне ставлення до неї. Мовець шукає подібність між осмислюваними явищами, вдається до асоціацій. У фразеологічній одиниці відома вже мовна форма набуває нового значення на підґрунті спільних ознак. Наприклад, на основі спільної кольорової ознаки відбувається атракція смислів «*червоніти від сорому*» і «*пекти раків*». Словосполучення *пекти раків* асоціюється у мовця з набуттям

раком під час приготування червоного кольору. У фразеологізмі *червона юшка* на позначення крові до ознаки за кольором, що виражена експліцитно через лексему *червона*, додається ще ознака за консистенцією. Ознаки, що стають спільними для нового значення й мовної форми, якої вони набувають, можуть бути різноманітні, що спричинено складністю когнітивних процесів мовця, єдністю чуттєвого та раціонального в процесі пізнання дійсності. Так, основою для мисленнєвого зближення значень фразеологічних одиниць «*як свині з череди йтимуть*», «*як виросте гарбуз на вербі*» і значення «*ніколи*» є показник ірреальності. Змодельована у фразеологізмі ситуація неможлива в реальності, а тому ніколи не відбудеться. Якщо фразеологічна одиниця мотивована одним смислом – атракція аналітична, кількома – синтетична.

На думку Ю. Леденьова, атракція у фразеології виявляється в тому, що «елементи фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей і навіть фразеологічних сполучень певною мірою втрачають лексичну автосемантичність і разом зі стрижневим словом, до якого вони тяжіють, утворюють стійкі єдності» [107, с. 454]. Йдеться про семантичну цілісність фразеологізму, що полягає у виникненні нового значення, яке не тотожне сумі значень компонентів мовної одиниці, а зумовлене переосмисленням вільного словосполучення.

До лексичної атракції зараховують також запозичення лексики з інших мов. Так, В. Заботкіна зазначає, що за останні 25 років в англійській мові різко зменшилась кількість скандинавських запозичень. Нова тенденція полягає у збільшенні запозичень з африканських й азійських мов, особливо з японської, а основними центрами атракції для нових запозичень є культура, суспільно-політичне життя, повсякденне життя (напої, їжа, спорт, одяг), науково-технічна сфера [74, с.59].

1.2.2.1. Атракція в номінації й словотворі

На лексичному рівні мовної системи важливе місце посідає номінація. У лексико-номінаційних процесах виокремлюють дві протилежно спрямовані тенденції і з огляду на це трактують номінацію як атракцію і як експансію [193,

с. 419; 127, с. 109]. «Поняття сфер суспільного життя, що з тих чи інших причин привертають до себе увагу мовного колективу, стимулюють, притягуючи до себе, інтенсивний розвиток свого номінаційного вираження в мові, – це явище атракції з боку даних сфер. З другого боку, найменування понять цих самих чи інших подібних суспільних сфер можуть активно розвиватися для позначення якихось інших понять – це явище експансії з боку цих сфер» [127, с. 109].

Українські мовознавці, зокрема О. Тараненко, дотримуються положень, обґрунтованих Г. Шпенбером у праці «Вступ до семантики» (1923 р.): «Якщо за допомогою атракції задовольняється, так би мовити, технічна потреба суспільства в номінації, то експансія номінацій певного суспільного комплексу (їх емоційно-оцінне забарвлення, що виробляється при цьому, і просто активність, продуктивність такого розвитку) може показувати місце цього комплексу на шкалі соціальних цінностей мовного колективу» [127, с. 110]. Проте в роботі «Семантичні універсалії» (1966 р.) С.Ульман зазначає, що «є тенденція позначати осіб чи явища, які відіграють у тому чи тому колективі важливу роль, великою кількістю синонімів» і називає це явище законом притягання синонімів [194, с.266]. Тож мовознавець кваліфікує важливі для суспільства сфери, теми як атракцію, а не експансію. У сучасних дослідженнях лінгвісти активно послуговуються законом атракції синонімів С. Ульмана й вторинну номінацію як вияв експансії розглядають у межах атракції. Вторинні номени утворюються внаслідок концептуальної метафори й часто використовуються в публіцистиці передусім з метою надання тексту експресивності через оцінність, образність або з метою уникнення повторів.

Традиційним для української публіцистики є використання понять військової сфери, і використовуються як поняття мілітарної сфери початку ХХ ст., так і ті, що є символами історичного минулого України. Так, у публіцистиці представлені: 1) **назви загальних понять, процесів, що стосуються армії і війни:** *війна: На «війну» з гусінню черкащани спорядять цілу армію комах* (УМ, 2009); *призов: До честі голодувальників «першого призову» треба сказати, що вони бодай правильно говорять українською мовою* (ДТ,

2012); демобілізація (дембель – жарг.): З боку опозиції – амністія затриманих на Банковій, виведення «Беркуту» з центру столиці, «**демобілізація**» «тітушок», відставка Захарченка (ДТ, 2013); 2) **назви військових і воєнних угруповань та їх учасників**: боєць: А **бійці** Юлії Володимирівни, нею ж і розбецeni, до такого сценарію виявилися не готові (ДТ, 2010); багнет: В Сумській області із 100 депутатів обласної ради за рахунок перемог в мажоритарних округах ПР має понад 50 **багнетів** (УП, 2010); армія: Для держави це вдала інвестиція, адже поповниться **армія** висококваліфікованих безробітних за спеціальностями «економіст», «юрист» та багатьма іншими, не менш важливими (ДТ, 2009); полк: Стільки було шуму, зусиль – і от результат: митниця знову піднімає свої **полки** на боротьбу з контрабандою (ДТ, 2010); піхота: Рештки доступних спортивних секцій та «самопальні качалки» стали однією з небагатьох віддушин для знудьгованої провінційної молоді чоловічого роду [...]. І, як з'ясувалося, ефективним джерелом формування нової бандитської **піхоти** (ДТ, 2013); десант: Сьогодні в будь-якій країні Європи можна зустріти чималий «український **десант**» заробітчан (ЧК, 2013); 3) **назви видів територій відносно воєнних дій та підготовки до них**: фронт: Президент України Віктор Янукович дав доручення щільно працювати на цьому «**фронті**» задля стабільності громадян [...] (ЧК, 2013); передова: У пошуківців своя **передова** (ЧК, 2013); лінія вогню: Чесно кажучи, людей ви не пожаліли. Ви їх просто виставили на **лінію вогню** (ДТ, 2008); тил: Сім'я на першому місці. У сучасних умовах вона залишається **тилом** для 96 % українців (Д, 2010); полігон: У центрі села – такий собі сміттєвий **міні-полігон** (ЧК, 2013); 4) **назви на позначення зброї, снарядів**: шабля: Тобто пан Мошура налякав сільського мера «криміналом». Це так легко – дістати «**шаблюку**»... (ЧК, 2013); спис: Ця молодь надихається духом святих стін, грою іменитих колег, гострить професійні **списи**, а потім коле глядача просто в душу...(Вч, 2009); обойма: Що ближче до виборів – то більше кандидатів: Тігіпко, Тягнибок і Богословська теж в **обоймі** (УМ, 2009); бомба: У селі Круглик натрапляємо на нову «сміттєву **бомбу**» (ЧК, 2013); снаряд: Чи не використати в цьому випадку сільгоспінспекцію як «бронебійний **снаряд**»? (ЧК,

2013); міна: *Це в першу чергу під главу держави закладена міна у вигляді цілком обґрунтованих висновків європейських експертів щодо сумнівного механізму відміни політреформи (УП, 2010); озброєння: У цьому напрямі буде задіяно також два мобільні загони будівельних водогосподарських організацій, що мають на «озброєнні» важку землерийну техніку й автотранспорт, десять пересувних насосних станцій (ЧК, 2013).*

Широко використовуються поняття зі сфер медицини і здоров'я людини, що зумовлене, зокрема в описі політичної теми та суспільства загалом, метафорою «країна – живий організм, істота»: хвороба: *Це говорить, що країна хвора (УП, 2010); видужування: Однак про те, як перевести економіку ЄС у режим видужування, у Брюсселі та європейських столицях не говорять, а з ентузіазмом, властивим хіба що молодому ескулапові, заявляють: ми продовжуємо курс лікування хвороби згідно з раніше затвердженою програмою (ДТ, 2012); зцілення: Зцілення країни потребуватиме зустрічі людей із різних боків барикад, і я вірю, що в авангарді цього процесу має бути молодь, за якою згодом підуть батьки, бабусі та дідусі (ДТ, 2014); вірус: Нинішні курсові стрибки – явний симптом дедалі більшого поширення вірусу нездорових настроїв у суспільстві (ДТ, 2006); імунітет: Пан Петро просив колег не заспокоюватися на цьому результаті [...]. А ще застеріг, щоб «регіонали» на місцях мали в собі імунітет проти корупції... (ВЗ, 2010); рана: Самотність – і жіноча, і чоловіча – справді стала невихайною раною сучасного суспільства (ДТ, 2010); травма: У зв'язку з цим звернуто увагу на зовнішні травми й розколи всередині тіла українського народу, їх вплив на етнічні та соціальні процеси, культуру, релігію, зміст відтворювальної діяльності, спосіб життя, особистісну культуру тощо (Вч, 2013); опік: Кредитний опік (ДТ, 2014); перелом: У принципі, якщо над Табачником висить загроза бути до смерті затицям букетом, то в Лавриновича недруги серйозніші: від «перелому» паспортної афери явно не безневинні студентки зазнали збитків (ДТ, 2011); операція: Тяжку хірургічну операцію переживає нині наш суспільний організм, і чим успішнішою вона буде, чим швидше відійдемо від революційного наркозу, тим краще (СВ, 2014); донор:*

Металургія, гірничо-металургійний комплекс (ГМК) є основним донором бюджету, забезпечуючи понад 40 % надходжень валюти в країну (ДТ, 2007).

Актуальні для української публіцистики початку ХХІ ст. й активно використовуються поняття зі сфери інформаційних технологій: *вірус: Минулої п'ятниці зима несподівано зламала «код» весни й на деякий час продовжила своє панування. Із хурделицею, заметами, злобливим вітровієм. Такий собі сніговий вірус почав нещадно руйнувати наші комунікації – здебільшого шляхи, лінії електромереж. Але чи знайдено було антивірус (і як швидко)? (ЧК, 2013); форматування/переманування: Ми спостерігаємо процес концентрації влади в руках однієї з політичних еліт, зміцнення та **форматування** адміністративної вертикалі відповідно до потреб цієї еліти [...] (Ч, 2011), Якщо не вдасться переманувати уряд, то вплив Президента та його програм на уряд дорівнюватиме нулю [...] (ДТ, 2005); завантаження/перезавантаження: Очевидно, перший етап **перезавантаження** влади завершено (УП, 2010); висіти/зависнути («перестати працювати внаслідок збою (про операційну систему, комп'ютерну програму)» – жарг.): Та враження таке, що систему захотіли «перезавантажити», а вона раз – і **зависла** (ДТ, 2010).*

Джерелом для перенесення назви може стати будь-яка сфера людської діяльності за умови, що буде основа для їх притягання – схожість в ознаках, властивостях, функціях. Так, у понятті *вірус* (біолог.) та *вірус* (інформ.) спільним є «здатність до саморозмноження», «нанесення шкоди», «необхідність носія» (для біологічного вірусу – це клітина, комп'ютерного – файл).

Описані лексико-семантичні процеси неоднорідні, адже одні лексеми входять в терміносистему певної сфери і вживаються нормативно, інші з тієї ж сфери-джерела вживаються в переносному значенні як концептуальні метафори для образності тексту: *В Україну ж заносять різноманітні надшкідливі інформаційні віруси, проти яких не існує сильної «вакцини» (Д, 2010) – в інформатиці засіб, що нейтралізує вірус – антивірус, у медицині відповідно вірус – вакцина. Слова, вжиті в переносному значенні, переважно беруться в лапки. Зафіксовано також, що відбувається не односпрямований вплив однієї сфери на*

іншу (усталеної на новішу або нову), а двобічний: опис, пояснення поняття з біології відбувається через використання понять зі сфери інформатики: *Молекул досить багато, і вони досить різноманітні. Найбільш важливі – білки та величезні молекули ДНК, довжина яких може сягати кількох метрів! Один ген на цій ниточці – як один піксель на моніторі* (ДТ, 2012).

Для розмежування явища атракції й експансії ключовим моментом є те, що атракція – це номінативний процес, у результаті якого лексеми ввійшли в терміносистему сфери, експансія – активний процес вживання лексем з однієї сфери в інших як одиниць вторинної номінації з певною стилістичною метою.

У потрактуванні атракції за С. Ульманом розрізнення цих процесів не беруть до уваги. Атракція демонструє наявність великої кількості номінацій для певної теми, незалежно від того, яким способом вони виникли й результатом якого процесу є – первинної чи вторинної номінації.

На кожен сферу, з огляду на її специфіку, мають вплив різні сфери людської діяльності. На номінації у сфері політики, яка активно висвітлюється в публіцистиці, насамперед впливає мілітарна сфера, медицина, спорт.

Номінацію з позицій фоносемантики лінгвісти розглядають також як атракцію – «генетичний механізм утворення лексичних агломерацій, або полів» [126, с.142], що виникає у результаті того, що утворені від фонемотипів комбінації «самі «додаються» до певних ділянок семантичного континууму, у рамках яких вони прогресивно нарощують кількість і якість похідних одиниць» [126, с. 141–142]. Ядро таких похідних одиниць становить звуконаслідувальна лексика. Тож «звукозображальні слова, що за своєю суттю є результатом об'єктивації категорії експресивності та володіють як експліцитними, так і імпліцитними маркерами експресивності, виступають своєрідними центрами номінативної атракції» [43, с. 14].

Досліджуючи синтаксичну номінацію, мовознавці звертають увагу на роль у ній номінативної (когнітивно-номінативної) атракції. Р. Арчакова зазначає, що при утворенні одиниць апроксимаційної номінації на зразок «*что-то ужасное*», «*неясное что-то*» «*что-то очень важное*» «компонент, що містить атрибутивну

ознаку, вступаючи у відношення когнітивно-номінативної атракції з неозначеним займенником – формальним носієм цієї ознаки, бере на себе виконання завдань семантичного «центру» апроксимаційної сполуки [6, с.31]. Номінаційна атракція, яка виникає між елементами номінативної синтаксичної одиниці, «сприяє створенню стійкості аналітичного найменування, яке компенсує своїм вживанням апроксимаційну нестачу, оскільки в словнику відсутній лексичний знак, адекватний за семантикою позначуваному денотату [6, с. 10].

З номінацією нерозривно пов'язаний словотвір. Атракція простежується у різних видах словотвору – від звуконаслідування до семантичної деривації, і виявляється не лише на рівні літературної мови, а й у територіальних та соціальних діалектах. У сучасних мовознавчих студіях широко представлені дослідження атракції в діалектах української (П. Гриценко [53; 54]), російської (О. Лукашанець [111; 112], Р. Рюмін [159], Є. Рубцова [156], І. Родіонова [155]), болгарської (Л. Стоїчкова [177], О. Хвостенко [206]), англійської (В. Комарова [86]), французької мов (Л. Феоктистова [196], Н. Хорошева [208]).

Процесам атракції в українській діалектній лексиці присвячені роботи П. Гриценка, який вказує на взаємодію вторинної номінації (як семантичної деривації) з атракцією як важливим чинником формування системи діалектної лексики: «вторинна номінація, сполучаючись із атракцією елементів первинної ЛСГ (лексико-семантичної групи – *Ю.П.*), зумовлює динаміку структурної організації вторинної ЛСГ, оскільки транспонованими стають не просто набір лексем, репертуар одиниць, а мікроструктура з притаманною їй внутрішньою організацією» [54, с. 121 – 122]. Атракція семантичної структури кількох лексем виникає «на основі спільності одного чи ряду компонентів їх семантичної структури» [54, с. 129] або асоціювання позначуваних цими лексемами реалій, а також за умови функціонування в одній діалектній мікросистемі [54, с. 138]. Атракція – явище, яке виходить за межі мови: «іншим різновидом атракції [...] є ті випадки, коли наслідки атракції простежуються не лише у мовних фактах, а й у суміжних семіотичних системах або реконструюються завдяки залученню

матеріалів інших семіотичних систем – обрядів, ритуалів, народної міфології, фольклору» [54, с. 138].

Актракція в діалектному словотворі й номінації яскраво простежується в антропонімічних дериватах [155; 196]. У російських говорах «виявляються численні приклади роботи мовної свідомості з формою антропонімів – приклади різноманітних атракцій і народноетимологічного прочитання імені. Зокрема, виділяється група фактів «етимолого-ігрового» характеру, коли темне з погляду внутрішньої форми слово перетворюється номінатором в одиницю, співзвучну антропоніму» (наприклад номінація *дуська* на *дуст*, *кондрат* – договір, контракт, *митрофан* – магнітофон) [155, с. 198].

Процес вторинного номінування загальних назв власними простежується в соціолектах. У жаргоні залізничників, наприклад, «антропоморфізація характерна для найменувань транспортних засобів – у першу чергу локомотивів [...]. У половині випадків це паронімічна атракція на базі аббревіатур, що зазнають в процесі мовної гри своєрідного дешифрування: а) за ініціалом імені – *маруся*, *маша* «тепловоз М-62» [...]; б) за консонантним складом імені – *федя*, *федюк* ‘паровоз серії ФД’, *маруся* «паровоз сериї МР»; *вільгельм* «електровоз ВЛ-8» [...]]» [196, с. 78].

О. Лукашанець, досліджуючи систему дериваційних відношень в соціолекті, зазначає, що «атракція – це сила центробіжна, що змушує елементи системи соціолекту «притягуватися» до одиниць первинної системи. У найширшому сенсі притягування полягає у використанні матеріалу первинної підсистеми для побудови одиниць вторинної. Таким матеріалом є слова, вислови ЛМ (літературної мови – Ю.П.), що слугують базою для мотивованих слів в соціолектах, його афікси й словотвірні моделі, а також, безумовно, семантика слів ЛМ» [112, с. 13]. Паронімічна атракція – один із способів арготичної деривації, який полягає у виборі літературного слова для позначення певного явища, схожого за значенням на інший соціолектизм, слово літературної мови чи немотивоване слово, що позначає те саме явище (напр., *валет* → *вольт*, *маргарин* → *марионетка*, *сто* → *сотский*) [112, с. 22].

У молодіжному сленгу атракція, передусім паронімічна, стає основою для експресивно-жартівливих номінацій і реалізується через мовну гру [13, с. 124, 154]. Вона також бере участь у творенні сталих, фразеологічних сполук у різних соціолектах (наприклад, жаргоні наркоманів) [13, с. 290].

Актуальним є вивчення синонімічної атракції в соціолектах. Так, це питання привертає увагу українських [206], російських [208; 156], болгарських мовознавців [177]. Синонімічна атракція – показник мовної та концептуальної картини певних груп населення, об'єднаних за соціальною, професійною чи віковою ознакою: використання закону синонімічної атракції дає змогу відтворити мовну картину світу сучасного молодого покоління [156, с.4]. Основною функцією синонімічної атракції у мовленні молоді є оцінна функція: «[...] оцінка, так би мовити, «фон» «наївної картини світу», який означає, що вона має як національно-мовні, так й індивідуальні особливості. Це пояснюється насамперед тим фактом, що оцінка належить до інтенційного аспекту мови, де особиста «наївна картина» ускладнюється як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками» [177]. Це підтверджують одиниці синонімічних рядів, об'єднаних навколо певного поняття з позамовних реалій мовців. Крім цього, дослідження мовних явищ з позицій синонімічної атракції дає змогу систематизувати жаргонну лексику.

Атракцію можна простежити в територіальних та соціальних діалектах. Завдяки асоціативності людського мислення вона бере участь у словотворі та номінації. В одних випадках ключову роль відіграє форма мовних одиниць, що стають основою словотвору, в інших – зміст, що об'єктивно (через наявність певних сем у структурі слів-мотиваторів) або ж унаслідок дії народнопоетичної етимології, продукує деривати.

1.2.2.2. Семантична атракція сем

У 70-80-ті роки ХХ ст. питання притягання одних мовних одиниць до інших розглядають у руслі проблем сполучуваності. Атракцію сем досліджують сучасні

вітчизняні (С. Швачко [213; 214], О. Медвідь [121]) і зарубіжні (С. Шафіков [211], І. Гурєєва [56]) мовознавці.

Поняття *семантична атракція сем* стосується сполучуваності мовних одиниць, тому перетинається з поняттями валентності й синсемантиї. У традиційній семантиці обґрунтований процес повтору (ітерації) сем. Сутність основного закону семантичного узгодження (В. Г. Гак) полягає у тому, що для утворення правильної сполуки, два слова вони повинні мати, крім специфічних, розрізнявальних сем, одну спільну сему. Повторне вживання (ітерація) спільної семи, або синтагмеми, організує змістовий план висловлювання [61, с. 7–8]. Повтор сем є внутрішнім механізмом семантичного узгодження мовних одиниць при реалізації їхніх синтаксичних зв'язків і наявний в усіх значеннєво і граматично правильних словосполученнях і сполученнях слів, які спільно виконують синтаксичні функції.

Атракція сем демонструє функціонування лексико-семантичних компонентів у складі словосполучення. Вона вказує, які лексико-семантичні одиниці найчастіше поєднуються синтаксичним зв'язком і розміщуються у мовленнєвому ланцюгу поряд – перебувають у контактній дистрибуції.

Вітчизняні мовознавці звертають увагу на семантичну атракцію числівників й іменників. «Семантична атракція числівників й іменників зумовлена наявністю категоріальних сем квантитативності: семи числа – у числівників, сем розчленованості, однорідної множини, групування, внутрішньої кількості – в іменників» [121]. Атракція породжує інтеграцію та взаємодію конститuentів [214, с. 116], тому такі сполуки слів функціонують як один член речення, зокрема як складений підмет: *У Чернівцях двоє чоловіків як волонтери доглядають пам'ятник імператорові Францу-Йосипу* (Д, 2013).

Закон квантитативної атракції діє за моделлю: числівник + слова міри (ваги) + слова на позначення того, що вимірюється [213, с. 115]: *[...]на восьми гектарах землі вирощують для себе ж бараболу, моркву, буряки та інші продукти, заготовляють трави для ліків, обробляють п'ять тисяч кущів смородини, щороку набирають 3000 літрів березового соку [...]. У господарстві 200 курей, кілька*

десятків свиней (ЛУ, 2012). Оскільки в українській мові порядок слів не закріплений і використовується для актуального членування речення, можливий інший порядок компонентів, як-от винесення на початок словосполучення слів на позначення того, що вимірюється: *А таких маленьких музеїв тут майже вісім десятків* (ДТ, 2008).

«Типовими є моделі сполучень числівників з назвами живих істот (NumN1), об'єктів, артефактів (NumN2), дій, процесів, явищ (NumN3) та з числовими або дименціональними словами (NumN4)» [210, с. 10], наприклад: *У міській раді – лише шість жінок [...]* (ВЗ, 2010); *Володимир нині переважно мешкає в селі Побережжя, розташованому біля Дністра, за два десятки кілометрів від обласного центру* (УП, 2010), *Якщо здаєш щодня літрів по двадцять і більше за ціною близько трьох гривень, за місяць набігає чимала сума* (Вч, 2012).

Якщо позначається приблизна кількість об'єктів мовлення, то до компонентів зазначеної типової моделі квантитативної атракції додаються лексеми *приблизно*: *За приблизними підрахунками Київського еколого-культурного центру, за останніх 15 років у столиці знищено приблизно 400 гектарів дерев* (Х, 2010), *близько*: *У Славському та околицях близько 25 пунктів прокату гірськолижного інвентарю, також багато кемпінгів, ресторанчиків, пунктів для автотуристів* (ДТ, 2009), *майже*: *Українські суди заборонили майже трьом тисячам керівників підприємств, які мають заборгованість із заробітної плати, виїжджати за кордон* (ВЗ, 2009), *понад*: *Адже з'їжджаються люди із двох спальних районів, у яких живуть понад 600 тисяч* (УП, 2009). Якщо у висловленні вживається відмінкова форма, що вимагає прийменника для граматичного узгодження, він вживається після лексеми на позначення прибливної кількості і перед числівником, тобто за моделлю: лексеми на позначення прибливної кількості + прийменник + числівник + слова міри (ваги) + слова на позначення того, що вимірюється. Це, наприклад, словосполучення на позначення об'єкта, у складі якого міститься певна кількість однорідних компонентів: *У цьому разі ВР має складатися приблизно з 25 суддів, а не зі ста,*

як сьогодні (ДТ, 2006); кількісної характеристики об'єкта мовлення: *Сім днів, проведених в апартаментах (без харчування), – приблизно від 400 євро* (ДТ, 2005); відношення більшої чи меншої нерівності: *І ніхто не зважає на те, що за такого робочого дня імунітет знижується приблизно у 3 рази, як і вірогідність серцево-судинних захворювань, не кажучи про психологічне навантаження* (УТ, 2008), *Енергоємність, сумарні енерговитрати на виробництво чавуну, сталі і прокату на українських меткомбінатах приблизно на 30 % більші, ніж на сучасних підприємствах країн Євросоюзу, а також Індії й Китаю* (ДТ, 2005). Однак у числівникових сполуках з лексемою на позначення приблизної кількості, вираженою прислівником *майже*, прийменник вживається здебільшого першим компонентом. Такі сполуки виражають **часові відношення** за допомогою прийменників за: *Такої кількості veto за майже рік президентства Янукович собі не дозволяв* (УТ, 2011), після: *І це після майже 20 років розмов про необхідність прискорення розвитку фондового ринку!* (ДТ, 2010), у: *Двічі влада Рівного з різницею у майже 50 років намагалася запустити у місті... трамваї* (РВ, 2014), **просторові відношення**: *І то правда: навіщо іржаві «корита» і кілька з хамсою, якщо «Атлантика» царює на майже 60 га землі?* (ДТ, 2008), **об'єктні**: *Уряд вирішив забрати у майже тисячі підприємств статус стратегічно важливих* (G.ua, 2014), **кількісні**: *Вартість робіт оцінюють у майже 40 млн грн* (Х, 2011).

Приблизна кількість виражається у публіцистиці також за допомогою прикметника *добрий*, що «уживається для підкреслення важливості, значності кількісного визначення міри часу, простору» [34, с. 307]. Прикметник поєднується з іменниками *десяток*, *сотня* і вживається тільки в препозиції до них. Крім вираження **часових** (*Тому що готовність інтегруватися в Європу ми декларуємо добрий десяток років* (ДТ, 2007) і **просторових відношень** (*Я вдарив було на сполох, коли до загати залишалася ще добра сотня метрів* (Г, 2014), зазначений прикметник використовується для позначення невідомої точно **кількості осіб** чи **об'єктів**, яка за оцінкою мовця нараховує або перевищує позначену кількість – *десяток* чи *сотню*: *Ці закони тільки впродовж кількох останніх днів порушила*

добра сотня тисяч людей (ДТ, 2014), *Як пересвідчились учасники недавнього обласного аграрного семінару, що проходив на землях району, коли відвідали добрий десяток господарств, її потенціал ще до кінця не розкрито...* (Г, 2012).

Невизначена кількість позначається лексемами *кілька* (*Лікарі кілька тижнів підтримували його життя за допомогою спеціальних апаратів* (УТ, 2008), *декілька* (*Біля стін парламенту під мокрим снігом декілька десятків тисяч громадян мерзли в погано організованому мітингу* (УП, 2009), *кількадесят* (*Тут буквально за кількадесят метрів від чинної ферми в колишніх фермах, які стали нерентабельними, нині живуть сім'ї копенгагенців, які шукають для себе і свого потомства спокійнішого і здоровішого життя на селі* (Г, 2014), *кількасот* (*Побудували кількасот метрів і кинули – моста місто не отримало, відсотки з кредиту сплачує і джерела погашення немає* (Х, 2010), *багато/мало* (*Серед членів Спілки дуже мало письменників* (ЛГ, 2009), *Виявилося, є багато учнів, які не все розповідали батькам про свою успішність у школі* (ВЗ, 2009), що входять до структури моделі квантитативної атракції.

На інший різновид семантичної атракції сем – атрибутивну – вказує І. Гуреева, яка зазначає, що в англійській мові «для групи прикметників (які виражають поняття гарний-негарний – Ю.П.) характерна взаємна атракція прикметників й іменників з негативною семантикою» [56, с.89], а зумовлює її спільність семантичних компонентів [56, с.79]. Для української мови це також характерно, особливо для художнього стилю й меншою мірою публіцистичного: *Раз по раз вони коїли страшні злочини – гвалтували й убивали дівчат і молодих жінок віком від дев'яти до двадцяти років* (Д, 2008); *Жорстокий вбивця-гвалтівник був тверезий, його просто «заклинило...»* (Сід, 2013). Атракція сем з негативним емоційним забарвленням компонентів атрибутивного словосполучення має таку закономірність: чим сильніше виражена негативна семантика в означуваному слові, тим сильніше діє атракція. Так, у корпусі публіцистичних і художніх текстів не виявлено такого різновиду атракції зі словами *дурень, негідник*, а зі словами *мерзотник, виродок*, які мають більшу негативну конотацію, вона зафіксована: *В нього не було прагнення за всяку ціну*

довести німцеві, що його батько був **страшений мерзотник** («Кришталеві дороги», М. Дашкієв); *Це був расовий гітлерівський пес останньої формації, жорстокий, лихий мерзотник, герой шибениць, масових палійств і гвалтувань* («Україна в огні», О. Довженко); *Тільки ні: згине **клятий виродок**, забудуть про нього [...]* («Загибель Уранії», М. Дашкієв); *Закопаю, **виродок проклятий*** («Молоко з кров'ю», Люко Дашвар). Негативні оцінні семи в зазначених лексемах є ядерними, у яких же слів вони периферійні – там менша ймовірність атракції. Атрибутивний компонент, який теж містить негативну оцінну сему, підсилює експресивність висловлювання.

Явище атракції слів з однаковою семантикою є частотним в новоанглійський і сучасний періоди, але атракція прикметника й іменника з антонімічною семантикою зафіксовані лише в сучасний період англійської мови: *beautiful sorrows, sweet death* [56, с.156]. В історії ж слов'янських мов таке поєднання зафіксоване навіть на словотвірному рівні. Так, слово *смерть*, утворене за допомогою префікса *сь-*, від *мърть* і буквально означає «своя, хороша смерть» на відміну від *гибелі* – передчасної і неприродної смерті.

Контрарні семи в складі лексем, що утворюють словосполучення, є засобом створення стилістичних ефектів, оксиморонів. Це допомагає показати складність, суперечливість зображуваного: *Звісно, поганий мир – краще, ніж хороша війна* [...] (ДТ, 2009); *«Гарна смерть – у польоті!» – сказав тоді Кожедуб* (М, 2012); *У Нідерландах узаконили еутаназію, тобто **милосердне вбивство*** («Записки українського самашедшого», Л. Костенко). В українській мові зіткнення протилежних сем простежується також у межах одного слова: *Шепчуться **воріженьки**, що друзі України (прізвищ, правда, не називають) планують скупити її банківську систему до кінця 2010-го року, а на кінець 2015-го і земельку нашу прадідівську* (УП, 2010) – *ворог* «той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник» [34, с. 202] має негативну семантику, а суфікс *-еньк-* вживається для творення пестливих назв.

Ще один різновид атракції – взаємодія градуальних сем у складі атрактантів. Типовим для української мови є поєднання іменника, що має у

своєму значенні сему «менший, ніж інші подібні речі», виражену зменшено-пестливим суфіксом, і прикметником з таким самим значенням: *Один грош для поляків – монетка хоч і маленька, та все одно це гроші* (ДТ, 2009); *Лише маленька частинка (10 %) – це вплив зовнішніх обставин, наше соціальне коло, місце проживання та рівень достатку* (ДТ, 2009); *Коли ж піднялася вище, то нестерпно було чути гуркіт, з яким дрібнесенькі піщинки з-під її пальців падали на дно провалля* («НепрОсті», Т. Прохасько).

Атракція градуальних сем у деяких випадках зумовлює семантичну надлишковість словосполучення: *Вістря кинджала вколело щоку Ерліс, воно було таким гострим, що їй майже не заболіло – відчула тільки, як тоненька цівка крові потекла по обличчю* («Позначена блискавицею», Н. Гайдамака). Водночас означальний компонент необхідний для детальної характеристики описуваного: *Натискаєш на гачок, і тоненька-тоненька цівочка чвиркає метрів на десять* («Тореадори з Васюківки», В. Нестайко). Лексема *цівка* «тонкий струмінь води або якої-небудь рідини» [34, с. 1586] має у своєму семантичному ядрі сему «тонка», яка підсилюється зменшено-пестливим суфіксом (-очк- – *цівочка*) й означенням *тоненька-тоненька* теж у зменшено-пестливій формі (від *тонка*).

Розширення семантичного обсягу слова викликає необхідність вживати з ним атрибутивний компонент для уточнення значення. Так, раніше словосполучення *спортивний тренер* сприймалось як плеонастичне (*тренер* – «фахівець, що керує тренуванням спортсменів із певного виду спорту» [34, с. 1472]), у сучасній українській мові є необхідність конкретизувати це слово, адже є *бізнес-тренер, тренер-косметолог*. Сема «місце дії» у слові *телефон* не мала потреби актуалізовуватись, оскільки існували лише стаціонарні телефони. Як тільки з'явилися мобільні телефони, частотним стало словосполучення з атрибутивним компонентом – *мобільний телефон*. Зараз, вживаючи слово *телефон*, зазвичай мають на увазі мобільний, оскільки вони набули значного поширення і певною мірою витіснили традиційні апарати. І тепер означальний компонент (*стаціонарний, домашній, робочий*) уживається лише для уточнення.

Тож атракція сем перебуває в тісному зв'язку з розвитком позамовної реальності, гнучко реагує на її зміни.

Атракція сем, що перебувають на семантичній осі в напрямку збільшення вияву ознаки, не така частотна, як із градацією сем убік зменшення розміру, інтенсивності, сили вияву ознаки. *Він обняв юних князів **дебелими ручищами** і притиснув до грудей* («Черлені щити», В. Малик); *Воно [...] жбурляло з-під свого невидимого жорна цілі потоки крижаного борошна, яке зразу ж підхоплював **скажений вітрюган** і котив понад пришиклою землею* («Чорний вершник», В. Малик). Лексема *ручища* (збільшено-згрубіла форма від *руки*) утворює словосполучення зі словом *дебелий* «міцний, дужий», хоча у формі *ручища* є сема «великий, міцний, грубий»; атрактанти *вітрюган* (збільшене до *вітер* – сильний вітер, відмінний від вітру звичайного, середнього вияву) і *скажений* «дуже сильний, значний силою свого вияву» [34, с. 1326] теж поєднані завдяки атракції градуальних сем. Семи, що притягуються, – однорівневі, а саме ядерні. Вираження градуального значення із семою «більший, сильніше виражений, ніж у нормі» переважно реалізується на словотвірному рівні: *вітрюган, ручище*, а також підсилюється частками: *такий вітрюган, такий хапуга*.

У сучасній українській публіцистиці поширена атракція на основі спільної в атрактантів семи належності. Це стосується значною мірою суспільно-політичної лексики, яка є іманентною ознакою публіцистичного стилю. Частотними є словосполучення такого типу: *національна (іноземна, українська, американська) валюта, український (японський, грецький, італійський тощо) уряд, націоналістичний (народний, партизанський, громадянський) рух, українська (наша, їхня, європейська) держава, українська (державна) політика*. Наявність семи належності – характерна й визначальна ознака суспільно-політичної лексики, вона є ядерною в зазначених прикметниках й іменниках.

Лексема *політика* має значення «загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії» [34, с. 1035], тому й поєднується за семою «напрямок» з прикметниками, що вказують на **спрямованість відносно меж держави**, у якій вона здійснюється (*внутрішня, зовнішня*), **галузь і**

підгалузь (соціальна, промислова, енергетична, кадрова, транспортна, продовольча, освітня, космічна, мовна тощо), **спрямованість проти певних явищ, структур, країн** (антиабортна, антиевтаназійна, антикорупційна, антиукраїнська) **або на їх підтримку** (провладна, проросійська, про європейська).

Атракція сем перегукується з синсемантиєю. Суспільно-політичну лексику не можна назвати синсемантичною, адже такі лексеми можуть і самостійно виражати своє значення, без залучення інших одиниць, наприклад: *Держава сильна своїми громадянами – їхніми правами й обов'язками, почуттям власної гідності, усвідомленням своїх прав і обов'язків тощо* (УП, 2009); *Якщо економіка хвора – валюта не може бути здоровою* (Д, 2009). Такі лексеми варто класифікувати як лексичні одиниці абсолютивно-релятивної семантики [173, с. 8], тобто як такі, що можуть виражати своє значення в одних випадках самостійно, в інших – разом з певними мовними одиницями. Часто іменникова суспільно-політична лексика вживається без атрибутивного елемента, але він відомий і зрозумілий із контексту: *Держава нас не підтримує, і ми вже стомилися до неї апелювати* (ДТ, 2009), тобто *наша, українська держава*.

Оскільки «попередню наявність атракції слід припускати всюди, де має місце синтагматична взаємодія» [184, с. 155], можна розглядати синсемантию – виявом атракції, а синсемантичні слова як такі, що мають найвищий ступінь атракції, автосемантичні – найменший.

З огляду на те, що політика, влада є тимчасовими явищами, переходять від одних суб'єктів до інших, між іменниковою суспільно-політичною лексикою і прикметниками на її означення діє атракція за темпоральними семами: *колишня, тодішня, учорашня, попередня, чинна, тимчасова, нова влада*. У значеннєвій структурі зазначених прикметників міститься ядерна сема «час існування», в означуваного іменника *влада* ця сема периферійна, але вона актуалізується залежно від контексту, мети мовлення, тобто притягуються різнорівневі семи – ядерні та периферійні.

Отже, семантична атракція сем діє в межах закону лексичної сполучуваності й полягає в тому, що слова поєднуються у синтагматичному ряду,

маючи у своїй значеннєвій структурі однакові семи. У синсемантичних словах атракція виявляється з найбільшою силою. Атрактанти можуть мати такі спільні семи: оцінні, квантитативні, градуальні, локативні, темпоральні, семи належності, напрямку. Можуть притягуватися не лише денотативні семи, а й конотативні, ядерні й периферійні. Повторюються у складі одиниць семи різного характеру, які належать до денотативно-сигніфікативного, граматичного та конотативного макрокомпонентів семантичної структури слова [61, с.17]. На основі атракції сем утворюються переносні значення, оксиморони, тож вона дає змогу досягти сильного стилістичного ефекту, посилити експресивність вислову, проте може зумовлювати семантичну надлишковість.

Результати досліджень семантичної атракції сем можуть бути застосовані в прикладній лінгвістиці, а саме в машинному перекладі, а також під час вивчення мови як іноземної, адже типові моделі атракції демонструють особливості сполучуваності мовних одиниць.

1.2.3. Специфіка граматичної атракції

Термін *граматична атракція* позначає процеси мисленнево-мовленнєвої діяльності людини і їхні наслідки, які виявляються в мові й мовленні, часто порушуючи їхні граматичні закони. Атракцію ототожнюють з вирівнюванням за суміжністю – процесом, при якому слово приймає форму, морфологічно близьку тому слову, з яким воно перебуває в синтаксичному зв'язку (вирівнювання за родом, відмінком, часове, модальне вирівнювання) [118; 8]. Цьому процесу протиставляється вирівнювання за аналогією – зміна форми слова у відповідності з іншими формами парадигми, що забезпечує системність мови.

Процеси вирівнювання за суміжністю і за аналогією є двома планами вияву атракції – синтагматичним і парадигматичним відповідно. Оскільки основою атракції є асоціативність мислення, то притягання виявляється і в третьому плані – епідигматиці.

Атракція на синтаксичному структурному рівні виявляється багатопланово, що зумовлено специфікою самих синтаксичних зв'язків у мові. Притягання

властиве всім синтаксичним одиницям: від словосполучення до складного речення. Н. Філічева характеризує синтаксичну атракцію як вияв відношення «центр – периферія» і дає їй таке визначення: «притягання одна до одної різноструктурних моделей унаслідок близькості граматичних значень, що ними виражаються» [201, с. 50]. Дослідниця простежує синтаксичну атракцію на матеріалі дієслівних словосполучень німецької мови. «Синтаксична атракція супроводжується інтенсивною інтеграцією словосполучень, яка виявляється передусім як структурне уподібнення периферійних словосполучень словосполученням, які становлять центр «поля тяжіння» [201, с. 56]. Наприклад, у літературній німецькій мові з дієсловами *abfragen* (опитувати), *lehren* (вчити), *abhören* (відслуховувати) частотніше вживається знахідний відмінок: *Die Lehrerin fragte die Klasse die Hausaufgaben ab* (Учителька перевірила домашні завдання у класу). Але ця форма може варіювати з давальним відмінком: *Die Lehrerin fragte der Klasse die Hausaufgaben ab*. Не відбувається структурного уподібнення периферійних елементів центральним, якщо між конструкціями існує семантична диференціація.

На рівні словосполучення атракція виявляє свою дію в оформленні синтаксичних зв'язків. «При узгодженні залежний елемент словосполучення набуває таких граматичних форм, які властиві головній синтаксемі. При керуванні залежне слово вживається в тій формі, яку диктує йому головне слово. У випадках прилягання тяжіння виявляється не в формальному, а в семантичному плані, що виявляється в розташуванні залежного слова в безпосередній позиційній близькості до головного» [108, с. 20].

У простому реченні взаємоспрямовану атракцію між головними членами вбачає Ю. Леденьов. Він уживає терміни *атракція*, *тяжіння* і *притягання* синонімічно. Натомість в українській лінгвістиці терміном *тяжіння* позначають не загалом предикативний зв'язок, а один з його різновидів, що зводиться до двобічного зв'язку атрибутивного компонента подвійного присудка з іменником-підметом і дієсловом-присудком, напр. *Мати повернулася схвильованою*.

В ускладненому реченні атракція виявляється як притягання однорідних членів до компонента речення, що їх підпорядковує, унаслідок чого вони набувають однакових граматичних форм [40; 107]. І. Воробйова виокремлює два рівні атракції однорідних елементів. «Під дією атракції першого рівня відбувається такий їх розподіл, при якому однорідні елементи з більшою вагою розташовуються ближче до атрактора: *Люблю весну і літо; Люблю весну і особливо літо*. На перевагу зв'язку предиката *любити* з одним з актантів вказує спеціальне неповнозначне слово, яке належить разом із сполучником до структури ряду й бере участь у його формуванні. На другому рівні атракції виявляються слова або звороти, що тяжіють до одного з однорідних елементів» [40, с. 387].

Реалізацією явища атракції в ускладненому реченні вважають відношення між основним висловлюванням та вставними й вставленими конструкціями [9, с. 61]. Такі конструкції кваліфікують як парентетичні атрактори, що реалізують у реченні різноманітні функції завдяки своєму модально-інформаційному потенціалу.

У складносурядному реченні атракція виявляється в тому, що частини речення характеризуються конструктивним і семантичним паралелізмом, взаємозумовлені й «однаково відносяться до деякого імпліцитного цілого, що лежить в основі семантики всього складного речення» [108, с. 20]. Атракція в складнопідрядному реченні виконує функцію засобу залучення підрядних частин, які не мають автосемантичності, до автосемантичних структур [107, с. 455], тобто сприяє притяганню підрядних частин до головної.

На текстуальному рівні мовної структури атракцію інтерпретують із синергетичних позицій. Текст тлумачиться як система, що здатна до самоорганізації. У дослідженнях з лінгвосинергетики ключова роль належить атракторам, які є елементами структурної самоорганізації тексту. Вирізняють точкові, циклічні та креативні атрактори. Точкові атрактори репрезентують сильні позиції тексту (гармонічний центр початку тексту, гармонічний центр усього тексту, абсолютний початок і кінець тексту), і навколо них виникають

зони атракції. Циклічні атрактори є такими режимами (станами), які з'являються в результаті самоорганізації системи (тексту) і які сприяють дистантному вирішенню конфлікту асиметричних структурних тенденцій, що гармонізуються в широкому просторі цілого [15, с.6]. Найпотужніший циклічний атрактор є водночас і креативним атрактором. Креативний атрактор концентрує в собі максимум творчих зусиль автора тексту, спрямовує сприйняття читача і звужує всі можливі шляхи декодування тексту до єдино оптимального [21, с.180]. Аналіз зони креативного атрактора дає змогу визначити тему всього тексту.

З поняттям тексту тісно пов'язане поняття дискурсу. Явище притягання певних мовних елементів у дискурсі має назву функціонально-семантична атракція. Цей вид атракції потрактовують як «перетягування» порівняно самостійним дискурсом деяких специфічних ознак дискурсу іншого типу, з яким вони сумісно функціонують у межах великої дискурсної системи, великого мовленнєво-сислового простору, але без об'єднання в макротекст [105, с. 193]. В. Лебедев указує на відмінність навмисне використовуваних мовцем ознак іншого дискурсу для досягнення прагматичних ефектів (псевдоатракція, стилізація) і справжньої атракції, коли уподібнюються жанри або дискурси, близькі за своїми характеристиками.

Спробу простежити явище атракції в контексті всієї мовної системи робить М. Шацька. Сутність міжрівневої атракції полягає в тому, що «при взаємодії одиниць у межах дискурсу уподібнення їх відбувається на декількох рівнях мови, породжуючи в комплексі з іншими мовними одиницями одну диктему» [212, с. 156]. М. Шацька виокремлює п'ять типів міжрівневих атракцій мовних одиниць, які беруть участь в породженні мовної гри. Завдяки атракції одиниць різних рівнів мови вся мовна система в сукупності працює на створення вищого конструкту – дискурсу.

Атракція – багатопланове мовне явище, яке пронизує всі рівні мовної структури і є чинником системності в мові. Механізм атракції полягає в тому, що між мовними одиницями відбувається притягання на основі їхньої подібності за формальними ознаками, за значенням чи прагматикою. Під час взаємодії

елементів мовної структури має місце уподібнення однієї мовної одиниці іншим за цими критеріями. Атракція пов'язана з такою властивістю мови, як варіативність: варіативність звучання, лексичного вираження семантики денотата, вживання граматичних структур.

Невід'ємним атрибутом граматичного поля називає атракцію В. Страусов. Він, поділяючи погляди Ж. Марузо й О. Ахманової, виокремлює такі різновиди граматичної атракції: часову, модальну, відносну, негативну [178, с. 104].

Часова атракція полягає в обов'язковому вживанні імперфекта дійсного способу в підрядному реченні під впливом дієслова минулого часу в головному реченні для вказівки на одночасність подій, які відбуваються в головному і підрядному реченні: *Il faisait jour, lorsque Daniel ouvrit les yeux (франц.)* [178, с. 104] – *Світало, коли Даніель розплющив очі.*

Модальна атракція – використання дієслова у формі умовного способу в підрядному реченні за наявності такої самої дієслівної форми в головному реченні: *Був би на моєму місці хтось більш прагматичний і амбітний, він би краще використав події вересня 2004-го для власного «піару»* (ВЗ, 2009). Дієслова в обох предикативних частинах складного речення мають форму умовного способу (вирівнювання способу дієслова). Проте таке вирівнювання може відбуватися не лише в головному й підрядному реченні, а й у двох підрядних частинах, з яких одна підрядна частина першого ступеня, інша – другого: *Хто знає, яких би масштабів досягла корупція в житловому питанні, якби в процес не втрутилася економічна криза, що завдала відчутного удару по будівельній галузі* (ДТ, 2013). Перше підрядне речення відносно другого виконує роль головного, тому й зумовлює однаковий спосіб дієслів у них обох. У другому підрядному реченні частка *би*, що позначає умовний спосіб, зливається зі сполучником *як*.

Відносна атракція виявляється в злитті відносного займенника з його антецедентом. Наприклад, *What he did is clearly impossible (англ.)* – *Те, що він зробив, очевидно неможливе; I like what you print about me (англ.)* – *Мені подобається те, що ви друкуєте про мене.* Злитий займенник *what* замінює

корелят *which* і відносний займенник *that* (*I like **that which** you print about me*) і виконує дві функції: дейктичну й номінативну. Номінація структур із такими займенниками описова.

В українській мові, як і в англійській, спостерігаємо явище відносної атракції. В українській мові це явище реалізується через злиття відносного займенника *що* з його антецедентом, тобто підрядна частина із займенником одночасно є його антецедентом. Автори «Русской грамматики» такі речення у російській мові кваліфікують як складнопідрядні з неорієнтованим анафоричним зв'язком і вказують, що при такому зв'язку «особа, предмет чи подія, до яких відсилає займенникове слово в підрядному, не названі, однак у складі головного речення для його позначення є позиція; цю позицію і заміщує організоване цим займенниковим словом підрядне речення» [157, с. 530]. У книжному мовленні нормативними вважають конструкції із вказівним займенником *те*, який виступає в головному реченні й корелює із відносним займенником: *Мені завжди хотілося вірити в те, що інтелігентів не буває порядних і непорядних, чесних і лукавих, високодуховних і нищих* (ЛУ, 2012), *Те, що засвоюється змалку, стає переконанням на все життя* (УК, 2013). Конструкції без вказівного займенника вживаються в українській мові переважно в усному мовленні: *Сказав, що думав; Намалював, що бачив*.

Негативна атракція – це злиття заперечення з допоміжним дієсловом [178, с. 104]: *I don't understand you* (англ.) – *Я не розумію тебе*.

Досліджуючи граматичні категорії, Дж. Лайонз також вказує на атракцію за особою і числом. На прикладі речення *John and I arrived* автор зазначає, що в перекладі на російську чи французьку мову (*Мы с Джоном приехали*) сполучення слів з *Джоном* вказує на другу особу й співвідноситься із займенником *ми*. Така атракція ілюструє необхідність розкладення особових займенників, що з'являються у поверхневій структурі речення, на їхні компонентні ознаки дейксиса і числа [104, с. 296].

Родовій атракції, що може бути синтагматичною й парадигматичною, приділяє увагу в своїх дослідженнях В. Страусов. «Узгодження, гармонізація чи

асонанс флексій субстантивних й атрибутивних форм у процесі формування граматичної категорії роду є не що інше, як синтагматична атракція закінчень атрибутивних слів у відношенні до флексій субстантивів. Атрибути, які колись були недиференційовані за формою субстантива, унаслідок поступових фонетичних змін набули форми флексій субстантивів» [178, с. 106]. Атрибутивна модель генетично побудована на співвідношенні омонімічних флексій субстантивних і атрибутивних форм [178, с. 105]: *бесчислено множество* (замість *бесчисленное множество*). Парадигматична родова атракція – це зміна роду слова під дією роду слів, які близькі йому за значенням, що формують семантичні поля [178, с. 106]. Характеризує В. Страусов і парадигматичну родову атракцію запозичених слів. Більшість запозичених слів має той рід, що й слово-гіперонім у мові-реципієнті. Іноді для уникнення дисонансу форми з родовим значенням іншомовного слова запозичена лексема змінюється.

Ю. Леденьов вбачає вияви граматичної атракції в аналітичних морфологічних формах. Він зазначає, що специфікою такої атракції є взаємоспрямованість граматичного тяжіння, адже, з одного боку, аналітичні форманти тяжіють до семантично значущої і граматично опорної форми (*буду читать, будешь читать, читал бы, самый высокий*), але, з іншого боку, аналітичні форманти слугують для конструювання нарізно оформлених словоформ. «Складається враження, що семантично значущі частини аналітичних форм тяжіють до граматично стандартних показників, що виражають їхнє граматичне значення. Безумовно, тут потрібно враховувати, що не форманти типу *«буду, будешь, будем»* притягують до себе інфінітиви, а навпаки, лексично значущі елементи набувають певного граматичного значення за допомогою аналітичних формантів» [107, с. 454 – 455].

У праці «Опыт общесравнительной грамматики русского языка» (1854 р.) атракція тлумачиться як фігура мовлення, у якій «член речення залежить від такого слова, від якого він не повинен був би залежати граматично» [58, с. 349]. Зазначені такі види атракції: 1) узгодження у роді й числі не з підметом, а з присудком: *Въра былъ вожатый мой*; 2) узгодження в роді з прикладкою, а не з

означуваним словом: *Городъ Тула названъ на честь Тайдулы, жены Чанибека*;
 3) еліпсис; 4) плеоназм; 5) повтор члена речення (як різновид плеоназму);
 6) гендіадіс (означення й означуване слово подаються як два рівнозначні члени):
По той по порошок по бьлу снъгу...[58, с. 350]

Звертає увагу на явище атракції й О. Потебня [149 – 151]. Він заперечує механічний характер атракції, зумовлений позицією в реченні, формою сусідніх мовних одиниць, розглядає явище не лише як формальне уподібнення, а як таке, що містить значеннєвий чинник і своїм корінням сягає індоєвропейського походження. У дослівному перекладі із санскриту словосполучення «розчавлені ногами слонами» мовознавець характеризує не лише як механічне уподібнення відмінкових форм, а й змістовий паратаксис: «слонами (тобто їхніми) ногами». Відношення між двома об'єктами нічим не виражені, й вони вживаються ніби «в одній площині» [151; 166].

О. Потебня не поділяє поглядів В.Шерця і Ф. Міклошича на явище атракції, хоч і спирається на їхні праці, і не вбачає атракції ні в конструкціях з двома давальними відмінками, ні у випадках з іншими відмінками [151, с. 161]. Він стверджує, що не може бути атракції у випадках з різними відмінками, що зіставляються, з огляду на різницю прийменників біля них [151, с. 163].

Крім уподібнення закінчень, ще один вияв атракції – «повтор слів під впливом попереднього чи наступного» [151, с. 162]. Для давньоруського синтаксису характерне повторення прийменників в іменній групі. Поширені сполучення, перед кожним елементом якого повторюється прийменник, таких типів: поєднання субстантива і субстантива, субстантива й атрибута. «У сполученнях з топонімами прийменник повторюється значно частіше, ніж у сполуках з іменами осіб» [125, с. 58]. У таких сполуках іменник виконує атрибутивну функцію – є прикладкою. Явище повтору прийменника пояснюють характером мислення тогочасних мовців, зокрема недостатньою його абстрактністю: «Мовець міг якщо не забути наступне за першим слово, то не звернути на висловлюване ним поняття належної уваги, тобто не сприйняти його, і тому повторював прийменник перед цим словом, таким чином закріплюючи

існування останнього «для надійності», не усвідомлюючи, що вживання одного прийменника для цього достатньо. Так само, вживаючи сполучник перший раз, мовець не усвідомлював (не передбачав абстрактно), що наступний за цим сполучником іменник – у переліку не останній [148, с. 107].

Риси паратактичного синтаксису збереглися у фольклорі, у творчості митців, які постали з нього: *Із города із Глухова // Полки виступали; За сльозами за гіркими // І світа не бачить; Пішла в садок у вишневий, // Богу помолилась* (Т. Шевченко), у сучасній фольклорно-пісенній творчості: *Йшла по вранішній зорі, понад росами, // Торкалась мокрої трави златом-косами* («По вранішній траві» (2011 р.), фолк-гурт «Тінь сонця») та в територіальних діалектах: «у селі Пісках, що на Чернігівщині, повтор прийменників – явище типове: *підемо до баби, до Зіньки акації нарвемо*» [70]. Використовують цю рису синтаксису й у публіцистиці для стилізації тексту: *Як у граді у Стокгольмі «Нобелі» вручали* (УМ, 2009).

Інтерпретуючи спадщину О. Потебні, Л. Булаховський зазначає, що «у давніх мовах, при їх відносно неупорядкованій синтаксичній структурі письмового мовлення, звичайно, більшою мірою, ніж у нових, варто брати до уваги також можливість просто атракції, тобто уподібнення контактного типу» [27, с.16]. Тож, у мовних пам'ятках незначний відсоток випадків неправильного граматичного узгодження був зумовлений механічними причинами, але переважна кількість випадків атракції – це вияв синтаксичного і змістового паратаксису, що відображає розвиток мислення носіїв мови.

З поч. 90-х років ХХ ст. систематично граматичну атракцію досліджує С. Скорвид, який називає її аномалією слов'янського синтаксису. Атракцію мовознавець тлумачить як уживання однакових відмінкових форм в обох компонентах двочленної іменної синтагми, у якій один із членів залежний за змістом від іншого, але у формальному відношенні обидва члени виявляють однаковий зв'язок з дієсловом, що керує цією синтагмою чи однакову належність до прийменниково-відмінкової конструкції [166, с. 335]. Вона може виявлятися не тільки в синтагмах з двома іменними компонентами й першим дієслівним, а й у

синтагмах з двома дієслівними компонентами й останнім іменним, наприклад, у давньочеській мові *jěchu sě hradu staviti* (дослівний переклад «заходилися будувати замка»). Звичайна конструкція має вигляд *staviti hrad* (*hrad* у знахідному відмінку) і керування *jěchu sě* + родовий відмінок [166, с. 336]. Атракція виявляється як «дистанційне керування» відмінковими формами, що властиве давньослов'янському синтаксису. С. Скорвид вказує, що старий слов'янський синтаксис переважно не формальний, а семантичний або асоціативний [166, с. 337], тому наявність атракції в слов'янських текстах цілком закономірна.

Ще один різновид «дистанційного керування» – зміна відмінкової форми додатка від перехідного дієслова при запереченні. Заперечна частка *не* зумовлює вживання додатка в родовому відмінку. Атракція заперечної частки *не* не діє на великій відстані – у багаточленних конструкціях. У сучасній російській мові в конструкції «*не* + допоміжне дієслово + інфінітив перехідного дієслова + додаток» нормативним вважається вживання знахідного відмінка. Хоча в українській мові в таких конструкціях спостерігаємо використання і знахідного відмінка, і родового: *Лікарі не хотіли робити запис у книзі реєстрації «кримінальних» побоїв (на цьому наполягав потерпілий)...* (ВЗ, 2012). *Ніхто не збирається уніфікувати системи історичної освіти України і Росії, переписувати підручники* (ВЗ, 2012). Позиційна близькість заперечної частки не може бути єдиним поясненням явища, адже речення, крім форми, має семантику, що вкорінена в комунікативну ситуацію. М. Іванович виокремлює чотири групи чинників, які впливають на вибір форми додатка в заперечних конструкціях: ступінь сили заперечення, комунікативну структуру речення, формальні й лексико-семантичні особливості додатка, формальні й лексико-семантичні особливості присудка [78, с. 114]. Статистичні відомості в дослідженні М. Іванович показують, що більша поширеність родового відмінка спостерігається за умови посиленого заперечення, наприклад: *Соромно сказати, у Києві та області розміщується безліч військових частин, а для допомоги місту не змогли послати жодного армійського тягача або КАМаЗа!* (ДТ, 2013)

Заперечення посилює заперечний займенник *жодний*. У розповідних реченнях також частіше, ніж у питальних й окличних, вживається родовий відмінок. У реченні *Бути в Чехії і не бачити Праги?..* (ЛУ, 2012), незважаючи на питальну структуру, додаток у формі родового відмінка. Сила атракції компенсується великим ступенем заперечення і тим, що ця конструкція двочленна – вагання у виборі відмінкової форми немає. У відповідній тричленній конструкції ймовірніший такий варіант: *Був у Чехії і не спромігся побачити Прагу?* Частіше вживається родовий відмінок, коли додаток виражений іменником чоловічого роду: *Голова Луганської облдержадміністрації Володимир Пристюк не зміг пригадати жодного вірша Тараса Шевченка [...]* (ДТ, 2013), ніж жіночого й середнього: *[...] не створено адекватної атмосфери пошанування, осмислення та переосмислення, прискореного наближення до духовного всесвіту Тараса* (ЛУ, 2012), але *Невже не використаємо таку унікальну нагоду, невже обмежимося формально-ритуальними заходами?* (ЛУ, 2012).

Розглянуте явище вибору відмінкової форми при запереченні характеризуємо як синтагматичну атракцію. У кореляції знахідного й родового відмінка для позначення функції об'єкта, який виражений назвою неістоти, вбачаємо парадигматичну атракцію. Під впливом іншої форми відмінкової парадигми, а саме форми знахідного відмінка назв істот, у назвах неістот використовується форма із закінченням *-а*. «Вплив імен – назв істот – відбивається зовнішньо в тому, що в функції знахідного відмінка може вживатися родовий відмінок тільки із закінченням *-а*; форми родового відмінка з закінченням *-у* не проникли в знахідний відмінок саме через те, що не могли спертися на паралель у назвах істот» [101, с. 33]. І. Вихованець потрактує родовий відмінок об'єкта як факультативний функціональний еквівалент знахідного прямого об'єкта, тобто такий, що є йому тотожним і не залежить від лексичних умов. Мовознавці вказують і на семантичні підстави виникнення цієї синтаксичної риси української мови: поява такої відмінкової форми пов'язана із становленням категорії оформленості – цілісності іменника, що протиставляється безформності – частковості; за допомогою закінчення *-а* (*-я*) досягається більший

ступінь увиразнення, цілісності й індивідуалізації об'єкта, названого відповідним іменником [181, с. 357–358]. Таку граматичну форму іменників назв неістот кваліфікують як другий знахідний відмінок [39, с.32]. Він використовується у назвах неістот, що не мають семантики частковості, подільності, і вживається здебільшого в розмовному й художньому стилях: *поклав ножа, зняв капелюха*.

У германістиці термін *граматична атракція* потрактовується як процес аберантного предикативного узгодження. Останні декілька років у психолінгвістиці питання про предикативне узгодження дуже актуальне. Активні дослідження граматичної атракції розпочались у психолінгвістиці на матеріалі англійської мови (К. Бок [222, 223], К. Міллер [222], К. Каттінг [223, 226], К. Еберхард [226, 227]). Потім з'явилися подібні праці на матеріалі іспанської мови (М. Сантестебан [240], А. Завишевський [240], К. Ердокія [240], І. Лака [240]), італійської та французької (Дж. Франк [228; 229], Г. Лассі [228], У. Фрауенфелдер [228], Л. Різзі [228]), словацької (В. Бадекер [221], Ф. Куміньак [221]), російської (А. Малко [236], Н. Слюсар [236], І. Янович [220]). В українській мові подібні досліджувані явища не кваліфікують як атракцію. Деякі з її видів у традиційних українських граматиках подають як складні випадки узгодження підмета з присудком [101; 38; 181].

Явище фіксували й раніше, зокрема в стандартному перекладі Біблії англійською мовою (1971 р.) виражений процес «притягування» суфіксом множини *-im* у слові *Elohim* (ім'я Бога) дієслів, прикметників і займенників у формі множини [230]. У сучасних граматиках з іврити вказують на такий різновид атракції, сутність якого полягає в тому, що в генітивній групі обидва іменники вживаються у множині, оскільки форма множини першого іменника механічно передається на другий: *warriors of valour* (доблесті воїнів) [238, с. 473]. Праця американських науковців К. Бок і К. Міллер «Broken Agreement» (1991 р.), що мала експериментальний характер, спрямувала дослідження атракції в нове русло. Вони провели три експерименти, в яких намагалися виявити закономірності в процесі неправильного предикативного узгодження. Для дослідження сформулювали короткі й довгі преамбули, а учасники експерименту повинні були

завершити речення [223]. У преамбулах варіюються форми однини й множини підмета (іменна група) і локальної іменної групи (ЛокІГ): *The label on the bottles* – *Етикетка на пляшках* (підмет – однина, ЛокІГ – множина); *The labels on the bottle* – *Етикетки на пляшці* (підмет – множина, ЛокІГ – однина); *The label on the bottle* – *Етикетка на пляшці* (підмет – однина, ЛокІГ – однина); *The labels on the bottles* – *Етикетки на пляшках* (підмет – множина, ЛокІГ – множина). Результати дослідження показали, що відбувається асиметрія в розподілі помилок, їх більше, коли головне слово іменної групи в однині, а локальна група в множині (наприклад, *The label on the bottles are glued*), а не навпаки. Відсутній прямий вплив на кількість помилок форм істот та неістот, але має значення відстань між іменною групою й дієсловом і можливість мовця запам'ятати деталі речення.

Розподіл помилок таким чином К. Еберхард пояснює тим, що іменники за своєю сутністю одиничні, і їх потрібно маркувати, якщо використовувати в множині. Тому підмет, що має форму однини, сильніше піддається інтерференції з боку ЛокІГ, яка має форму множини. Речення, у яких підмет у множині, а ЛокІГ в однині, більш стійкі до атракції, тому що іменна група вже маркована, а ЛокІГ (форма однини за замовченням) не має великої сили притягання [227; 220].

У «Комунікативній граматиці англійської мови» зазначено, що результатом атракції є порушення основного правила узгодження: підмет в однині + присудок в однині, підмет у множині + присудок у множині [233, с. 275]. Це стосується зокрема узгодження присудка зі складеним підметом. Дієслова узгоджуються не з головним словом складеного підмета, а з іменником чи займенником, що розташований поряд з ним: *A large number of people have asked her to stand for reelection* (*Велика кількість людей попросила її встати на переобрання*); *A variety of analytic methods have been used* (*Були використані різні аналітичні методи*). Опорні слова іменної групи *number* і *variety* мають форму однини, тому вимагають дієслово теж у формі однини – *has*. Але іменники *people* і *methods* у формі множини «залучають» форму дієслова в множині *have*. Атракція чітко спрацьовує в тих випадках, коли головне слово у складеному підметі *number* (кількість), *variety*

(різноманіття), *majority* (більшість), оскільки вони виражають ідею «множинність» [233, с. 275].

Подальші дослідження показують, що пояснювати явище атракції лінійною близькістю не цілком виправдано. Тяжіння залежить від синтаксичної структури речення [236, с. 418]. Різні погляди є також і щодо питання, коли саме виникають помилки в узгодженні. Вони можуть бути зумовлені тим, що мовець не вдається до осмислення кількості й функцій підмета, а звертає увагу на залежні елементи в реченні. За іншою версією, помилки виникають, тому що кілька детермінантних груп (предикативне ядро з локальним поширювачем) бере участь у нашій робочій пам'яті в один момент, і якщо слово, що передує присудку, формально нагадує підмет, мовець схильний до сплутування [236, с. 420]. На початку 90-х років мовознавці схилились до думки, що на процеси предикативного узгодження мають вплив синтаксичні чинники, тобто відбувається воно на позиційному рівні породження мовлення, то зараз більше прихильників має припущення, що на процес узгодження впливають семантичні чинники, і воно відбувається вже на функціональному рівні, на якому визначається аргументно-предикатна структура висловлювання [220, с. 603].

Сучасні психолінгвістичні дослідження граматичної атракції на матеріалі російської мови показують, що відмінкове маркування значно зменшує кількість помилок у процесі предикативного узгодження. Розподіл помилок пояснюють також частотністю родових показників у мові [220, с. 606]. Піддослідні роблять більше помилок, коли головна іменна група має форму жіночого роду, ніж чоловічого, а кількість помилок у реченнях із середнім родом набагато перевищує два інші випадки. Дослідження на матеріалі словацької мови показали, що не тільки форми числа піддаються помилковому залученню, а й узгодження за родом [221, с. 82].

До виявів граматичної атракції в українській мові зараховуємо не лише предикативне, а й інші види неправильного синтаксичного узгодження, тобто результат такої атракції – порушення мовної норми. Ненормативне предикативне узгодження у категорії числа переважно спостерігається при складеному підметі.

Простий підмет, виражений збірно-кількісним іменником, також може помилково координуватися з присудком у множині: *Більшість прибувають до Києва авіатранспортом, звідки мають дістатись Умані і в цьому місті також користуватися транспортними послугами* (УК, 2011). Суб'єкт сприймається мовцем як множина, і присудок віддзеркалює цю ідею множинності. У випадку з однорідними підметами, навпаки, відсутнє сприйняття множинності з огляду на форми однини усіх однорідних членів: *По тривалості життя в Україні перше місце займає Тернопільська, Чернівецька область та Київ, а найгірші місця займає Чернігівська, Донецька й Житомирська* (Д, 2009).

Атракція виявляється при узгодженні в категорії числа присудка зі складеним підметом, який виражений:

– збірно-кількісним іменником у поєднанні з іменником у формі родового відмінка: *Багато людей приїжджають сюди не лише з Воронькова, а й з інших сіл* (УК, 2013); *У той час як решта країн Європи не хочуть запропонувати грекам кращі умови* (УК, 2012);

– кількісним числівником й іменником: ... *У «Свободі» більшість голосували «проти» [...], у фракції «УДАР» 39 голосів проти, троє депутатів не голосували [...]* (Д, 2012);

– іменником або займенником у називному відмінку та іменником в орудному відмінку: *Як встановило слідство, 52-річний Боцвинюк разом з братом нелегально dopravляв у США мігрантів, яким обіцяв роботу* (УК, 2012); *Брат з сестрою спочатку ліпив щось стихійне: тут у них і війна, і палац* (УК, 2012). Коли підмет соціативний, присудок повинен мати форму множини. Атракцію спричинює нерелевантне відображення позамовної дійсності в мисленні, а потім і в мовленні.

Щодо усіх трьох зазначених випадків у мовців виникають вагання щодо вибору форми предикативного узгодження, а серед науковців немає однастайності в тому, якій формі варто надавати перевагу. Так, нормативним у першому випадку вважається узгодження в однині, проте деякі мовознавці зазначають, що при такому підметі можлива координація форм підмета з

присудком і в однині, і в множині. Якщо потрібно підкреслити активність дії кожної особи, присудок вживається у множині [101, с. 52]. Те ж саме у координуванні головних членів речення з підметом, що виражений кількісним числівником й іменником: можливе вживання обох форм присудка – і однини, і множини. Від граматичної форми присудка залежить семантика речення. Якщо важлива подія, про яку повідомляють, то надають перевагу однині, але якщо мовець має на меті показати активність кожної особи – присудок вживається у формі множини.

Помилкове узгодження слів з числівником відбувається за різних умов. Зокрема, може виникати внаслідок аналогії до форм чоловічої роду: *В Алушті отруїлося троє чоловіків і двоє жінок* (УК, 2012). Збірні числівники не поєднуються з іменниками жіночого роду, тож правильно вживати їх з власне кількісними числівниками (*дві жінки*). Це підтверджує й аналіз корпусу сучасних публіцистичних текстів української мови; виняток становлять узагальнені назви, що не мають вказівки на стать (*людина, дитина*). Поширеним в усному мовленні є ненормативне узгодження в словосполученні *два гривні*. Лексема *гривня* за формально-граматичними ознаками цілком відповідає жіночому роду. Атракція у цьому випадку зумовлена позамовними чинниками. У свідомості мовців, у їхній мовній пам'яті закріплена назва грошової одиниці, що функціонувала за радянських часів, – *рубль*. Під час комунікативного акту активізується сучасна лексема, але граматичні схеми використовуються за звичкою (*рубль* – чоловічий рід).

Інший різновид граматичної атракції – атракція за родом – реалізується і в предикативному узгодженні, і в узгодженні означення й означуваного слова у словосполученні. Атракція виникає в синтаксичних конструкціях, один із членів яких виражено:

– іменником з прикладкою: *Музей-садиба Сильвестра Яричевського стала своєрідною культурологічною Меккою української діаспори тут [...]* (УК, 2011). Якби присудок був у препозиції до підмета, то ймовірність виникнення помилки менша. Тож атракція зумовлена позиційною близькістю – прикладка

розміщується ближче до присудка, ніж підмет, тому виникає помилкове узгодження. Це ж стосується й відокремленої прикладки: *Основна маса населення – селянство – було закріпаченим та визискувалося поміщиками* (Д, 2013);

– іменником, який не збігається за категорією роду з російськими лексемами (в умовах білінгвізму та міжмовного впливу) (напр., *біль, Сибір, собака, степ, кір тощо*): *Отож чи не тут собака зарита?* (УК, 2011); *Експерти Science по достоїнству оцінили і прочитаний в цьому році геном так званої Денисівської людини - виду людей, які населяли Південну Сибір і Середню Азію близько 40 тисяч років тому* (ДТ, 2012). Уживання роду іменників відбувається за аналогією до російської мови;

– запозиченим словом, що позначає назви істот та неістот: *Біснале «Тиждень актуального мистецтва», що триває у Львові, перетнуло екватор* (ВЗ, 2012). Атракція зумовлена тим, що за зовнішніми, формально-граматичними показниками (закінчення –е) слово нагадує середній рід, але належить до чоловічого й жіночого родів;

– лексичним словосполученням: *твоє день народження* (з усного мовлення). У цьому вислові для мовця важливим є факт народження, тому й означення (або присудок: *було день народження*) координується зі словом опорним за комунікативним значенням, а не за структурою словосполучення;

– аббревіатурою. Аббревіатури становлять складність для узгодження, оскільки рід деяких з них визначають за стрижневим словом їхніх розгорнутих назв, а інших – за формальними показниками (в одному випадку певну граматичну категорію притягує значення, в іншому – форма): *ЮНЕСКО зіткнулася з серйозними фінансовими труднощами у зв'язку з припиненням американського фінансування організації* (ДТ, 2012); *ЮНЕСКО закликала обмежити доступ круїзних суден у Венеціанську лагуну* (ДТ, 2012). Має значення і частотність вживання аббревіатури, ознайомленість мовців з нею, вага поняття, що позначається аббревіатурою, у суспільному житті. Чим більша освоєність лексеми, тим менше помилок у її використанні: *НБУ затвердив порядок переміщення цінних паперів через митний кордон* (УК, 2012). Граматичні показники аббревіатур,

що закінчуються на приголосний, зумовлюють їх вживання в чоловічому роді: *Таке рішення прийняв МОЗ республіки, повідомляють іноземні ЗМІ* (УК, 2012). Характер узгодження аббревіатур впливає не лише на категорію роду, а й числа: *США також експортують, але лише 20 % загального валу [...]* (ДТ, 2009); *Головним лобістом інтересів Константинополя на світовій арені залишається США* (ДТ, 2009).

Ще один різновид атракції – узгодження у відмінку: *з двадцять третім лютим; Міліція задоволена Першим травнем у Полтаві; З першим вересням, першокурснички!!!* (з усного мовлення й інтернет-ресурсів). Назви місяців у датах вживаються тільки в родовому відмінку, та числівник в орудному відмінку спричинює появу омонімічного закінчення іменника, розташованого поруч. Іменник теж набуває форми орудного відмінка. Позиційна близькість стає причиною подібного звучання й виникнення неправильного узгодження у відмінку. Це вияв синтагматичної атракції. У деяких прийменниково-іменникових словосполученнях, словосполученнях з підрядним зв'язком керування, зокрема в конструкціях із займенниками (*дякую вас замість дякую вам* – рос. *благодарю вас*), виявляється парадигматична атракція, яка ґрунтується на аналогії до російської мови.

Крім атракції за категоріями роду, числа й відмінка, функціонує атракція за модальністю. Вона реалізується в реченнях з непрямым питанням: *Хочемо дізнатися: чи законні його дії та як нам захистити будинок від руйнації?* (УК, 2012), *Тому хочу запитати у фахівців, чи маю я право атестуватися в 2012 році на «спеціаліста вищої категорії» без надрукованої статті чи іншої наукової роботи?* (УК, 2012) У граматичній структурі складнопідрядного речення головна частина має розповідну модальність. Оскільки комунікативна мета мовця – запит інформації, то питальна модальність переноситься загалом на комунікативну одиницю. Це призводить до пунктуаційних помилок – використання знака питання.

Отже, граматична атракція – різнопланове мовне явище, що викликає інтерес мовознавців понад століття. Поряд із тлумаченням атракції як

вирівнювання за суміжністю, є потрактування атракції як аберантного предикативного узгодження. У синтетичних мовах, до яких належить і українська, явище граматичної атракції в її вузькому потрактуванні (аберантне предикативне узгодження) поширене менше, ніж в аналітичних мовах. Натомість з'являються труднощі в узгодженні мовних одиниць в інших граматичних категоріях. Тож сфера атракції як ненормативного узгодження в українській мові не обмежується лише координацією головних членів речення у числі, і виявляється також в граматичних категорія роду, відмінка й функціонально-семантичній категорії модальності. Атракція може бути зумовлена як впливом форми сусіднього слова, так і аналогією до інших форм парадигми, впливом модальності висловлювання на граматичне оформлення речення, і тому має синтагматичний і парадигматичний вияв.

Висновки до розділу 1

Взаємозв'язки між усіма об'єктами довколишнього світу людина осмислює через опозиції, зокрема через поняття притягання і відштовхування. Мовні одиниці, що будують систему мови, не стали винятком. Термін *атракція* має міжгалузевий характер. Крім цього, у самому мовознавстві є багато потрактувань явища. Це дає змогу говорити про широкозначність терміна. Вона зумовлена творенням терміносистем різних галузей і напрямів у мовознавстві шляхом метафоризації. Метафора притягання виявилась продуктивною загалом у світогляді людини й у наукових парадигмах.

Дослідження атракції в мові пройшло кілька етапів, що відповідають історії розвитку мовознавчої науки. Так, спочатку явищу атракції приділяли увагу в порівняльно-історичному мовознавстві, далі атракція разом з інтерференцією стали об'єктами ареальної лінгвістики. Пізніше акценти зміщувались на її вияви в структурі мови в межах структуралізму. Зрештою сучасний етап дослідження явища відбувається передусім з позицій синергетики – нового погляду на системність мови – мови як відкритої, нелінійної системи, що самоорганізується.

В основі теорії атракції, або притягання, лежить філософський принцип «подібне притягує подібне». Атракція – це мовна універсалія, що виявляється в притяганні одиниць усіх рівнів мови на різних мовних осях. Це процес і результат взаємодії одиниць мови і мовлення, що відбувається на підставі спільної ознаки. Такою спільною ознакою може бути форма мовних одиниць (тоді йдеться про паронімічну й омонімічну атракцію), значення (лексико-семантична атракція), розташування одиниць в мовному ланцюгу або їх об'єднання у парадигму (граматична атракція), їхні функції (модальна атракція).

Атракція виявляється на всіх мовних рівнях – від фонетичного до синтаксичного, може мати й міжрівневий характер, тому й класифікується на фонетичну, морфемну, лексико-семантичну, фразеологічну, синтаксичну. Крім того, кожний вид атракції має свої різновиди та особливості вияву в синтагматиці й парадигматиці.

На нижчих мовних рівнях (фонетичному й морфемному) закономірності атракції важко пояснити людським чинником, що не можна сказати про лексичний мовний рівень. На ньому простежується логічний ланцюжок самого процесу атракції, виявити асоціації мовця, наприклад, під час творення переносних значень. Серед виявів семантичної атракції важливо розрізняти атракцію сем, що полягає у взаємодії та вживанні в синтаксичних одиницях лексем, які мають спільні семи, а також семантичну атракцію семем – зв'язок первинного і вторинного значення в семемах. Атракція в словотворі найбільш продуктивна в соціальних та територіальних діалектах.

Найбільш дослідженим виявом атракції у сучасному мовознавстві є паронімічна атракція, що діє між одиницями, які співвідносні за формою, унаслідок чого зближуються у сприйнятті і їхні значення.

Психологічними механізмами, що забезпечують функціонування атракції як мисленнєво-мовленнєвого явища, є мовні асоціації за подібністю, суміжністю та контрастом, а також аналогія та апперцепція. Саме через вплив аналогії атракція має двобічну дію: з одного боку, вона сприяє системності мови й трактується як вирівнювання за суміжністю, з іншого – породжує помилки через тиск системи. Виникнення мовленнєвих помилок через атракцію має місце й у семантиці, адже виникають плеонастичні одиниці, але найвиразніше така дія атракції представлена в граматиці. У західному мовознавстві граматичну атракцію тлумачать як аберантне предикативне узгодження одиниць. В українській мові, з огляду на специфіку її граматичного ладу, помилки виникають не лише в категорії числа між головними членами речення, а й у випадках узгодження інших членів речення в категоріях роду, числа й відмінка.

Атракція пронизує всі рівні мовної системи й тісно пов'язана з властивостями мислення і його типом, тож деякі проблемні питання досліджуваного явища можна вирішити тільки за умови звернення до історії мови, а також у порівнянні його виявів у різних мовах.

РОЗДІЛ 2

ВИЯВИ СИНОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

2.1. Синонімічна атракція в сучасній україномовній публіцистиці

Одним із різновидів лексичної атракції є синонімічна (далі – СА). Сучасні дослідники дотримуються тлумачення її за С. Ульманом, а також виводять термін досліджуваного явища з поняття лексичної атракції, обґрунтованої в праці М. Маковського «Теория лексической атракции». СА – процес, що зумовлює утворення синонімічних рядів і зв'язок їхніх елементів один з одним на основі комунікативної значущості явища, позначуваного лексичною одиницею, що лежить в основі ряду [203, с.167].

Уперше поняття СА увів С. Ульман в праці «Семантичні універсалії» (1970 р.), де зазначається, що *закон притягання синонімів* – один із загальних принципів синонімії, сутність якого полягає в позначенні «осіб чи явищ, що відіграють важливу роль в тому чи тому колективі великою кількістю синонімів» [194, с. 266]. Цим терміном послуговується наукова спільнота з кінця ХІХ століття [191; 46; 4], а також лінгвісти, що займаються дослідженням лексики із синергетичних позицій [106; 94; 203]. Актуальність дослідження СА полягає в тому, що вона є одним із способів концептуальної репрезентації реальності, а також слугує мовним маркером перебігу процесу концептуалізації світу.

За синергетичним підходом до СА «система синонімів розглядається як складна, нелінійна структура, що самоорганізується під впливом певних параметрів порядку» [94, с. 3]. СА в такому потрактуванні – парадигматичне явище, до складу якого належать не лише синоніми в строгому тлумаченні, а й квазісиноніми. Вагу поняття для мовного колективу показують не лише номінації-синоніми, а й розгалужена система одиниць для характеристики різних аспектів функціонування позамовного об'єкта чи явища.

Поняття у певній сфері, на яких зосереджена увага суспільства і навколо яких групуються синоніми, називають **центрами синонімічної атракції**.

Виявлення їх дає змогу схарактеризувати особливості СА в певному дискурсі протягом певного проміжку часу. Одиниці, між якими діє атракція, називаються **атрактантами**.

Атракція синонімів відбувається у певному напрямку і під впливом певних чинників. Для пояснення особливостей перебігу процесу атракції неможливо обійтися без таких елементів системи, як атрактор і параметр порядку. **Атрактор** – режим або стан, який притягує, вказує напрям розвитку системи, тобто це та точка чи їх множина, ціль, до якої прямує система, що самоорганізується, і деякий час у ній перебуває. Атрактори мають різні функції – семантичні й референційні, тож розрізняють креативні і дивні атрактори. **Креативний атрактор** – це образ-домінанта поняття, до якого притягуються синоніми. Якщо «розглянути явище атракції стосовно синонімії, то можна побачити, що всередині кожної синонімічної групи міститься атрактор, до якого притягуються різноманітні синоніми. [...] атрактором динамічної системи, що самоорганізується, виступає слово, яке становить собою фрактальну сутність, що складається із множини характеристик певного слова. Ця лексема у свідомості індивіда постає не як лексична одиниця, а як пережитий ним досвід. Слово містить різноманіття образів, пов'язаних з цим словом у свідомості індивіда» [94, с. 28]. Концептуальний атрактор разом із семантичним утворюють креативний атрактор – ті точки в системі, що забезпечують їй динамічну стабільність. «Говорячи про семантичний атрактор, можна згадати напрацьовану в когнітивній лінгвістиці теорію семантичних полів, яка дуже близька саме структуруючою функцією атракторів. З цього погляду поняття атрактора близьке до поняття ядра поля чи фрейма, чи містить у собі домінантний зміст і може бути виражене словом чи фразеологічною одиницею» [204, с. 204].

СА спрямовує ще один вид атрактора – дивний. **Дивний атрактор** – це атрактор, який не можна наперед визначити, передбачити, «це притягувальна множина нестійких траєкторій у фазовому просторі дисипативної динамічної системи». Дивний атрактор, на відміну від атрактора, не є різноманіттям, тобто не є кривою або поверхнею. Структура дивного атрактора фрактальна [200, с. 698–

700]. «Точкою атракції можуть бути найрізноманітніші явища, наприклад соціальна ситуація в країні, сфера діяльності індивіда, освіта, вік, стать, що й буде впливати на вибір слів, що синонімізуються [94, с.133]», тож у системі мови дивним атрактором можуть бути: 1) факти, об'єкти, явища реального світу (позамовна реальність), 2) акти свідомості людини, 3) мова. Усі три сфери атракторів взаємопов'язані. Особливо на систему впливає когнітивна сфера людини, через яку відбувається сприйняття двох інших.

За теорією самоорганізації дивний атрактор одночасно буде й параметром порядку. **Параметр порядку** – це величина, кореляційна функція, що визначає ступінь подальшого порядку в системі, який виникає в результаті спонтанного порушення симетрії при фазовому переході [26; 199, с. 534]. Різняться параметр порядку і дивний атрактор в мовній системі тим, що перший – це те, що зумовлює появу номінації, а другий – це те, чим мотивована сама номінація.

Г. Хакен стверджує, що значення слова може розглядатися як параметр порядку. Це стосується багатозначних слів: їхнє «значення стає унікальним лише у контексті специфічного речення. У контексті синергетики ми можемо сказати, що в таких слів є внутрішня симетрія, і що ця симетрія порушується при використанні слова в реченні, в якому це слово міститься, тобто порушується контекстом. Тож ми можемо уявити тлумачення тексту як створення параметрів порядку шляхом послідовності порушення симетрії» [205, с.19].

З огляду на свої особливості дивні атрактори поділяються на:

- зовнішні і внутрішні: параметр порядку – це «чинник зовнішнього чи внутрішнього середовища індивіда, який найбільшою мірою виявляється у визначений момент сприйняття й опрацювання інформації, і спрямовує процес синонімізації» [94, с.29];
- об'єктивні та суб'єктивні. Останні охоплюють широке коло ментальних процесів: раціональне й образне сприйняття реальності мовцем, його асоціації, аналогії. Цим пояснюється те, що при СА йдеться про квазісинонімію, адже у складній системі асоціацій людини будь-які поняття у ситуації «тут і зараз» можуть синонімізуватися;

– колективні й індивідуальні: «Параметри порядку можуть бути умовно поділені на колективні (прецедентні феномени, загальнолюдські категорії, одиниці ядра ментального лексикону й формальні лінгвістичні характеристики) й індивідуальні (тілесні відчуття, емоційні оцінки й елементи індивідуального досвіду) і вступати у відношення як взаємовиключення, так і взаємодоповнення» [45, с.6].

Виразниками дивних атракторів у мовленні є **ключові слова** – слова, що активно використовуються, оскільки поняття, які вони позначають, актуальні для суспільства. «[...] такі слова стають об'єктом активної і масової мовної рефлексії, з'являється чимало дефініцій – вислови на зразок X – це.. або X – це не...» [217, с.63].

У житті українського суспільства важливою подією стала Помаранчева революція 2004 року, і словосполучення *помаранчева революція* і сама лексема *помаранчевий* на певний час стають ключовими словами. «Лексичні параметри слова – його синтагматики і парадигматики – зазнають змін, зокрема, розширюються можливості його метафоричного вживання, модифікуються синонімічні й антонімічні відношення» [217, с.63]. Так, лексемою *помаранчевий* починають характеризувати: **осіб та угруповання політиків, а також їх прихильників** через додавання означального компонента: *помаранчевий/а/і президент, кандидат, губернатор мер, уряд, лідер, поводитир, дружина, команда, коаліція, виборці, електорат* (*І нічого доброго це не віщувало, про що я постійно попереджала своїх знайомих, які перебували в ейфорії: у нас «помаранчевий» мер!* (УТ, 2008), *Адже час був, працювали два помаранчеві уряди* (ДТ, 2007), *Сумніваюся, що останні політичні кроки Ющенко будуть адекватно оцінені основною масою помаранчевого електорату* (ДТ, 2007), субстантивацію: *Партія регіонів вважає, що «зміни до закону, які запропонували помаранчеві, несуть загрозу проведенню демократичних законних виборів»* (УП, 2009); **території**: *Не відкидаючи епатажності, їй, однак, не можна відмовити у певній влучності, оскільки серед не лише прибічників, а й лідерів «помаранчевого Майдану» виявилось чимало заможних людей* (ДТ, 2008), *Але командир екіпажу запитав пасажирів, чи не можуть вони півгодини почекати хлопця, який*

добирається з **помаранчевого Києва?** (ВЗ, 2010), **В помаранчевих Лівобережжі і Придніпров'ї** – тотальний наступ, у Західній Україні – бої місцевого значення (УП, 2010); **часові відрізки:** *Я не перебільшую роль помаранчевого періоду [...]* (Д, 2010), *Один раз здивували світ, у помаранчеву пору – але виявилося, що це було не чимсь органічним, як у французів* (УП, 2010), **«Помаранчева» п'ятирічка** відзначалася постійними владними чварами, двома виборами і зв'язаним із цим безмежним популізмом (УП, 2010), *Їхнє помаранчеве вчора* обіцяло зовсім не таке сіре сьогодні (УП, 2010), *Чи пов'язане його революційне помаранчеве минуле з протестним арт-викликом саме тепер?* (ДТ, 2013), **Помаранчева ніч Хрещатика** (ГУ, 2004).

Крім Помаранчевої революції, ключові слова української публіцистики початку ХХІ століття стосуються економічної кризи 2008 року, ув'язнення Ю. Тимошенко 2011 року, Революції гідності 2013 – 2014 років. Серед подій світового масштабу особливо «підхоплюються» теми, які перегукуються з подіями в Україні, як, наприклад, аварія на Першій Фукусімській АЕС12 березня 2011 року: *Чи можна бути впевненими в безпечності мирного атома, маючи за плечима «свій» Чорнобиль і «чужі» Фукусіму та Тримайл-Айленд?* (ДТ, 2012), *Саркозі, який будь-що намагався зберегти домінуюче становище атомної енергетики в енергозабезпеченні країни на тлі Чорнобиля та «Фукусіми», то болгарський випадок має абсолютно іншу природу* (ДТ, 2012). Деякі номінації принагідні, інші – стають постійними й підтримуються в публіцистиці, надалі використовуються, але з меншою інтенсивністю: *Сьогодні він нагадує сон... Помаранчевий сон* (ВЗ, 2010), *Схоже, що з цих позицій розглядають протистояння «помаранчевій заразі» російські імперці, і протистояння Росії – їхні духовні брати, українські соціал-націоналісти* (ДТ, 2013);

Серед дивних атракторів особливе місце посідає **дискурсивний атрактор**, який зумовлений мікроконтекстом і представлений одним з його компонентів. Він виявляється в «переназиванні» об'єкта позамовної реальності з використанням лексичної одиниці, що перебуває в препозиції до створюваної номінації у межах публіцистичного тексту. Мовною одиницею, форма і частково значення якої

переносяться на іншу одиницю, є як створений автором текст: *Була б дев'ята нічия, якби оборона господарів не прогавила незадовго до фінального свистка молоду **надію** динамівців Артема Кравця. **Надія**, щоправда, в цьому сезоні відзначилася лише вперше (після розкішного пасу Шевченка), а це не показник для претендента на місце в основі чемпіона України (УМ, 2009), так і цитата особи, про яку йдеться в тексті або яка безпосередньо дає інтерв'ю, висловлювання інших осіб, груп, установ, органів влади тощо: «Комітет вважає, що напередодні виборів слід створити «додаткові **запобіжники**, які б прибирали спокусу скорегувати вибір громадян через зміни до Конституції». Одним із таких «**запобіжників**», на думку експертів, може стати референдум (УМ, 2009), Ці ж фанатки жваво обмінювалися думками про те, «які ж падлюки всі ті мужики, що ополчилися проти нашої Юлечки, розумнички й **красунечки**». Появи «**красунечки**» довелося чекати довго (УМ, 2009).*

Для номінації, мотивованої дискурсом, характерна зміна семантики використовуваної лексичної одиниці. Її значення змінюється часом навіть на протилежне, з іронічним відтінком: *Керівництво компанії заявило, що йдеться про її реформування та **оздоровлення** діяльності, але кілька тижнів поспіль пасажирів «АероСвіту» на собі перевіряли те «**оздоровлення**» – десятки рейсів були скасовані чи затримані (ЧК, 2013).*

У межах вузького контексту, яким є один публіцистичний текст будь-якого жанру, дискурсивний атрактор спричиняє деонімізацію: *Хто дав «золоту грамоту» для такої руйнації? Можливо, відповідь знає Андрій **Мазнів**, керівник і, як подекують, основний співласник товариства, якому свого часу і «дісталося» усе це майно... Чому тодішня району влада не стала на чати й не завадила таким «**мазнєвим**» знищенню хлібохарчкомбінату, ресторанного комплексу, АТП? (ЧК, 2013), використання власної назви для позначення ряду об'єктів такого ж типу: *В Ірпені гостинно відчинила двері для малюків «**Фортеця**» – саме таку назву має новий дитсадок, який збудовано на вулиці Суворова. [...] Наші зусилля й надалі спрямовуватимемо на те, щоб малеча мала у своєму розпорядженні такі «**Фортеці**» (ЧК, 2013). Мікроконтекст при такій номінації – параметр порядку**

для комунікативного акту. У процесі біфуркації мовець (автор) обирає потрібну номінацію, і вирішальним чинником під час вибору стає дивний атрактор, представлений елементом мовного контексту – лексичною одиницею, форма якої переноситься на об'єкт номінації. Дискурсивним атрактором найчастіше стає одиниця публіцистичного тексту, що розміщена в попередньому реченні.

Для **атрактора** – і дивного, і креативного – властива **фрактальність**, або самоподібність. Поняття, актуальне для мовного колективу, – це семантичний континуум, що містить у собі вужчі поняття. Вони так само мають багаті ряди синонімів для свого позначення.

Атрактори, на думку М. Алефіренка, який застосовує синергетичний підхід до фразеології, утворюють поля (мікрополя), формують **патерни** (англ. pattern – модель, зразок, шаблон) взаємодії всередині своєї підсистеми [1, с.147]. У теорії атракції мовний патерн – це динамічна форма, що системно повторюється в мовленні. Патернами можна вважати структурно-функціональні типи, через які реалізується антонімічна атракція (див. підрозділ «Структурно-функціональні типи антонімічної атракції в сучасній публіцистиці»).

Центри СА – це парадигматичний вияв атракції. У синтагматиці СА реалізується через експресивну, або емоційно-оцінну, атракцію. Явище полягає в нагромадженні лексем на позначення одного денотата в одній диктемі для висловлення емоцій [20; 136; 12]. Якщо мовцю під час експресивного мовлення не вистачає однієї лексеми, щоб висловити свої емоції, він використовує цілий ряд одиниць, що утворюють синонімічні ряди. І. Осовська так означає це поняття: збільшення густоти слів за рахунок накопичення негативно-оцінних лексичних засобів в межах висловлення або порівняно невеликого тексту [136, с.173]. Такий висновок дослідниця робить, тому що досліджує німецькомовний сімейний дискурс, у якому конфліктні ситуації є частотними, і в яких концентрація «негативності» здійснюється саме за рахунок лексичної атракції. Проте не можна стверджувати, що притягуються лише лексеми з негативною конотацією. Це можуть бути й лексеми з позитивною семантикою. Важливо, що це однакові за емоційним забарвленням одиниці. Н. Бойко вказує на роль атракції, на засадах

якої функціонують експресивні слова: «[атракція] передбачає не лише притягування лексем з однополюсними емотивно-оцінними значеннями, а й поширення експресивності на значний текстовий простір, що призводить до експресивізації нейтральних лексем, входження їх до нових лексико-семантичних груп та синонімічних рядів і спроможності передавати додаткові емотивно-оцінні плани [20, с. 496].

Експресивність, яку забезпечує атракція, широко використовують у художніх прозових та поетичних текстах, а також у публіцистиці. Членами атракції, що притягаються й синонімізуються, найчастіше є іменники (на позначення осіб) та прикметники (на позначення рис характеру, чеснот чи вад): *Ідея полягає в тому, щоб дати волю і владу мудрим. У нас стільки **розумних, чесних, порядних** людей, а правлять **негідники, хапуги й нікчеми*** (Г.ца, 2013).

Члени атракції не обов'язково мовні синоніми, це й квазісиноніми – лексеми однієї тематичної групи, об'єднані ставленням мовця до позначуваних цими одиницями об'єктів. Тож підставою для атракції є не ядерні, а конотативні емотивні семи: негативні – *Представники влади заявляли, що на підставі цього документу понад мільйон українських **чиновників, посадовців, суддів та силовиків** будуть змушені пройти люстраційні перевірки, на підставі яких частині з них буде закрито доступ до державних посад на п'ять або на десять років* (ВВС, 2014) (особи, що порушують законодавство), *Ні, малися на увазі інші приклади – **вкидання пачок бюлетенів** на конкретних ділянках, **каруселі тощо?*** (УП, 2010) (дії, спрямовані на порушення виборчого законодавство); позитивні – *Звідси ж віра у доброго дядька-інвестора і такого собі «ефективного власника», які **наведуть порядок, дадуть гарну зарплату і т. ін.*** (Д, 2002).

Відношення між рівнем експресивності мовлення та кількістю лексем, залучених внаслідок атракції, прямо пропорційне: чим більший рівень експресії, тим більше лексем у синонімічному ряду використовується мовцем. Наприклад, якщо в атракції залучені дві лексеми, висловлювання межує з емоційно нейтральним: *Таких сюжетів можна чекати від Володимира Жириновського, від будь-якого з **агресивних чи провокативних** політиків, на кшталт Наталії*

*Вітренко, але аж ніяк не від «молодої надії України» як позиціонували Яценюка (ЛГ, 2009). У більш поширеному ряду експресія збільшується. На незавершеність, можливість продовження ряду вказують за допомогою слів і таке інше, тощо: Якщо вже йдеться про тих, хто дуже активно і послідовно упродовж століть використовує **лицемірство, підступність, зрадництво, застосування інтриг, провокацій** і т.ін. у своїй великодержавній політиці для **руйнування миру, пригноблення і навіть ліквідації цілих народів**, то варто спиратися не на міфи, а на реальні й неспростовні факти історії і сьогодення в Центральній і Центрально-Східній Європі (С, 2010), За будь-яке порушення неминучим було покарання на кшталт **«убити», «спалити», «кинути у воду», «відрубати руки», «виколати очі»** тощо (ДТ, 2007), В українському суспільстві широко пропагується думка, що в другому турі нема з кого вибрати – і Тимошенко і Янукович, як кажуть в народі, – **«обоє рябоє», олігархічні кандидати, ставленики Москви, брехуни, злодії** тощо (УП, 2010), Віктора Ющенка свого часу підтримували не просто як особистість, а як начебто носія певних цінностей – **прихильника демократії, соціальної справедливості, противника корупції** тощо (УП, 2010).*

Блоги, коментарі після текстів інтернет-публіцистики характеризуються вищим рівнем експресивної атракції, що пояснюється ненормованістю такого мовлення, неформальним спілкування приватних осіб: **Чесність, добropорядність, доброзичливість, терпимість, виваженість, солідність, гідність** – характерні риси перших справжніх українських політиків-державників. Однак тоді ж виявилися і вузький **егоїзм, владолюбство, корисливість, підозрілість, підступність, зрадництво, запроданство** політиканів. Перші відкривали Україні широку перспективу. Другі – більше шкодили національній справі (УПб, 2014); *А що ми знаємо про схід України? А точніше – з чим асоціюється він в українців? **Терикони, копанки, бандити, російська мова, домінація проросійських сил, радянське мислення, комсомольці*** (Дб, 2014). Тож СА в мовленні – це емоційно-оцінна атракція, представлена синтагматичним виявом ряду синонімів.

2.1.1. Центри синонімічної атракції в сучасній публіцистиці

2.1.1.1. Центр «Гроші»

Традиційно в публіцистиці представлено таке тематичне спрямування матеріалу: політика, економіка, культура, спорт, – тож у цих тематичних межах і містяться найбільш актуальні для сучасного суспільства поняття. Зазначені сфери висвітлюються в мас-медіа постійно, але для визначення центрів атракції важливо виявити ті поняття, які найкількісніше і найбільш повно розкриваються в традиційних та мережевих публіцистичних текстах, переосмислюються, отримують нову мовну репрезентацію.

Парадигму синонімічного ряду атракції формують первинні номінації актуальних об'єктів реальності, які вони позначають, їх аббревіатури, абсолютні синоніми, а також вторинні номінації. Наявність великої кількості номінацій дає змогу окреслити національну мовну картину світу. «Завдяки домінантним, з погляду утворення синонімічних рядів, частинам мови, а потім лексико-граматичним групам всередині цих частин мови можна робити висновок про актуальність явища, про основні конструкти мовної картини світу. Так, тенденція появи великої кількості запозичених слів (*знижка – дисконт* тощо), наприклад, свідчить про більшу відкритість об'єктивного світу, і, як наслідок, про зміну мовної картини світу» [10, с.52]. Креативний атрактор визначає центр СА. Він становить фрактальну множину, тож навколо нього організовується кілька рядів СА, члени яких можуть належати до різних частин мови. Синонімічні ряди об'єднуються у функціонально-семантичні класи – ряди одиниць, що співвідносні з одним денотатом і виражають засобами мови різні сторони й форми його існування в реальності.

Одним із центрів СА в сучасній українській публіцистиці є поняття «Гроші». Воно стосується таких функціонально-семантичних класів: «назви грошових одиниць», «ціна», «зміна вартості товарів», «коливання курсу», «дії з грошима».

У функціонально-семантичному класі «назви грошових одиниць» представлені загальні назви грошей, серед яких емоційно нейтральні номінації

кошти (Інші гравці – реальні люди, за котрими стоять структури, кошти, ідеї чи специфічні стилі риторики, і – маленькі українці, котрі за них проголосували (УП, 2010), На харчування нелегала виділяється стільки ж коштів, скільки на рядового прикордонника (УТ, 2008), **банкноти** (Під час обшуку в її помешканні вилучено близько 10 тисяч фальшивих гривень. Згодом затримали 21-річну спільницю, яка, маючи художню освіту, брала участь у підробці банкнот (ГУ, 2009), Через фізичне зношення НБУ щороку вилучає з обігу 640 млн шт. банкнот гривні усіх номіналів, 80% з яких – дрібні (УК, 2011), **купюри** (До речі, останні значно ефективніше стимулювати не купюрами, а позитивними емоціями у вигляді похвали (ДТ, 2007), **фінанси** (Було, що мажоритарник збирав голів комісій по своєму округу, йшли в кабак, він їм розказував: ви мене підтримайте, я у фінансах не обмежений (ВЗ, 2010), **ресурси** (За словами Тимошенко, «в бюджеті немає ресурсів» на виконання закону про підвищення соцстандартів (ЛГ, 2009), **валюта** (Оскільки монетарні союзи незалежних держав не можуть створюватися тільки на основі паперової валюти (ДТ, 2010), **готівка** (Не здатність мислити самостійно є тепер ознакою приналежності до еліти, а наявність готівки: готівка дозволяє купити диплом, тобто вхід у соціальний ліфт, на якому вгору катаються тільки власники «корочок» (ДТ, 2014), рідко **асигнація** («Старі» асигнації витримують апробації (УК, 2012), Забули слова великого хіміка Д.Менделєєва про те, що спалювання вуглеводнів рівносильне спалюванню асигнацій... (ДТ, 2014).

З емоційно-оцінним забарвленням використовується збірний іменник **грошва** (Але у Росії є нафтові гроші, якими можна купити трохи народного терпіння, а в Україні потрібно «крутитися», бо скоро годувальниця металургія перестане доїтися вільноконвертованою грошвою, а нічого іншого їй на заміну за дев'ятнадцять років незалежності не вирощено (УП, 2010) та іменники з демінутивними суфіксами **грошики** (Інший знавець, у принципі, погодився з такою цифрою, однак із застереженням: тих, хто бере грошики, але голосує на власний розсуд, набагато більше (ДТ, 2012), утворена завдяки синекдосі номінація **копійка** (Рішення було прийняте, але ми досі не отримали від держави

ні копійки (ВЗ, 2009), **копійки** (Половина Києва працює в Москві за копійки, аби тільки в кіно десь крутитися (ДТ, 2007), **копієчка** (Нічого не купили, а в копієчку «влетіли» (КП, 2010), субстантивована одиниця **кревні** (Втішившись такими щедрими обіцянками, старенькі беззастережно віддавали свої кревні (УМ, 2014), жаргонні назви **зелень** (Скільки в кого «зелені» на Зеленому континенті?(УМ, 2005), **капуста** (Тим більше що потенційний електорат має можливість постійно споглядати, як «рубують капусту» можновладці (ДТ, 2011), **бабки** (Тоді, на початку минулого року, «біло-блакитні», погоджуючись заплатити за оренду Льодового палацу «шалені бабки», грізно обіцяли відстежувати витрачання кожної гривні, та так ніхто нічого й не проконтролював (УМ, 2009).

До цього функціонально-семантичного класу належать **номінації національної та іноземної валюти**. Гривня номінується: **гривнева купюра** (При обшуку в помешканні підозрюваних виявили близько десяти фальшивих гривневих купюр номіналом від 20 до 100 гривень (Сід, 2009), **гривнева банкнота** (У 2010 році в Україні з обігу вилучені 1796 підроблених гривневих банкнот (УНІАН, 2011), **банкнота незалежної України** (Нині не секрет, що робота над тим, як будуть виглядати банкноти незалежної України, розпочалася ще до проголошення незалежності: у квітні 1991 року, а вже в жовтні в Канаду вирушила перша українська делегація із замовленням на їхнє виготовлення (РВ, 2009), **національна грошова одиниця** (Інфляційні процеси в Україні стабілізовано, тож найближчої перспективи сподіватися на девальвацію національної грошової одиниці не варто (ВГ), **національна валюта / нацвалюта** (Після незначного заспокоєння вчора національна валюта знову почала дорожчати (Д, 2014), *Можливо, нас очікує чергове «перевдягання» нацвалюти?* (РВ, 2009).

Простежується метонімічне вживання замість назви купюри імен осіб, що зображені на цих купюрах: *Леся Українка* вийшла сірою, сумною і... безіменною. *Добре хоч прізвище глави НБУ з-під її портрета забрали* (РВ, 2009); *Якщо раніше еквівалентом тієї ж стодоларової купюри була «п'ятисотка», то зараз*

«франклін» коштує вже близько 800 наших гривень?»(РЖ, 2011). Назви *десятка, двадцятка, п'ятдесятка, сотка, п'ятисотка* стосуються купюр відповідного номіналу.

З-поміж іноземних валют ряд назв мають **долар: доларові купюри** ([...] *а от закриття депозиту (навіть планове) означає регулярні щоденні походи в банк — спочатку , щоб замовити валюту, а потім щодня знімати не більш як 1250 дол. на день (більше не видають, посилаючись на брак доларових купюр дрібного номіналу)* (ДТ, 2014), **американські гроші** (*До слова, подібні презентації вже не зелених, а кольорових «баксів» відбулися одночасно в усіх країнах, де послуговуються американськими грошима* (Х), **американська валюта** (*А справжнім «головним болем» для Сполучених Штатів сьогодні є Колумбія, що посідає перше «почесне» місце у переліку країн, де злочинці масово «штампують» американську валюту* (Х), **зелений** (*За прикладами далеко ходити не треба – наша національна валюта, яка ще донедавна коштувала вісім гривень за долар, спокійно здолала позначку в 15 гривень за той самий «зелений», і це все попри вмовляння високих чиновників та мудрих економістів не піддаватись паніці* (Г, 2014), **вічнозелені** (*«Поляки шалено дивувалися, що в Україні за комунальні послуги сплачують п'ять доларів, – розповідає про ті часи киянка Ірина. – У них же тільки вартість опалення двоповерхового котеджу становила щонайменше сотню «вічнозелених»* (УМ, 2010), **зелень** (*Тобто Павло Іванович, спочатку на посаді першого віце-прем'єра, а згодом і очільника уряду, сприяв діяльності «ЄЕСУ», яка отримувала вигідні контракти тощо, а керманічі «ЄЕСУ», у свою чергу, щедро розраховувалися з Прем'єром за це: мільйони «зелені» йшли на особисті кодовані рахунки Лазаренка* (УМ, 2009), **грінбеки** (*Класичні чорно-зелені «грінбеки» – у перекладі «зелені спинки» (так долари називають у США) – завдячують назвою вексям на пред'явника, що випускалися Сполученими Штатами для фінансування Громадянської війни і мали зелений зворотній бік* (Х), **«у.о.»** (*Дивлячись на стрімкі спортивні успіхи «зеленого», люди несли свої кривні «у.о.» в «обмінки» неохоче, бо «завтра все одно буде ще вище»* (УМ, 2009), **бакси** (*Україна ризикує випробувати на собі «білоруський сценарій», коли*

офіційний курс долара занижений, а реальний набагато вищий. Наскільки вищий? 10, 11, 12 гривень за «бакс»? (СВ, 2014) та євро: **європейська валюта/євровалюта** (У результаті на горизонті виразно замаячила перспектива неконтрольованого обвалу єдиної європейської валюти, а дехто навіть заговорив про загрозу розпаду і самого Євросоюзу (ДТ, 2011), **євроінвестиції** (Сьогодні на цьому напрямі потрібно 200-250 мільйонів євро інвестицій (ДТ, 2013), **єврики** (Добрались «єврики» у Гончий Брід! (Д, 2005).

Характеризуючи гроші за різними ознаками, в українській публіцистиці початку ХХІ століття часто вживають такі атрибутивні одиниці:

– **свіжі** – 1) «який недавно або щойно виник, з'явився» [34, с. 1298]: Під час обшуку в його кабінеті правоохоронці відразу знайшли «свіжі» 150 тисяч гривень (УМ, 2009), Сусіди кажуть, що мама Андрія нещодавно продала батьківську хату, тож у сім'ї з'явилися «свіжі» гроші, які «смачненько» запахли убивцям (ТВ, 2014) – корелюють два значення багатозначного слова *свіжий*: «який недавно або щойно виник, з'явився» [34, с. 1298] і «який не втратив своїх природних властивостей, своєї якості. || Щойно приготовлений [34, с. 1298], що й зумовило вживання автором тексту лексеми *запахли* для позначення того, що гроші привабили злочинців; 2) гроші, що поновлюють бюджет (особистий, сімейний, державний тощо): Наразі лісівники заготовляють лікарську сировину для фармацевтів та доглядають плантацію фундука. Збираються сушити груші на узвар і навіть зарибнюють лісові водойми. Все правильно: рекреаційна діяльність – це завжди **свіжа** копійка (УК, 2013);

– **живі** – 1) «які існують в дійсності; реальні» [34, с. 367]: Мертві душі – **живі** гроші (Д, 2000), 2) які можна відразу використовувати для різноманітних фінансових операцій, які безпосередньо наявні у вигляді коштів, а не містяться в активах чи інвестиціях: Рішення ввести в обіг векселі пов'язане із браком «**живих**» коштів в уряді (G.ua, 2013), 3) плата у вигляді валюти: З городу продати нічого, а середня зарплата у сільському господарстві – лише половина тієї, що одержують працівники загалом в економіці. Та й ту здебільшого виплачують не **живими** грошима, а натуроплатою, скасування якої ініціює

комітет Верховної Ради з питань аграрної політики та земельних відносин (ДТ, 2009);

– **брудні** – здобуті нечесно, з порушенням законів або морально-етичних правил: *Розуміючи, що у Львові у нього постійно горітиме земля під ногами, Морда переїхав жити до столиці. Він завбачливо почав вкладати «брудні» гроші від рекету у легальний бізнес* (ВЗ, 2012);

– **кривні** – зароблені важкою працею, чесним трудом («гіркий, важкий, кривавий (про сльози, працю тощо) [34, с. 583]): *Недарма мешканці райцентру, котрі ще вчора сумнівалися у майбутньому технічного водогону, і кепкували над земляками, котрі здавали на нього кривні гроші, сьогодні самі побігли до сількомунгоспу, і навперобій пропонують заплатити, аби їх також підключили до джерела дніпровської води* (ГУ, 2013);

– **рідні** – 1) гроші, що належать особі й зароблені нею самостійно: *Якщо ви все-таки надаєте перевагу зберігати рідні гроші у власній підконтрольній оселі – чекайте на нову 50-гривневу купюру, проте зважайте, що з'явиться вона в обігу лише з 29 березня* (РВ, 2004); 2) зароблені гроші, а не надані державою внаслідок урядових програм, дотацій тощо: *Але гроші не свої рідні, а державні* (ДТ, 2011); 3) національна валюта: *У Франції є містечко Ле Блан, де поряд з євро до останнього приймали франки. Люди з усієї Франції з'їжджали туди, щоб придбати щось як у старі добрі часи – за «рідні» гроші* (ВЗ, 2012), у цьому ж значенні також **наші гроші**: *Кажуть, буцімто туристи, котрі піднімаються на Велику китайську стіну, залюбки купують грамоту про відвідання цієї пам'ятки. На наші гроші вона коштує 50 гривень* (Х, 2001),

– **липові (фальшиві)** – «підроблені, несправжні» [34, с. 614]: *Перший раз заgrimів до Бучацької колонії строго режиму за підробку державних нагород і виготовлення фальшивих грошей* (УТ, 2008), *«Липові» гроші вінничани штампують на принтері* (М, 2013);

– **зайві** – вживається у кількох значеннях, що збігаються із зазначеними в тлумачних словниках: 1) який не використовується в цей момент; вільний || Надмірний [34, с. 393]: *«І немає у нас зайвих грошей на такі абсурдні ідеї. Я*

хотів би, щоб це всі розуміли. Ситуація в світі й у країні не така, щоб можна було собі дозволити відривати від пенсій, від зарплат, від необхідних країні проектів (кошти – УНІАН) на якісь фантастичні ідеї [...] (УНІАН, 2012); «те, що становить лишок» [34, с. 393]: У підсумку падіння споживання тепла в будівлях було настільки велике, що потужність прокладених мереж виявилася надлишковою. У результаті поляки витратили **зайві** гроші на модернізацію мереж і радять нам починати тепломодернізацію з будинків (ДТ, 2014), 2) ще один до якоїсь кількості; додатковий [34, с. 393]: Ідеться, нагадаємо, про «пивні гроші» – кошти від підвищеного акцизу на пиво. Минулого тижня Президент Ющенко застосував до нього право вето, наголосивши, що «**зайві**» гроші треба спрямовувати на охорону здоров'я, а не адміністративні органи (УМ, 2009); 3) «без якого можна обійтись || Даремний, непотрібний» [34, с. 393]: Під час мертвого сезону театр змушений здавати в оренду приміщення, щоб якось заробляти. А мільйон гривень, який платить російська «Велика різниця» одеському театру за оренду, це не такі вже **зайві** гроші... (ДТ, 2012);

– **довгі** – які приносять прибуток не відразу, інвестиції на тривалий період: У гонитві за довгою гривнею забудовники ладні на все (ЧК, 2013), «[...] Мені важко уявити, куди в Україні можна вкласти **довгі** гроші, з мінімальним прибутком, але з високим рівнем безпеки», оскільки на сьогодні в Україні немає привабливих інструментів довгих капіталовкладень, чому б не дозволити інвестиції в іноземний ліквід? (ДТ, 2014);

– **швидкі** – 1) гроші, які можна швидко отримати в позику або кредит: [...] пересічні позичальники переорієнтували увагу на ломбардні програми. Адже попит на **швидкі** готівкові кошти не знижувався (Х, 2009), Бізнесменів попереджують про ризики валютного кредитування, але вони цього не сприймають. Їм потрібні **швидкі** гроші для виконання зовнішньоекономічних контрактів, купівлю обладнання тощо (Д, 2014); 2) гроші, зароблені швидко без зусиль або нечесно: Досвід тисяч ошуканих жертв трастів мав застерегти навіть найжадібніших: **швидкі** гроші тільки у карткових шахраїв і пацанів з великої дороги (ГУ, 2012);

– **дармові** – гроші, що дістались легко, без зусиль (іноді нечесним способом): *У селі кажуть, що були й такі, хто сподівався на дармові гроші. Та, збагнувши, що з неробами ніхто не збирається панькатися, або бралися за розум, або їхали геть* (УК, 2011), *А що, розважатися окрім як просаджуючи гроші в рулетку не можна? Яка користь від цього людині? Власникові казино, зрозуміло, дармовий прибуток* (Д, 2014);

– **дешеві** – гроші, що надаються банком у кредит під низьку процентну ставку: *Протягом тривалого часу американська держава, населення й бізнес жили вочевидь не за своїми можливостями, «надуваючи» боргові бульбашки і залучаючи дешеві гроші всієї глобальної економіки* (Вч, 2011);

– **дорогі** – подорожчання банківських кредитних грошей унаслідок зростання облікової ставки центрального банку, під яку він надає кредити комерційним банкам, а також через збільшення норми обов'язкових резервів комерційних банків та продаж комерційним банкам державних цінних паперів [168]: *Україна сьогодні отримує на міжнародному фінансовому ринку досить дорогі гроші. Держспозика під 10% – це серйозний виклик для економіки країни* (Д, 2013);

– **гарячі** – грошові ресурси, що стихійно перемішуються їх власниками із одного виду бізнесової діяльності в інший або із однієї країни до іншої з метою збереження їх вартості або одержання спекулятивного прибутку [172]: *Якщо в нас тримати високі ставки, сюди можуть хлинути гарячі гроші, створюючи нові чинники нестабільності* (ДТ, 2009), *«До нас зайшли разові гарячі гроші, які готові отримувати дивіденди на високих ставках в гривні на національному фінансовому ринку, плюс додаткові дивіденди за рахунок укріплення курсу національної валюти [...](X)*;

– **тверда [валюта]** – валюта, що має стабільний валютний курс: *Навіть нефахівцю зрозуміло, що при скороченні надходження валюти до країни, внаслідок краху цін на нафту, тверда валюта в дефіциті, а це означає, що за неї доводиться платити більше рублів* (Д, 2009), *Хабарі беруть переважно в «твердій валюті» – доларах* (МБ, 2014),

– *м'яка [валюта]* – валюта, що має нестабільний валютний курс: *Гривня не може не ослаблятися. Це дуже м'яка валюта, з одного боку. А з іншого – у нас дуже чутлива до зовнішніх чинників економіка, нерозвинений внутрішній ринок* (Сід, 2010).

Походження та призначення грошей часто вербалізується у відносних прикметниках. Можна виділити дві групи таких прикметників зі значеннями: **«гроші, виділені на щось»** (*Доробок розпочато з «кукурудзяного кредиту», виданого нам китайцями, перший транш якого в розмірі 1,5 млрд. дол., за словами міністра аграрної політики Миколи Присяжнюка, вже розійшовся «на підтримку аграрного сектору»: 8 млрд. грн. – на форвардні закупівлі зерна, а 4 млрд. грн. - на поставки кукурудзи* (М, 2013), *Урядовці взялися освоювати гроші китайського «кукурудзяного» кредиту на 3 млрд дол.* (УП, 2013) – «кукурудзяний» – кредит, наданий Китаєм Україні для розвитку агросектора (пор., *кукурудзяний* 1) «Прикм. до кукурудза. || Зробл. із зелених стебел кукурудзи. || Вигот. із зерна кукурудзи. || Пригот. із кукурудзяного борошна. 2) Який має колір стиглої кукурудзи; золотисто-жовтий» [34, с. 595]); *Про масштаби зловживань свідчить той факт, що прокуратура області лише за минулий рік виявила понад триста порушень закону при використанні «чорнобильських коштів»* (Д, 2000), **Чорнобильські кошти розкрадають чиновники, педагоги й лікарі** (Х, 2002), «чорнобильські» – кошти, що виділяє держава для соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи (пор.: *чорнобильський* – «Прикм. до Чорнобиль» [34, с. 1605]; *Ті, хто ділить «виноградні» кошти, чітко керуються суцям «прагматизмом»: «відкіт» із 1% збору – це одна сума, а з 1,5% – набагато більша* (ДТ, 2012) – «виноградні» – кошти, що виділяє уряд для підтримки галузі виноградарства (пор.: *виноградний* «Прикм. до виноград || Виготовлений з ягід винограду [34, с. 143]) і **«гроші, отримані від чогось»** (*Загалом до міського бюджету надходить чимало рекламних коштів, і Сергій Пишний задоволений співпрацею з операторами* (ЧК, 2013) – *рекламні кошти замість кошти від реклами* (кошти, виручені з реклами, – пор.: *рекламний* 1) «Стос. до реклами || Який містить рекламу, є рекламою. 2) Признач. для реклами» [34, с. 1210];

«Пивні» мільйони Раді не дістануться (УМ, 2009) – «пивні» – кошти від підвищення акцизу на пиво (пор. пивний «Стос. до зберігання або споживання пива. || Який буває при оп’янінні» [34, с. 942]).

На позначення курсу валют в сучасній публіцистиці використовуються такі терміни та перифрази, кожен з яких має значеннєві нюанси у зміні або встановленні курсу: економічні терміни **котирування** (*Кумедно, що увесь цей час ринкові котирування гривні відносно долара змінювалися незначно* (ДТ, 2009), **девальвація** (*Тим більше, що ані криза, ані девальвація гривні не призвели до значного подорожчання продуктів* (УП, 2009), **ревальвація** (*У Гонконгу стабільний приплив валюти також не провокує ревальвації місцевого долара* (ДТ, 2005); **іти** (*Курс євро на міжбанку іде вгору* (УП, 2011), *Долар знову йде вгору* (Х, 2014), **переступити/ перетнути (межу/ точку/ планку)** (*Гривня далі падає, експерти прогнозують, що «зелений» може переступити за 9 грн. уже найближчими днями* (УМ, 2009), *Гривня у четвер перетнула найнижчу за всю свою історію точку падіння – 10 гривень* (СВ, 2014), **лізти** (*Лізе доллар по драбині...* (УМ, 2009), **повзти** (*Ситуація на міжбанку заспокоїлася: курс гривні «поповз» угору* (G.ua, 2012), **брати планку** (*Учора доллар узав 9-гривневу планку* (УМ, 2009), **брати висоту** (*Ні психологічною, ні фізичною цю межу вже не називають – бодай тому, що на початку року «бакс» упевнено брав і більші висоти* (УМ, 2009), **стрибати** (*Такі інтервенції центробанку не дають доллару «стрибати» до захмарного рівня* (ЧК, 2013), **коливатися** (*«Курс може незначно коливатися в обидва боки – це абсолютно нормальна ринкова ситуація. Національний банк стримує надмірні коливання та протидіє спекуляціям», – підкреслив Сергій Арбузов* (УК, 2014), **плавати/ плавання** (*Е. Крюгер виступає за валютний курс, що плаває, і проти політики фіксованого валютного курсу, прив’язаного до якої-небудь «твердої валюти» [...]* (Д, 2001), *Тобто, ви за «вільне плавання» гривні? – Звичайно. Гривня повинна «плавати», як і будь-яка інша валюта* (Д, 2008), **гойдатися/ гойдалка** (*Нардеп: Інвесторів відлякують валютні гойдалки* (ВК, 2014), *Гривня на міжбанку протягом дня влаштувала «гойдалки» і повернулася, де була* (ДТ, 2014), **падати** (*Нагадаємо: Україна стала*

членом СОТ 16 травня 2008 р., а вже у вересні почав падати курс гривні, що призвело до її девальвації відносно долара на десятки відсотків (ДТ, 2013), **сповзати** (На міжбанку сповзають долар і євро (ЮНІАН, 2009), **обвалюватися** (Так-так, ідеться саме про перше місце, бо, по суті, і сам американський долар – усе ще перша світова валюта – обвалився відносно української гривні (ДТ, 2011), **втрачати/ повертати позиції** (Долар втрачає позиції – 11,5 гривні (УП, 2014), **зміцнюватися** (Зазначена політика непокоїть держави зони євро, оскільки їхня валюта поступово зміцнюється, підриваючи конкурентні позиції європейських економік (ДТ, 2009), **слабшати** (Гривня слабшає, банки закриваються (Д, 2014), **посилюватися** (Всерйоз почали обговорювати «теорію» неминучого посилення гривні: якщо, мовляв, стійко зміцнюються національні валюти Центральної і Східної Європи, то не уникнути цього і їй (ДТ, 2009), **завмирати** (Голова НБУ прогнозує, що вартість національної валюти «завмре» на позначці 8,50, та звинувачує Кабмін і Верховну Раду у тиску на гривню (УМ, 2009), **просідати/ просідання** (Тепер українці гадають: що це було, а головне – чи закінчаться на цьому рівні гривневі «просідання»? (ГУ, 2012), До речі, вже зараз, незважаючи на просідання курсу долара на світових фінансових ринках, в Україні «зелений друг» упевнено консолідується в районі 8,20 грн. [...](G.ua, 2013), **у піке** (Долар у піке (УМ, 2009), **розтовстіти** (Чому розтовстів «зелений»? (ДТ, 2010).

З лексемою курс поєднуються такі означальні компоненти: **стабільний** (Вони забезпечують на наступний рік стабільний курс гривні, невисокі темпи інфляції і поступальний розвиток економіки (УП, 2010), **фіксований** (Ющенко весь час проповідував «стабільні гроші», але в це поняття було вкладено більше фіксований курс, ніж стабільні ціни (ДТ, 2012), **рівноважний** (Близькість курсів на різних сегментах валютного ринку свідчить про досягнення рівноважного курсу гривні (РВ, 2014); **гнучкий** (На жаль, низька інфляція і гнучкий курс не є ні гарантією, ні навіть обов'язковою передумовою фінансової стабільності і усталено високих темпів економічного зростання (ДТ, 2012), **плаваючий** (Плаваючий курс гривні дозволить здешевити кредити удвічі –

експерт (Г.Іа, 2013), **вільний** (МВФ так і не почув від влади України про вільний курс гривні (Г.Іа, 2013); **реальний** (Експерти вважають, що реальний курс гривні до долара США повинен бути на рівні 2,5 – 3,0 (УГП, 2008), **об'єктивний** (Об'єктивний курс долара має бути орієнтовно 12 гривень (МБ, 2014), **завищений** (По перше, ми наразі маємо явно завищений курс долара до гривні, що, перш за все, вигідно експортерам (УГП, 2008), **занижений** (Адже занижений курс національної валюти призводив до постійного здорожчання імпортованих товарів, «імпортуючи» в Україну інфляцію (Х, 2008), **штучний** (Прагнучи отримати перші 4,5 мільярда доларів, українські посадовці пообіцяли фонду затвердити бездефіцитний бюджет та не тримати штучний курс долара (УМ, 2009); **офіційний** (Офіційний курс НБУ минулої осені – близько 7,97 гривні за американський долар (тепер – близько восьми гривень, виріс на три копійки (ДТ, 2012), **банківський** «Тим, хто до цього платив розстрочку, до кінця квітня дозволяли погасити її за фіксованим курсом 11 грн за долар, хоча його банківський курс вже був значно вище[...]» (СіД, 2014), **ринковий** (МВФ вимагав від білорусів установити ринковий курс (ДТ, 2012).

Невизначеність курсу та його штучне встановлення чи утримання на певному рівні авторами публіцистичних текстів творчо переосмислюється, що демонструє поява оказіональних дериватів та словосполучень, наприклад, **трикурсся, курсові гадання, курсові міражі**: Трикурсся свідчить про неприродність утримуваного курсу гривні (ДТ, 2011), Чим же в цих курсових гаданнях заспокоїть серце звичайного українця? (УМ, 2009), Курсові міражі (ДТ, 2009).

Зміна ціни виявляється у чотирьох позиціях:

– **збільшення ціни: дорожчати** – креативний атрактор (Непотрібне і навіть потрібне дорожчає на випередження зовсім не у тих пропорціях, як обвалюється наша «валюта» (УП, 2009), **підстрибувати** (Експерти вважають, що ціни можуть підстрибнути лише на елітні напої вартістю від 300 гривень (ЧК, 2013), **підскакувати** (Річ у тім, що в 2003 р. несподівано підскочили ціни, в тому числі й на паливо (П, 2004), **піднімати/ підніматися** (Відомо, що

О.Міллер якимось чином умовив *С.Ніязова* наразі не піднімати ціну на туркменський газ для росіян (ДТ, 2006), **підвищувати/підвищуватися** (Ціни на плодоовочеву продукцію (картопля, свіжі овочі, фрукти), пік споживання якої припадає на літні місяці та питома вага якої в стандартному споживчому кошику досить висока, до зими традиційно значно підвищуються (ДТ, 2006), **зростати** (Це добре помітно на графіках зростання вартості нафти на світових ринках та бензину в Україні, який зробили експерти: цифри не корелюються, у нас «швидкість» подорожчання випереджає Захід (УМ, 2009), **перевалити** (Ціна питання вже перевалила позначку в 30 млн. євро (ЧК, 2013), **підігрівати [ціну]** (Як і для кого «підігрівається» ціна? (ДТ, 2009), **повзти** (За його словами, час цінового стрибка цілком відповідає ринковим законам: у Європі ціни поповзли догори із середини квітня, а в Україні – лише через місяць (УМ, 2009), **задирати [ціну]** (Вона пожинає плоди своєї непослідовної політики – загравання з Кремлем, задирання ціни на газ, голосування за двомовний закон про держслужбу, піару на грипі, якшання з ПР у вересні 2008-го (УП, 2009), **[ціна] на виріст** (То ж виходить, що компанії і справді підняли ціни «на виріст» (УМ, 2009), **переможна хода** (Утім, за експертними оцінками, найпопулярніший А-95 може вже найближчим часом зрости до 6.40. Зупинити його переможну ходу може лише обвальний спад ділової активності (УМ, 2009);

– **зменшення ціни: дешевшати** (Мені відомо лише таке: якщо різко стрибне долар, то квартири почнуть дешевшати (ЛГ, 2009), **знижуватися** (Ці ілюзії підживлювали надію, що за гнучкого курсу гривня може тільки зміцнюватися, знижуючи ціну імпорту та рівень інфляції (ДТ, 2009), **падати** (Ціни на бензин почали падати (Х, 2014), **спадати** (Якщо ми не знайдемо шляхи для реалізації продукції за межами області, будуть спадати ціни на сільгосппродукцію (ВГ), **зменшувати/зменшуватися** (Довелося зменшувати ціни та обсяги випуску продукції (УП, 2010), За таких умов ціна так званої сотки у звичному для нас доларовому еквіваленті постійно зменшується, а тому бажання придбати земельну ділянку під забудову має всі підстави втілитися в реальність (Вч, 2012), **відпустити [ціни]** (Щоб запобігти кризі, глави РАО ЄЕС і «Газпрому» у черговий

раз спробують умовити Путіна відпустити ціни на газ, пише російська газета «Ведомості» (УП, 2006), Столиця ... «відпустила» ціни на взуття (КП, 2010), **опускати/опускатися** (Взагалі-то, щоб було по правді, треба медалі «Масандри» з етикетки такої пляшки зняти, адресу виробника великими літерами, щоб без лупи видно було, написати та, що важливо для покупця, ціну опустити в 1,5 – 2 рази (ДТ, 2012), На світових торгах ціни на нафту опустилися нижче позначки 98 доларів за барель [...] (ГУ, 2014), **котитися донизу** (Багато років поспіль у жнива і після обмолоту ціни котилися донизу (КП, 2010), **повзти додолу** (Але арт-ринок – річ не мени примхлива, ніж фондова біржа: вже восени цього року, після провалу кількох виставок поспіль, впливовість Хьорста в мистецькому світі почала стрімко падати, а разом з нею поповзли додолу й ціни на його твори (УП, 2009), **збивати [ціни]** (Хоча правоохоронці мали б поставити резонне питання: чому Фонд купує цукор за ціною вище від ринкової, і як дорогим товаром можна збивати ціни? (УП, 2010);

– **нестабільна ціна: коливатися** (Ми виготовляємо проекти зі знижками для бійців АТО. У середньому, ціни коливаються від 600 до 1200 гривень (М, 2014), **гуляти** (Огірки «гуляють» з 3 (неабик зів'ялі) до 6 грн за кіло зелених... (КП, 2010), **танцювати** (Ціни на вітчизняних автозаправках знову «затанцювали» (УМ, 2009), **бешкетувати** (Зазвичай ціни на солодкий продукт починають бешкетувати десь у червні - сезон варення (ДТ, 2009); **вирівнювання цін** (Подорожчання товарів і послуг в Україні є «вирівнюванням цін» внаслідок детінізації ринку, а не інфляцією (G.ua, 2011), **динаміка цін** (Зворотна залежність між інвестиціями та динамікою цін пояснюється ось чим: інвестиційні витрати – на відміну від споживчих – прямо й безпосередньо впливають на виробничий потенціал економіки (ДТ, 2005); **нестабільні ціни** (Адже зі стабілізацією економічної ситуації нинішні дуже нестабільні ціни аж ніяк не стикаються (ДТ, 2006), **нефіксовані/ не зафіксовані** (З'ясувати точні розцінки ремонту одягу неможливо: розмаїття фасонів і дефектів, що усуваються дає майстру можливість спустошити ваш гаманець із допомогою нефіксованих цін (ДТ, 2008), З не зафіксованою ціною, яка визначається по

формулі, «не наданій в документі», і зростає щоквартально (УТ, 2008), **неслухняні** (Неслухняні ціни і принципові наміри (ДТ, 2006);

– **стабільна ціна: застигати** (Ціни на заправках знову застигли (УП, 2010), **завмирати** (Ціни на бензин у Києві «завмерли» (G.ua, 2008), Ціни в Україні завмерли (Х, 2013), **фіксувати [ціни]** (Доречно нагадати про ще одну «фіксацію», а саме – декларування ціни, вище за яку ти не маєш права продавати цукор (ЧК, 2013), **втримувати** («Конкретно»-єзуїтські методи Віктора Федоровича навесні 2005-го змінилися відвертим пресингом з боку Юлії Тимошенко, котра зажадала від російських НК втримання ціни на рівні минулого року, тобто 2,90 грн (ДТ, 2006), **стримувати** (Уряд уже приступив до класичної схеми стримування цін (ДТ, 2006), **заморожувати** («Заморожені» ціни спекотного літа (КП, 2010), **приборкати** (Загалом, як урядом у тижневий термін «вмикаються» ринкові механізми та як згодом реагує ринок, витягуючи зі споживача недоотриманий через авральне «приборкання» цін прибуток, відомо досить добре (ДТ, 2006), **загнуздати** (Мінекономіки, яке проштрафилося під час цукрового ажіотажу, вирішило самотужки загнуздати ціни за рахунок поставок чужого продукту (ДТ, 2009), **стриножити** (Та навіть ці обсяги не стриножили ціни (ДТ, 2009).

Об'єктивна, економічно обгрунтована ціна: **обгрунтована** (Тому стоїть завдання створити такі умови на ринку металопродукції в Україні, що стимулюватимуть першочергове забезпечення вітчизняних споживачів металу за економічно обгрутованими цінами (ДТ, 2007), **адекватна** (До підвищення конкурентоспроможності України у світі це не приведе, оскільки для цього, навпаки, потрібні адекватніші ціни на всі енергоносії, і не лише на газ (Д, 2010), **реальна** (Все має свою ціну, і всі мають платити реальну ціну за товари і послуги, що споживають! (УМ, 2010), **належна** (Застереження Юценка (абсолютно справедливі) щодо недоречності подібних підходів одразу перетворили його на мішень: ага, він не хоче, щоб Україна змусила Росію платити належну ціну за транзит (УТ, 2008), **справедлива** (Ціна цукру справедлива? (РВ, 2010).

Номінації об'єктивних цін не збігаються з оцінкою їх привабливості для споживачів. Оптимальна для споживачів ціна вербалізується в таких лексичних одиницях: **лояльна** (*Лояльні ціни і широкий асортимент місцевих виробів* (ГУ, 2012), **демократична** (*У нас є гарна їдальня, де можна поїсти щось гаряче за демократичними цінами* (УП, 2009), **доступна** (*«Золота Осінь» за доступними цінами* (УК, 2011), **прийнятна** (*Як ви гадаєте, якою є прийнятна ціна для України у 2010 році?* (ТЮ, 2009), **помірна** (*Помірні ціни та хороші умови пропонують у спортивних школах та оздоровчих комплексах Тернополя для бажаних записатися на плавання* (М, 2013), **пільгова** (*Трапляється, що в сусідньому магазині «непільгова» ціна буває нижчою за «пільгову», а пропозиції за кредитом – такі ж або навіть вигідніші* (УТ, 2008), **вигідна** (*[...]банкіри стверджують, що на золото завжди стійкий попит і вигідна ціна* (ДТ, 2012), **розумна** (*Іншими словами, надійність постачань і наявність енергоресурсів за розумними цінами* (Вч, 2010), **приваблива** (*При цьому наголошується, що Україні буде запропонована нова й украй приваблива ціна на газ для України: 150 – 160 доларів за тисячу кубометрів, що майже в 2 рази нижче, ніж тепер* (Д, 2011), **дружня** (*А дружні ціни на літаки для європейців, треба розуміти, забезпечить Міністерство інфраструктури* (УП, 2012).

Номінації високої ціни становлять синоніми: **висока** (*На їхню думку, українська руда порівняно, наприклад, із бразильською, є набагато менш якісною, а ціна на неї невиправдано висока* (УТ, 2008), **екстримально/максимально/страшенно висока** (*За таких умов українська влада має на період окупації Криму виставити Росії максимально високі ціни на енергоресурси, які поставляють із материкової України* (ВЗ, 2014), **велика/завелика** (*От тільки ніщо не виправдовує душевної черствості – завелика ціна* (П, 2004), **захмарна** (*Захмарні ціни не допоможуть розвитку* (УК, 2012), *А вони й продаються, але за позахмарною ціною й тільки для забезпечених* (ДТ, 2007), **космічна** (*Водночас спроби продавати в Україні російського Коркунова за космічними цінами при якості аж ніяк не бельгійського трюфеля поки що невдалі* (ДТ, 2007), **фантастична** (*У Києві так і не наважилися підняти у 2009 році тарифи на*

транзит, побоюючись, аби Москва не призначила ще більш фантастичну ціну на газ (УП, 2009), **пікова** (Головне – вміти скористатися на благо своїх підприємств і держави періодами максимального попиту на металопродукцію та періодами пікових цін, що Україні не завжди вдається (ДТ, 2007). Лексема *ціна* в словосполученні *висока ціна* як підмет вживається із присудками *б'є по кишені, відіб'ється на кишенях, підриває бюджет, ріже очі, кусається*. Товари, які мають високу ціну, – **золоті**: *Його руйнують і перекроюють, керуючись лише логікою миттєвого збагачення, адже земля і у нас, особливо в центрі, «золота» (УТ, 2008), Вартість будівництва оцінюється в 3,4 мільярди гривень, при довжині дороги 84,4 км. Тобто виходить «золота» дорога по 40 мільйонів гривень за кілометр (УП, 2010).*

Для означення низьких цін з лексемою *ціна* значно менша сполучуваність: **низька ціна, мізерна** (*Тоді б і ЗТМК не довелося продавати губку за мізерною ціною за кордон, і держава не втратила б, отримавши можливість вигідно реалізувати товар, вартість якого сьогодні зросла більш як удвічі (ДТ, 2010), символічна* (Окрім того, пан Молчан додав, що є можливість придбати компенсатори для добровольців, *ціна нібито символічна, але їх потрібно багато (РВ, 2014). Здебільшого експлікація поняття низька ціна зумовлена позамовним контекстом: У Карпатах влітку і ціни «не печуть» (УМ, 2009) (метафора зумовлена дивним атрактором «пора року» та властивою для цієї пори ознакою – спекою).*

Велика сума грошей (або ціна) позначається такими мовними одиницями: **великі гроші** (*Зрештою сировина потрапляє до гданських, литовських, російських чи навіть китайських клієнтів, і це вони роблять на цьому бізнесі справді великі гроші (ДТ, 2009), величезні* (До речі, перший віце-прем'єр Олександр Турчинов, відрекомендовуючи мене на колегії Держкомлісгоспу, сказав, що за цю посаду довго точилася жорстока боротьба й пропонувалися величезні гроші (ДТ, 2008), **добрі** (*Якщо ви в цій справі ні в зуб ногою, то викликаєте фахівця, який вам за добрі гроші розмалює кожну кімнату, кожний коридор [...] (УП, 2009), гарні* (*Найчастіше йдуть в артисти не для того, щоб одержувати гарні гроші й тим*

більше пристойну пенсію, а за велінням душі або, якоюсь мірою, щоб бути пізнаваними, відомими, подивитися світ і зробити будні цікавими (П, 2004), **солідні** (Завдяки своїй діяльності вона забезпечила дохід держпідприємствам Мінтрансу за проведення суден каналом солідні гроші – 38 млн. доларів (УМ, 2009), **непідйомні** (Можливо, така аудиторія й не зібралася б, якби матч транслувало телебачення, але волиняни за організацію «картинки» запросили «непідйомні» 120 тисяч гривень (УМ, 2009), **колосальні** (Куди ховають ці колосальні гроші? (ДТ, 2009), **шалені гроші (бабки)** (Тоді, на початку минулого року, «біло-блакитні», погоджуючись заплатити за оренду Льодового палацу «шалені бабки», грізно обіцяли відстежувати витрачання кожної гривні, та так ніхто нічого й не проконтролював (УМ, 2009); **кругленька сума** (Отже, якщо зібрати всі помічені ТаблоIDом речі «Zilli» Черновецького, вийде кругленька сума у 450 - 500 тисяч гривень (УПт, 2008), **астрономічна** («ДК «Газ України» вимагає погасити 380 млн. грн. боргу і сплатити 100 млн. грн за прогнозне споживання газу в грудні. Це астрономічна сума для компанії, і без міста (КМДА – УНІАН) ми не зможемо змінити ситуацію» [...] (УП, 2008), **надприбутки** (Чиновники заганяють у «тінь» роботу морських портів, розвалюючи галузь та отримуючи надприбутки (УМ, 2009), **статок** (Для яких гроші в конверті на «Пекторалі» у середині 1990-х інколи означали цілий статок, а вже в середині 2000-х вони за цю суму навіть не плюнули б у ваш бік, а, задерши штани й витріщивши очі, поскакали б у передмістя на зйомки «мила»... (ДТ, 2012), **мільйони** (А от за збірки зі своїми «перлами» президент справді міг би заробити мільйони (ВЗ, 2012).

У значенні «велика сума» вживається також лексема **копієчка**, що часто міститься у складі сталої сполуки **влетіти в копійчину** «витратити або втратити великі кошти»: *Щоправда, таке вичікування може влетіти в копійчину, бо природа зараз такі коники викидає, що й урожай не збереши* (Х, 2002). Може відбуватися її поширення за допомогою означального компонента: *Відтак послуги «джеймс-бондів», які пильнують за «державними» людьми, влітають у круглу копійчину* (ВЗ, 2009) або заміна компонента **копієчка** (**копійчина**) на одиниці, що

вказують певну суму зі зміною прийменникового керування з *влетіти у* на *влетіти на* (*Виходить, загалом ви «влетіли» на 50 тис. дол. (ДТ, 2012), Волинські аптеки «влетіли» на мільйонні штрафи (Сід, 2009)*). Можливі також варіанти *вилитися в копійчку* (*Крім того, вилється в копійчку і оформлення нотаріальних копій багатьох необхідних для отримання кредиту документів (ДТ, 2012), обійтися в копійчку (Волонтерство – це справа безкорислива, але для держави. Нашому бюджету вона обійдеться в копійчку, адже 30 тисяч добровольців потрібно екіпірувати (Д, 2009)*).

Поняття «невелика сума (ціна)» вербалізується так: *малі гроші* (*Крім того, з програми приватизації на сьогодні вилучено понад 300 об'єктів. Переважно це різні відомчі, й не тільки, приміщення у центральній частині міста, віддані за сумнівною схемою та малі гроші (Х, 2010), мізерні* (*Якби їхня воля, вони, може, і мізерні гроші за оренду землі не платили б, але тут уже нікуди не подітися - місцева влада вимагає (ДТ, 2009), смішні* (*Бабусі, хворі на гіпертонію, лікуватимуться за смішні гроші – зниження цін на ліки їм гарантоване (ДТ, 2012), кумедні* (*Ну і погодилися, що 5 млрд. грн. (за стартової ціни в 4,1 млрд.) – зовсім кумедні гроші (ДТ, 2009); через заперечення: не ціна* (*Володимир Дараган тим часом вважає, що 40 копійок за літр води – не ціна (УМ, 2009), не гроші* (*Всі підтвердять: сьогодні 10 гривень – не гроші (Т.ца, 2008)*). Чимало одиниць на позначення невеликої ціни містять лексему *копійка*: в однині *копійка* (*Свиснуть, кинуть копійку – і БЮТівці біжать протестувати проти законної підприємницької діяльності, а засланий агент вимагає відкату (Х, 2008), у множині копійки* (*Спочатку танцювали в готелях, за що отримували копійки (ЧК, 2013), До 1990 року за світло й тепло ми платили копійки – п'ять відсотків від їх собівартості (решту доувавав державний бюджет) (Х, 2004), з числівником три, п'ять – три копійки, п'ять копійок* (*По «швидкій» за п'ять копійок (УМ, 2009)*). Товари або послуги за низькою ціною мають означення *бюджетний*: *iPhone 5C створювали як бюджетний смартфон на базі попередньої моделі (Х, 2014), Ненажерливий двигун і дорогий сервіс можуть перетворити бюджетний автомобіль на дороге придбання (Х, 2011)*. Тому

поширене словосполучення **бюджетний варіант**: *Ще більш бюджетний варіант при наявності хорошої компанії – оренда будиночка в гірському Криму* (ГУ, 2011), чимала кількість слововживання якого стосується саме теми подорожей та відпочинку.

Нерівна і неточна сума окреслюється за допомогою сполучень слів з **копійками, з гаком, з хвостиком, з чимось**: *Але надійшло тільки 8 мільйонів 760 тисяч – по чотири з «хвостиком» мільйони з кожної позиції* (ВЗ, 2003), *Бабуся Стефа купили онукові військові штани, – двісті з чимось гривень дала, – шапку, рукавиці, декілька пар шкарпеток* (G.ua, 2014).

Для вираження поняття «гроші або речі, що даються службовій особі як підкуп, плата за які-небудь злочинні, незаконні дії в інтересах того, хто їх дає» [34, с. 1554] як основна лексична одиниця використовується слово **хабар**. Це креативний атрактор для цього поняття й до нього притягуються такі одиниці: **винагорода** (*Як може студент поважати викладача, якщо знає: заліки й іспити легко залагоджуються за відповідну винагороду?*) (ДТ, 2011), **подяка** (*Найпростіша [корупційна схема] – «подяка» за прискорення реєстрації*) (УК, 2014), **гонорар** (*Як правильно вибрати пологовий будинок і скільки грошей треба готувати на «гонорари» лікарям столиці та за її межами*) (УМ, 2009), **благодійний внесок** (*Онкохворі скаржаться, що з них за «безплатний» курс радіотерапії раніше вимагали 10–15 тисяч, а тепер усі 20. І це не так званий благодійний внесок*) (ДТ, 2012), **відкат** (*Спеціально для участі у тендерах на держзакупівлі підприємливі політики створили ряд власних компаній. Решті учасників за «відкат» пропонували відмовитися від участі у тендері*) (Х, 2008), **данина** (*Нині триває затята боротьба між різними владними групами, адже на кону високі ставки – змога набивати кишені шляхом збирання корупційної данини з підлеглих [...]*) (ДТ, 2012), **конверт** (*Лінивий студент знову понесе конверт, і абсурд не так в тому, що його візьмуть, а в тому, що це буде його рішення і позиція на все подальше життя*) (УП, 2010), **«транш»** (*У 300 тисяч гривень міський голова оцінив вирішення питання на користь приватного підприємця [...]. А другу половину загальної суми підприємець мав передати вже після отримання*

дозволу про виділення ділянки. Перший «транш» і вилучили під час обшуку правоохоронці, які оперативно нагодилися до кабінету (УМ, 2009), **неправомірна грошова вигода** (Невже в буковинських вузах корупція практично відсутня, адже 11 випадків отримання «неправомірних грошових вигод» досить незначна? (МБ, 2014); **жнива** (Вступна кампанія: в освітян «жнива» (ВЗ, 2011).

Процеси отримання й надавання хабаря окреслюються так: **брати хабар (гроші)/ брати** (Наприкінці травня 56-річного керівника «взяли» співробітники Генпрокуратури спільно з оперативниками Департаменту держслужби з боротьби з економічними злочинами. А перед тим «мер» теж «узяв» – 150 тисяч гривень (УМ, 2009), **колядувати** (На черзі – медичні інститути, керівництво яких любить «колядувати» (ДТ, 2012), **давати на лапу** (Він [Валерій Морозов] розповідає режисерові про вимоги «відкатів» з олімпійських проектів, включаючи відкриті погрози в разі відмови «давати на лапу» чиновникам (G.ua, 2014), **покласти в кишеню** (Коли всі писані закони на вашій стороні і ваші домагання законні на всі 100%, для виграшу справи ви мусите все одно покласти в кишеню служителям Феміди близько 10% величини вартості виграної справи, крім офіційних витрат (Г, 2008).

Серед інших незаконних або нечесних дій з грошима, їх отримання такі: **відмивати** (Організацію, що за своїм статусом мала виконувати лише функцію громадського наглядача, неодноразово звинувачували у корупційних схемах, відвертому відмиванні коштів під час державних закупівель і монополізації у розміщенні інформації про держзакупівлі (Х, 2008), **зрубувати** (Так само треба негайно скасувати закони, які дозволяють відродити сумнозвісні вексельні схеми й держгарантії, на яких стільки «зрубали бабла» в 90-х (ДТ, 2014), **хімічити** (Піднімає він директора місцевого хлібокомбінату: «Ти що там із цінами на хліб хімічиш? Хочеш за грати загриміти?» (ДТ, 2011), **списувати** (Подальша доля великої частини цих грошей характеризується простим словом – «списали» (ДТ, 2008), **викачувати** (Мета їхньої діяльності проста – викачування грошей, зате доволі прибуткова, незважаючи на запашок шарлатанства, підступництва, зневаги та глузування над простим людом (Д, 2004), **наварювати** (Ще б пак:

«наварити» на рівному місці таку суму!..(УМ 2009), **накручувати** (Оптова компанія у Києві «накручувала» ціни на ліки до 300 відсотків (УМ, 2009), **збивати** (Портнов «збивав» з батька гроші пилососом (УПт, 2012), «Дивилися, в кого яка машина, і збивали гроші» (G.ua, 2014), **вибивати** (Руїна, на яку перетворилася українська медицина, виявилася цікава нашим чиновникам тільки з погляду потоків: якщо є товариші, які вибивають гроші в пацієнта (фармкомпанія і лікар), завжди знайдуться інші товариші, які хотітимуть регулювати й патрати перших (ДТ, 2012), **класти до кишені** (Однак, очевидно зметикуювавши, що належна винагорода за головування на ДВК не така вже й велика, молодик надумав піти іншим шляхом: підробити підписи своїх (на той час) підлеглих у платіжній відомості, а їхню зарплату покласти до кишені (Ч), **малювати** (Окремі підприємства «закладають» у тарифи адміністративні витрати, штрафи, пеню, кожен «малює» на свій розсуд (ЧК, 2013), **обчищати** (Вдалося захистити тих, чії кишені шляхом обману, виставляючи непомірно завищені рахунки за комунальні послуги, намагалися в черговий раз просто обчистити (ГУ, 2102), **оббирати** (А на скільки тебе обібрали? (П, 2004), «Телеграф» публікував довжелезні списки, хто і на яку суму обібрав парламент, міністерство чи іншу поважну державну установу, - не пропускали ні лейбористів, ні консерваторів (ДТ, 2011), **збирати [гроші]** (Ці навчальні заклади безкоштовні лише позірно, а насправді вони маскують батьківську платню під благодійні внески, плату за додаткові освітні послуги чи просто збирають гроші «по-чорному» з допомогою «батьківського активу» (ДТ, 2009), **косити/скосити** (Однак не тільки не вжив жодних заходів конспірації, а й продовжив «косити» прямо у своєму робочому кабінеті (ДТ, 2011), Одні фахівці запевняють: це – звичайна піар-акція і спроба «скосити» грошенят, інші зазначають: «айдозери» – забавка не з безпечних (УМ, 2009), **гребти/ гребти з повітря/ гребти лопатою** (Чи фінансування зменшилось, чи гранти кінчилися (в решиті-решит буває і таке, але ж назвіться тоді адвокатською конторою, та й гребіть грошенята)[...] (УП, 2010), Інколи, втім, сама природа дозволяє чиновникам гребти кошти з повітря (УМ, 2009), **освоювати** (Пішов підбурювач

спокою, який, відчинивши двері для іноземних конкурентів, посягнув на святе – неподільне право російських промисловців освоювати державний бюджет (ДТ, 2012), **дерібанити** (Якщо система розвалиться, а до цього ми її впевнено тягнемо, дерібанити гроші стане набагато важче (ДТ, 2013), **заганяти у тінь** (Чиновники заганяють у «тінь» роботу морських портів, розвалюючи галузь та отримуючи надприбутки (УМ, 2009), кожне з яких має додатковий відтінок значення.

Деякі із зазначених мовних одиниць мають кілька значень і вживаються не лише для позначення нелегального способу отримання чи використання грошей, а й з позитивним значенням. Наприклад одним із значень лексеми *освоїти* є значення «використати, застосувати»: *Є й інше запитання: чи встигне уряд «освоїти» ці кошти за три тижні, що залишилися до кінця року?* (УМ, 2009). Вислів *покласти до кишені* розвинув, крім значення, що закріплене в тлумачних словниках («класти (покласти, прибирати, прибрати) до своєї кишені (собі в кишеню) – привласнювати (про чужі гроші)» [34, с. 544]) також значення «отримати гроші, зароблені чесною працею»: *Тож хай і техніку орендував, і людей наймав, проте з Божою поміччю зібрав хороший урожай, вигідно здав буряк. І вистачило не тільки вкладене повернути, а й ще стільки само до кишені покласти* (ВГ), *Президенту Вікторові Ющенку не вистачило 74 тисяч гривень, щоб, як і торік, покласти до кишені новий мільйон. [...]цього року голова держави заробив 926 922,16 гривень* (РВ, 2008).

Крім усталених лексем на позначення дій з грошми (*рахувати, заробляти, збирати, накопичувати, заощаджувати, інвестувати, жертвувати*), у сучасній українській публіцистиці поширені такі вторинні номінації: **крутити [грошми]** (*Наприклад, відома у світі німецька фірма П. Дуссман, яка працює у сфері послуг у 27 країнах світу і «крутить» мільярдами доларів, в українській столиці поки що взялася... прибирати залізничний вокзал і наводити марафет у цехах тютюнової фабрики* (Х, 2002), **сидіти [на грошах]** (*Якось так повелося, що при слові «депутат» люди уявляють крутеліка, який сидить на грошах і їздить на джипах* (ВГ), **виводити** (*Бо за таких умов вкладати кошти в українську економіку*

підприємці побоюються, тому й виводять гроші за кордон, і робочі місця, відповідно, створюють на Кіпрі, в Польщі і ще деінде» (ВЗ, 2009), **вливати** ([...] обмеження готівкових розрахунків дозволить хоча б частково зменшити тіньову складову української економіки та влити додаткові кошти до банківської системи (ЧК, 2013), **вкладати** (До речі, заокеанські інвестори мають намір вкласти майже 20 мільйонів доларів в ... українські смітники, тобто в підготовку проектів із виробництва електроенергії з біогазу (ЧК, 2013), **викладати** (Здавалося б, Україна може зітхнути з полегшенням: викладати мільярди доларів за те, чого не споживала, їй більше не доведеться (УМ, 2009), **викидати** (Попит значно більший, і погасити його можна, «викидаючи» на ринок \$300 – 400 млн. щодня (УМ, 2009), **скидати** (Чи варто в паніці «скидати» євровалюту? (ДТ, 2010), **вибивати** (І при цьому чиновники, використовуючи гасла боротьби з інфекційними захворюваннями, продовжують вибивати гроші на заводи-міражі (ДТ, 2011), **здирати** (Росія не здиратиме з України штраф за недобраний газ, поки Володимиру Путіну подобається Юлія Тимошенко і їм разом є з чого посміятися (УМ, 2009), **лупити** (Інакше Путін не відмовився б злупити з України більш як 20 мільярдів гривень, він сподівається взяти згодом набагато більше (УМ, 2009), **світити** (Інша річ, що українці швидше хотіли б уникнути податкової відповідальності, аніж «світити» всі свої доходи, а тому, як працюватиме законопроект, – не дуже зрозуміло (ЧК, 2013), **вигрібати** (Фінансисти кажуть, що банки поки що нормально «вигрібають» (ЧК, 2013), **розкошелюватися** (Куриям та любителям випити знову доведеться розкошелюватися! (ВЗ, 2013).

Дії, пов'язані з нераціональними витратами грошей, вербалізується в лексемах: **розпилювати** ([...] товариші як у Москві, так і в інших країнах швидко навчилися розпилювати дармові гроші (Д, 2012), **розпорошувати** (Аби не розпорошувати ці кошти, на засіданні президії керівники деяких фракцій виступили з ініціативою щодо об'єднання депутатських субвенцій для будівництва обласного санаторію для дітей-сиріт (Вч, 2011), **розтринькувати** (Схоже, чимало зароблених грошей Кідман розтринькує на косметику, одяг,

парфуми тощо (УМ, 2005), **профукувати** (Як Сіверодонецьк «профукав» гроші Януковича?(УМ, 2009), **прочхати** (Як прочхали мільярд (ДТ, 2010), **викидати/викидати на вітер** (А якщо в них немає такої можливості, вважай, що п'ять років на них держава даремно викидала гроші (ДТ, 2012), **Викидати гроші на вітер – розкіш** (УК, 2014), **«ефективно» використовувати** (Відбулися вибори до Верховної Ради України, настала зима з негодюю, що продемонструвала, як «ефективно» було використано народні гроші (Вч, 2013), **марнотратство** (Марнотратство по-Южному, або Чому так неефективно використовуються народні гроші?(Вч, 2013).

Сама лексема *гроші* як підмет у реченнях функціонує з різномантніми присудками, тож гроші з'являються, надходять, нагромаджуються, обертаються, крутяться, працюють, прилипають, ідуть, валяються, переміщуються, пливуть (відпливають, перепливають), пропадають, зникають, випаровуються, розпилюються тощо.

Активне вживання економічної лексики в мові публіцистики зумовлене об'єктивними, позамовними, чинниками: пожвавились торговельні відносини як у державі, так і на міжнародному рівні, у ринкових відносинах використовується іноземна валюта, широкий спектр послуг кредитно-фінансових установ [130, с. 81–83].

Для одиниць, що є компонентами синонімічного ряду, характерна багатозначність. Деякі з них типові й збігаються зі словниковими, деякі відображені в галузевих (економічних) словниках, частина слів розвинула нові значення. Серед вторинних значень широко поширена метонімія. Відбувається перенесення за моделями «ціна на товар – сам товар»: **Вода теж «кусається»** (УМ, 2009), **Ковбаса «зросла» на третину** (ЧК, 2013), **Синенькі опустилися до 4 грн., а добірні красені можна купити по 5 грн.** (КП, 2010), **Молоко піднялося** (РС, 2014), «курс валюти – сама валюта»: **Усе це відбувається на тлі бурхливих валютних подій у наших найближчих сусідів – легкої підконтрольної девальвації російського рубля і глибокого, на 189 %, обвалу білоруського рубля** (ДТ, 2012), **Гривня падає – українці біднішають** (Г, 2014).

На прикладі центру СА «Гроші» простежується розвиток вторинних значень у певних лексем, зокрема через іррадіацію (за термінологією О. Тараненка – полісемічний паралелізм, у якому провідну роль відіграє аналогія як явище лексичної семантики [186]). «Окремою формою «притягання» є так звана «іррадіація синонімів» [...]. Якщо окреме слово починає вживатися в переносному значенні, то його синоніми виявляють тенденцію аналогічного розвитку» [194, с.266]. Утім цей семантичний процес стосується не лише синонімів, а й антонімічних пар. Так, у текстах на економічну тематику функціонує словосполучення *м'яка валюта* «валюта, нестійка відносно власного номіналу і до курсів інших валют» [168] (*Тим часом для багатьох м'яких валют прив'язка до долара зберігає свій потужний потенціал* (ДТ, 2009) і *тверда: Та що сталося б із гривнею, якби центральний банк мав у своїх резервах не **тверду валюту**, а «цінні» папери неплатоспроможних підприємств?* (ДТ, 2009), де значення слова *м'яка* розвинулось за аналогією до *твердої валюти*.

Для центру «Гроші» у сучасній публіцистиці характерне також звуження значення лексичної одиниці: лексема *валюта* вживається у значенні «долар», оскільки це найпоширеніша іноземна валюта (*Це аргументувалося прив'язкою операційних витрат до курсу долара та необхідністю розраховуватися у **валюті** з постачальниками обладнання* (ДТ, 2009). Поширене й скорочення назви у формі словосполучення до одного слова: *брати хабар – брати, влетіти в копійку – влетіти*.

2.1.1.2. Центр «Політики»

Центр СА «Політики» тематично стосується сфери політики. Фрактальність атракції об'єднує кілька функціонально-семантичних класів, з яких розглянуто «назви депутатів», «назви політичних партій», «назви кандидатів на посади».

Серед нейтральних номінацій на позначення депутатів лексеми *парламентарії* (*Цікаво, хіба має право, хоча б моральне, після таких слів парламентарій і далі ним залишатися?* (УП, 2009), *депутати* (*Отже, як для народних депутатів та державних службовців, так і для суддів на перший план*

виходить наявність високої професійної кваліфікації (ДТ, 2009), **чиновники** (У Південно-Західній залізниці «УМ» повідомили, що після схвального рішення Київради, тут сподіваються на те, що чиновники не тягнутимуть зі зміною табличок на будівлях вулиці, яка ще лишається Петрозаводською (УМ, 2009), **народні обранці** (Він, Ігор Дармонук, Геннадій Говорков й інші висловили переконання, що народні обранці мали б підійти до визначення конкретних ставок податку надзвичайно виважено (Г, 2011).

Іронічно звучить абревіатура **нардепи** (Серед бігунів на президентську дистанцію не розжилися власним житлом нардепи Інна Богословська, Юрій Костенко, Анатолій Гриценко (ВЗ, 2009), а також перифрази **слуги народу** (Вже після першого ознайомлення з документами зрозуміла, що величезна сума народних грошей ішла на облаштування комфортного життя слуг народу (ДТ, 2011), **«трударі»** (Хай телеканали показують лише президію та трибуну. І то лише тоді, коли роботу не блокують ПР і БЮТівські «трударі» (УМ, 2009), **чинуші** (Мажорик – син чинуші (УГП, 2008), **можновладці** (Самоврядування полуганські, або Як місцеві можновладці змінили український правопис (ДТ, 2007), **заможновладці** (Не знаючи, як «скромно» живуть наші «заможновладці», здуру можна подумати, що дехто, бідака, навіть дах над головою продав, аби нашкребти два з половиною мільйони гривень на заставу (ВЗ, 2009), **владна (білявладна) еліта** (Ситуація, що стала відома «Українській правді» та про яку ітиметься нижче – це немов стоп-кадр повної деградації української владної еліти, коли депутатами стають водії олігархів або коханки медіа-магнатів (УП, 2011), **люди із мандатами** (Значить, зелені оази Коцюбинського із часом мають бути принесені в жертву містобудівництву. А, можливо, щось припаде й людям із мандатами (ЧК, 2013), **недоторканні** (Він поділився з місією ОБСЄ для спостереження за виборами президента України враженнями від відвідання суду парламентськими недоторканими (ДТ, 2010), **[ті], що при владі** (Андрухович закликає виборців «витверезити» тих, хто при владі (УП, 2012), **[ті], що під (скляним) куполом** (Згодом панів, що засідають «під куполом» на Грушевського, частіше стали називати просто народними депутатами (Д, 2002), Збіговисько

товстунів, блазнів та інших непересічних почвар під скляним куполом, який нагадує і цирк, і віварій, не викликало і не викликає нічого, окрім огиди, в кращому разі – роздратування (УГП, 2008), **[люди] нагорі** (Звичайно, для України це дуже непросте питання, враховуючи, що вся правоохоронна система замикається на дуже вузькому колі людей нагорі, які всіляко опиратимуться реформам і люстрації (ДТ, 2012), **владний олімп** (На відміну від країн із давніми демократичними традиціями, наші партії народжуються разом зі сходженням на владний Олімп тієї або іншої особистості – блок Віктора Ющенка, блок Юлії Тимошенко, блок Литвина... (УП, 2010), «Бариги» владного Олімпу (Д, 2014), зневажливо **«бики» від влади**: По-третє, з новоявленими «биками» [тітушками – Ю.С.], які старанно копіюють стиль і традиції «героїчних попередників» (окрема подяка ТБ, де образ «фартового» все так само затребуваний), заслуженим «бикам» від влади, здається, простіше знаходити спільну мову (ДТ, 2013).

З яскраво вираженою негативною оцінною семантикою вживаються номінації **тушки** (Зрештою, коаліції навіть економічно не вигідні швидкі перевибори парламенту – скільки на «тушок» грошей пішло (ВЗ, 2010), **тушканчики** (Крім «мертвих душ», три депутати – два «регіонали» і один «тушканчик» Каплієнко – заявили про те, що не голосували за мовний законопроект, хоча й були присутні у залі (ВЗ, 2012), **тушонка** (На думку політика, влада намагається депутатів загнати «спочатку в стадо «тушок», а потім їх переробити на «тушонки» (G.ua, 2010), **кнопкодави** (Доній розповів, хто у Раді не «кнопкодав» (G.ua, 2010), **парламентські «перекотиполе»** (Парламентський «перекотиполе». Хто він? (ЧК, 2012), **політичні туристи** (Є політичні туристи, які будуть завжди обирати переможця, і ставку будуть робити за рік чи за два завжди на переможця. Тому що його не буде цікавити, з чим ти приходиш в політику, його буде цікавити, щоб його дура завжди була у Верховній Раді. Бо це один спосіб його існування (УП, 2014) на позначення депутатів, що балатувались і пройшли в парламент від однієї партії, а потім перейшли в іншу (також переходи, перестрибування, «перекочування» депутатів, кидання з одного політичного табору до іншого, депутатська турбулентність),

або які у важливих питаннях голосують за постанови на боці фракцій, до яких не входять і до яких їх виборці не обирали [83].

Для окреслення політичного життя неможливо обійтися без використання назв політичних партій. Продуктивним у мові мас-медіа початку ХХІ ст. є утворення номінацій назв партійних угруповань та їх членів від:

- **назви партії:** *«нашоукраїнці», «народні самооборонці», «регіонали», «єдиноцентристи», «заукраїнці»,* зокрема й від аббревіатур: *кунівці* (КУН – Конгрес українських націоналістів), їх фонетичної складової: *есдеки* (СДПУ(О) – Соціал-демократична партія України (об'єднана). Спостерігається обігрування назви партії чи блоку через зближення значення і звучання: *самбісти* (блок «Наша Україна – Народна самооборона» – *самбо* (з рос. «самооборона»);
- **прізвища лідера партії:** *«ющенківці», «литвинівці», «симоненківці», тягнибокери;*
- **прецедентних текстів, типових висловів лідера:** *«любі друзі», «професори», капіталісти* («Капітал» Карла Маркса – класика комунізму), *Вона* (політичні рекламні гасла «Вона – це Україна», «Вона працює»);
- **атрибутів партії:** *сердечники, біло-сердечні;*
- **кольору логотипу партії:** *«біле братство»* (партія «Батьківщина»), *сині* (партія «Партія регіонів»), *помаранчеві* (партія «Наша Україна»), *чорні* (блок Християнсько–демократичного (ХДС) та Християнсько–соціального (ХСС) союзів Німеччини), *жовті* (Вільна Демократична Партія Німеччини), *червоні* (партія «Комуністична партія»), *червонуваті* (ліві і лівоцентристські сили, наприклад «Соціал–демократична партія України», «Справедливість», «Союзу лівих сил»).

Типові вислови для називання кандидатів на різні посади такі: *претендент на посаду [дюттата, мера, судді тощо], претендент на крісло [дюттата, мера, судді, голови тощо].* Номінацій кандидатів на посаду президента найбільше. Серед них: *претендент на найвищу посаду (Не встигли 18 зареєстрованих претендентів на найвищу посаду у державі повністю пережити радість від свого нового статусу, як декотрим із них довелося засмутитися – бо їх*

намагаються витіснити з виборчих перегонів (ВЗ, 2009), **претендент на президентське крісло** (Претендент на президентське крісло нарешті зізнався в тому, якої він національності (РВ, 2009), **претендент на головне крісло країни** (Основні претенденти на головне крісло країни теж розуміють, що виборці це розуміють (УП, 2010), **претендент на пост президента** (Нещодавно один з претендентів на пост президента заявив, що в нього немає ніякої ідеології, і це, бачте, його плюс (УП, 2009), **претендент на посаду глави держави** (Останнім часом розстановка претендентів на посаду глави держави у другому ешелоні кандидатів суттєво змінилася (УП, 2009), **претендент на президентську папаху** (А так претендент на президентську папаху наче і підкреслює, що він єдиний – справжній, заодно і сіє сумніви у душі народу відносно суперників (М, 2009), **претендент на «гетьманство»** (Себто запровадити для всіх потенційних претендентів на «гетьманство» в Україні написання елементарного диктанту державною мовою (Ч, 2009), **претендент на булаву** (До того ж, при всій показній теперішній побожності практично всіх наших претендентів «на булаву», більшість з них так і не усвідомила одного з головних християнських постулатів (Ч, 2009), **претендент на трон [престол]** (Більшість політологів, опираючись на результати соціологічних досліджень, вважають, що реальними претендентами на «трон» є лише двоє: Юлія Тимошенко і Віктор Янукович (ЛГ, 2009), Раніше це робили тільки претенденти на престол! Коли вони ставали владою, вони забували про своїх обіцянки пересаджати крадіїв та злочинців із влади попередньої (УП, 2010), **претендент на «арбітра нації»** (Інше, складніше і важливіше, запитання: чи теперішнє українське суспільство розділить цю мрію когось із претендентів на «арбітра нації»? (ЛГ, 2209).

Поняття *технічні кандидати* – «кандидати, які своїми діями чи навіть самим фактом наявності мають сприяти покращенню результату основного кандидата та послабленню позицій його головних конкурентів» (УП, 2014) має місце у виборчих технологіях, тому завжди вживається у матеріалі про вибори. Політичні технології, за якими діють ці кандидати, різні, тож і їх номінації не

тотожні за значенням, а відображаються специфіку технології. Тож у межах СА до цього поняття об'єднані такі квазісиноніми: **технічний кандидат** (Фактично це підтверджувало тезу Тимошенко про те, що «Ющенко – технічний кандидат Януковича» (УП, 2010), **підставний** (Андрій Шевченко: «Остерігайтесь підставних кандидатів» (РВ,2012), **кандидат-двійник/двійник** (Центрвиборчком покійно реєструє безліч двійників – повних тезок опозиційних кандидатів – і заповнює виборчий бюлетень десятками прізвищ фейкових кандидатів (ДТ, 2012), У 2012-му кандидати-двійники побили рекорди крадіжки голосів (ДТ, 2012), Я дізнався, хто такий насправді мій «клон» і мій суперник на виборах, – це Михайло Кирилюк (Г, 2010), **кандидат-спойлер** (Василь Противсіх розглядається його спонсорами як кандидат-спойлер («той, хто відкушує») – щоб відхопити голоси і в Тимошенко, і в Януковича, і в Ющенка. Це кандидат для відбору голосів. Як не парадоксально, відбиратиме вона їх не у Юлії Тимошенко, яку позиціонує як свого суперника, а у Віктора Януковича (ВЗ, 2009); **замаскований** (Передовсім цим користувалися офіційні та замасковані кандидати від владної Партії регіонів, найбільше чинні нардепи (G.ua, 2012), **карнавальний** (У таких карнавальних кандидатів завжди є свої один-три відсотки прихильників (ВЗ, 2009).

Дії технічних кандидатів окреслюють так: **відбирати голоси** (Але ж соціологічні дослідження показують, що опозиція Ющенка і близько не здолає п'ятивідсоткового бар'єру. Отож у кого відбиратимете голоси – у Партії регіонів і КПУ чи в об'єднаній опозиції «За Батьківщину» і «Свободи»? (Г, 2012), **відкушувати** (Відкусити голоси в Партії регіонів може й Людмила Супрун із власним виборчим блоком «Український регіональний актив» (УРА) (G.ua, 2007), **розпорошувати** (Розенко пояснив, що при однотуровій системі влада може виставити проти опозиції низку технічних кандидатів, аби розпорошити голоси опозиційного електорату (G.ua, 2013), **відтягувати** («Ми не збираємося відтягувати голоси від головних політичних партій. Це справа виборців. У нас немає спеціальної технології і бажання від когось тягнути голоси. Якщо не буде прихильників, ми працюватимемо на наступних виборах», – зазначив депутат 5-

го скликання Дмитро Видрін (Х), **красти** («Технічні кандидати» крастимуть голоси (РВ, 2014), **торгуватися за голоси** (Звичайні торги за голоси приписують бізнесменові Вадиму Рабиновичу (РВ, 2014); **боротися [проти кандидата]** (Сергій Ратушняк є особистим ворогом Яценюка, тож його діяльність в основному буде спрямована на боротьбу з цим кандидатом. Хоча я не високо оцінюю ефективність таких дій... (ВЗ, 2009), **«мочити» [основного кандидата]** (Бродський «мочитиме» Тимошенко, бо має на неї певні образи. Думаю, він заручився підтримкою певних сил, щоб виступати в ролі політичного кілера (ВЗ, 2009).

Тих кандидатів, які мають шанси перетнути відповідну відсоткову межу й потрапити до наступного туру виборів чи перемогти, у публіцистичних текстах називають: **реальні кандидати** (Реальних кандидатів пан Кошовий нарахував чотири: В. Янукович, Ю. Тимошенко, А. Яценюк і В. Ющенко (ЛГ, 2009), **прохідні** (Крім того, в передвиборчу боротьбу вирішили не втручатись потенційно прохідні кандидати (Д, 2010), **сильні** (Він переконав Олю Галабалу висунутися в Івано-Франківському окрузі, де вже був сильний кандидат від «Самопоміччя» (УП, 2014), **лідери** (Львівська «мажоритарка»: лідери й аутсайтери (ЛГ, 2012), **фаворити** (Нині ж я прогноую: жоден із фаворитів у фіналі 50 відсотків не одержить (ДТ, 2004), **важковаговики** (На виборах у кандидатів у президенти – «важковаговиків» відбиратимуть голоси «технічні кандидати»: Ольга Богомолець та Наталія Королевська – в Юлії Тимошенко, Олег Ляшко – у Петра Порошенка та Анатолія Гриценка (РВ, 2014), **бренди** (Я особисто сподіваюсь на те, що на виборах цього року наші співвітчизники відкинуть сумну традицію голосувати за «бренди» та «вождів» і нарешті почнуть аналізувати ідеологічні програми партій та оцінять реальні здобутки політиків – кандидатів до Верховної Ради (Г, 2012).

Кандидати чи партії, які апriori не мають шансів перемогти й беруть участь у виборчих перегонах з іншою метою, мають номінації: **непрохідні** (В Європі виборці частіше голосують за непрохідних кандидатів, тоді як в Україні – здебільшого за потенційного переможця (М, 2009), **нішеві** (Кандидатури Василя

Куйбіди та Олександр Клименка – нішеві, і, найімовірніше, у цій кампанії мають на меті перевірити, чи можливе відродження в Україні націонал-демократичного руху в політичному сенсі (РВ, 2014), аутсайдері (Аутсайдері можуть зібрати близько 10 відсотків голосів (G.ua, 2007). Найбільш поширена назва для кандидатів, що найближче до лідерів – «група переслідувачів» (До виборів залишається 31 день. Чи під силу кандидатам із «групи переслідувачів» наздогнати лідерів? (УМ, 2009).

Найбільшу кількість перифразів автори публіцистики використовують для номінації президента загалом (*глава держави, міся, номер один, господар Банкової – звідси «банкує» (перебуває на посаді президента): Сьогодні «банкує» вже Янукович, Ющенко в ролі «другого номера», котрому за неписаними правилами української політики мало що світить (УП, 2009), та конкретних осіб, що займають найвищу посаду, як-от: Юлія Тимошенко – лідерка БЮТ, Леді Ю, Ю.Т., Вона, газова принцеса, головна «сердечниця», головна жінка країни, «богиня революції»; Віктор Янукович – головний регіонал, проффесор, донецький президент, президент з кримінальним минулим, Януческу, Янучар, Президент-втікач. Зазначені перифрази стосуються широко контексту, інші будуть зрозумілі лише у вузькому мовленнєвому контексті: Українські ВНЗ, пообіцяв власник пітонових черевиків, увійдуть до списку 500 найкращих університетів світу, а «рідна мова і родная речь» користуватимуться рівними правами (УМ, 2009). Перед цим у статті зазначено *На трибуну, виблискуючи начищеними дорогими черевиками – за спостереженням «Української правди», цього разу Янукович «потішив» захисників тварин взуттям зі шкіри не страуса, а пітона, – вийшов лідер «Регіонів» (УМ, 2009), що й дало змогу дописувачам використати такий перифраз.**

Основна функція перифразів у публіцистиці – синонімічна заміна для уникнення тавтології, а також висловлення оцінки об'єкта мовлення. Деякі вторинні номінації виконують роль політичних евфемізмів та дисфемізмів.

Оказіоналізми на позначення політичних концепцій, економічних та громадських явищ ситуативні й творяться за допомогою таких словотворчих засобів:

-ізм-: *кучкізм* (*Бо ж кучмізм – це система, яка утворилася в Україні у 1990-х, і простягла свої метастази аж до сьогодні; Віктор Янукович та його режим – звісно, не кучмізм як такий, у чистому вигляді, але це породження кучмізму, створений ним для власного користування такий собі «новітній Франкенштейн», який повстав на своїх творців і забрав у них головні важелі владарювання* (Д, 2014), *регіоналізм* (*Регіоналізм в Україні: реальність і перспективи* (ДТ, 2012),

-з-, -нн(я): *з'януковлення* (*Україна-2010: «з'януковлення» чи оновлення?* (Ч, 2009),

-аці(я): *тимошенкізація* (*Уникнути «тимошенкізації» зовнішньої політики не вдалось* (УПБ, 2012), *ющенкізація* (*Утім, «ющенкізація» партії — це дуже ризикована стратегія* (Д, 2012),

-мані(я): *кірпоманія* (*«Кірпоманія» триває* (УМ, 2009).

Зневажливе ставлення до представників влади виявляється також в okazіональному слововживанні власних назв у ролі загальних: *Адже Україна вже має гіркий досвід подвійного громадянства чиновників високого рангу – таких собі ворсінових, машкових, боделанів, білоконів, бакаїв* (УМ, 2009). Резонансні суспільні події можуть зумовлювати деонімізацію лексики. Саме так виник термін *тітушки* на позначення «найманців, часто люмпенізованих кримінальних елементів, гопників, молодиків, у тому числі спортсменів, які використовувалися українською владою для застосування фізичної сили і участі в масових сутичках; зокрема, для перешкоджання діяльності опозиційних активістів та для дій проти вуличних протестів: провокацій, підпалів машин, залякування, побиття та розгону демонстрацій, впливу на процес голосування на виборах тощо» [189]. Позамовний факт нападу на журналістів 18 травня 2013 року Вадима Тітушка був для мовної системи атрактором і спричинив процес деонімізації. Термін почав масово й активно використовуватись народом та пресою, навіть іноземною. Переважно вживається у множині, оскільки діють ці люди групами: *Серед «тітушків»*

трапляються учні 11-х класів (G.ua, 2014), На Волині тітушки побили письменника Володимира Луса (Д, 2014), Тернопільські спортсмени не погодились на роль «тітушок» (М, 2014), Російські «тітушки» під прикриттям військових почали штурм штабу ВМС України (ЛГ, 2014).

Жаргонна лексика в сучасних мас-медіа використовується, щоб надати колориту публіцистичному тексту. Наприклад, одна з газетних статей про широку коаліцію, яку мали створити «Блок Юлії Тимошенко» і «Партія регіонів», має заголовок *«Ломка» до переговорів* (УМ, 2009), який акцентує на тому, що лідери партій таємно зустрічаються, не дочекавшись дати офіційної зустрічі: *Схоже, це знову сталося. Юлія Тимошенко та Віктор Янукович повторно провели таємну зустріч з метою розписати політичне майбутнє на двох. Як повідомило інтернетвидання «Українська правда», рандеву відбулося тиждень тому. Темою переговорів було створення так званої «ширки» – «широкої коаліції» за участю БЮТ та Партії регіонів – і ухваленню змін до Конституції* (УМ, 2009). Лексема *ширка* (у жаргоні наркоманів «наркотики для внутрішнього введення» [172]) у публіцистиці 2009 року часто вживається для позначення широкої коаліції: *Янукович розповів, що «ширка» майже готова* (УП, 2009), *«Ширка»: телерозбір польотів* (Д, 2009), *11 червня «5 канал» надав Юлії Володимирівні можливість висловитися стосовно пережитого. Своє «гріхопадіння» з «ширкою» вона пояснювала пристрасною і жертовною любов'ю до України* (Д, 2009). Така лексика є засобом, щоб натякнути на кримінальне минуле політиків.

2.2.1.3. Центр «Футбол»

Серед усіх видів спорту в публіцистиці найактивніше, найповніше висвітлюється така спортивна гра, як футбол. Тому сама назва цієї гри і спорту в публіцистиці часто замінюється перифразами *спорт номер один* (*Адже поєднати красу й перемоги в одному футбольному флаконі вдасться значно рідше, ніж того хотілося б шанувальникам «спорту номер один»*) (УМ, 2009), *народна гра* (*Футбол – гра народна. М'яч по полю ганяють не лише спортсмени й хлопчики, в нього люблять грати й лікарі та викладачі, інженери та міліціонери,*

та й естрадні зірки не відстають, а, може, навіть випереджають багатьох людей інших професій (Д, 2001), *гра мільйонів* (У затінку гри мільйонів. Як розвиваються менш популярні серед українців види спорту (УК, 2012), *Гра мільйонів очима режисерів* (УК, 2011), *Гра мільйонів чи гра мільйонерів?* (Д, 2010).

Серед тих понять сфери футболу, що мають значну кількість синонімів і квазісинонімів у сучасній публіцистиці, виділено чотири функціонально-семантичні класи: «назви футбольних команд», «назви футбольного м'яча», «назви голів», «назви процесу забивання гола».

Функціонально-семантичний клас «назви футбольних команд» представлений одиницями, що утворюються такими способами:

1) **метонімія** – один з найпродуктивніших способів утворення перифразів для назв команд. В українській публіцистиці початку ХХІ століття зафіксовані такі види перенесення за суміжністю:

– назва країни – футбольна команда, що стосується здебільшого назв національних збірних: *Україна припиняє виступи на Євро* (МБ, 2012), *Англіїці зіграють з Францією і Німеччиною: перша зустріч пройде на «Вемблі» 17 листопада 2015 року, а друга - на виїзді в березні 2016 року* (Ф.24, 2014), *Євро-2012: Англія і Франція зіграли внічию* (Т.ua, 2012), *Бразилія вдома пропустила сім голів від Німеччини* (G.ua, 2014);

– назва міста – футбольна команда: *Вболівальники «погнали» Бучу забивати третій м'яч, і Клименко на 70-ій хвилині таки оформив дубль* (ЧК, 2013), *Гірники толком не чіплялися за м'яч, програвали боротьбу та підбір. Як наслідок – Донецьк рідко переходив центр поля* (ЧК, 2013);

– етнонім – футбольна команда: *Фламандці здолали українців* (УМ, 2009), *Що цікаво, чарівники м'яча зустрічалися із американцями ще в груповому раунді, де перемогли «янкі» з великим рахунком* (УК, 2009), *Арійці спустили донецьких хлопчиків із небес на землю* (ЧК, 2013), *У минулому чемпіона Іспанії баски обіграли на рідному стадіоні «Нуево Сан Мамес» славетну «Барселону» і майбутнього переможця Ліги Європи – «Севілью»* (УК, 2014), *Керманч*

піренейців Карлуш Кейруш більш прагматично дивився на ситуацію, що склалася після першого поєдинку (УМ 2009), **Кіпріот**: Якщо пройдемо «Зеніт», то перекриємо річний бюджет (ГФ, 2014).

Серед етронімів, що позначають народи, нації, етноси, вживаються самоназви: **«елліни»** Радості еллінів не було меж, а наші полишали поле з опущеними головами (УМ, 2009) та назви, дані іншими народами: Скажемо відверто, в «осічку» **німців** майже ніхто не вірив (ЧК, 2013), Попри те, що у Львові рік тому на прибулих білорусів кілька разів «стрибали» українські футбольні хулігани, в Мінську все було мирно, хоча **«сябри»** ї погрожували помститися (УМ, 2009).

Якщо назва стосується не збірної, а міських команд, то застосовуються етнікони: **Донеччанам** допоміг перший гол (ВЗ, 2011), Без Андрія Вороніна «Ліверпуль» удруге поспіль завершив ГРУ з рахунком 2:2. А опоненти **«мерсісайдців»** із «Манчестер Сіті» підписали вже шосту (!) мирову угоду без перерв на інші результати (УМ, 2009). Одночасно в межах одного речення можуть використовуватись етроніми різних рівнів: **Кияни** завдяки точному удару Юсуффа дотиснули «Чорноморець» – 1:0, а **каталонці** перемогли «Депортіво» – 3:1 (дубль на рахунку Мессі, ще один гол забив Ібрагимович), причому переможні м'ячі у ворота **ла-корунців** влетіли в останніх десять хвилин зустрічі (Х).

Зіставлення номінацій національної належності гравця і його належності до футбольного клубу іншої країни, яку він представляє, зумовлює стилістичний ефект: Проте наступні 13 хвилин, коли **донецькі бразильці** тричі вразили ворота римлян, фактично вирішили долю гри (УК, 2011), Натомість **«каталонець» Чигринський** знову залишився у запасі [...] (УМ, 2009) (Дмитро Чигринський – український футболіст, який був гравцем каталонського клубу «Барселона»). Тож вторинні номени, утворені від етронімів, характеризуються відмінною від первинних сполучуваністю. Назва за національністю не вживається з лексемою *колишній* чи його запозиченим відповідником *екс-*, оскільки не можна перестати належати до певного етносу, змінити національність, проте можлива зміна особою громадянства, тому існують словосполучення *колишній громадянин*

України, Польщі тощо. Вживання в переносному значенні етнонімів для позначення футбольних команд чи їхніх гравців розширює можливості сполучуваності одиниць: *А остаточно «поховав» «Рубін» у контрастаці Гусєв, котрий добив м'яч після невдалих потуг симулянта Мілевського (екс-білорус в одному з попередніх епізодів знову отримав «гірчичник» за «артистизм»)* (УМ, 2009) (А. Мілевський – колишній представник білоруського футболу, пізніше – українського). Така тенденція простежується і в описі інших видів спорту: *У Сочі завершилися змагання з фрістайлу у дисципліні «акробатика», де перемогу здобув екс-українець, який нині представляє Білорусь Антон Кушнір* (ЛГ, 2014);

– символ міста чи країни, які представляє футбольна команда, – футбольна команда: *От і в попередньому турі «каштанчики» саме через пенальті у їхні ворота не дорахувалися очок* (Ф.24, Львів, 2012) («Арсенал», Київ), *У «Динамо» є Шева... Але ж «Карпати» – леви!* (ВЗ, 2010) («Карпати», Львів), *Не було в стартовому складі й півзахисника Мусси Сіссоко, котрого теж викликають до складу «галльських півнів»* (УМ, 2009) (галльський півень – національний символ французів, ФК «Тулуза»), *Удар Міралема П'яніча був дуже близьким до цілі, але нічию «ткачам» приніс не він, а Бафетімбі Гоміс* (Ф.24, 2011) (ФК «Ліон», місто Ліон (Франція) відоме своїми ткачами);

– рід, сфера діяльності гравців (під час виникнення клубу) або засновників клубу – футбольна команда. Така метонімія стосується фактів з історії футбольних клубів, умов їх організації. Факти можуть мотивувати основну, офіційну назву, і закріплюватися в ній. Як-от, футбольний клуб «Арсенал» (Київ), правонаступник київського ЦСКА, який у свою чергу сформувався з Українського клубу Червоної Армії (арсенал – «склад зброї та військового спорядження» [34, с. 40]). Інші назви учасників клубу – лексеми однієї лексико-семантичної групи (зброярі), їхні гіпоніми (*гармаши*) або абсолютні синоніми до них (*каноніри*). Команду гравців ФК «Енергія» називають «енергетиками» (*Але рахунок 1:0 протримався недовго – Кондратюк з пасу Юнакова відправив м'яч у нижній кут воріт «енергетиків»*) (ВЗ, 2006), оскільки він був створений на підприємстві «Миколаївобленерго». Ще один приклад – ФК «Шахтар» (Донецьк),

перші футболісти клубу-попередника якого були робітниками вугільнодобувної промисловості (назва «Вугільники»). Номінації команд, що представляють клуб, - *гірники* (*А вже за хвилину гірники відкрили рахунок* (М, 2013), *шахта* (*Врятували «шахту» українці з лави запасних. Спочатку Руслан Фомін забив свій дебютний м'яч у цьому сезоні* (УМ, 2009). В енциклопедії «Вікіпедія» зазначено, що прізвисько команди, гравців ФК «Шахтар» – «гірники», а їх уболівальників – «кроти». Але на сторінках публіцистики використовується номінація «кроти» для самої команди, тож можна стверджувати, що відбулось перенесення за суміжністю «назва уболівальників – назва команди»: *Відрив між «Динамо» та «Шахтарем» після 12-ї поразки «гірників» динамівцям у Києві й першого програву в цьому сезоні тепер сягає семи очок. «Кротів», звичайно, ховати ще зарано, але паралелі з минулорічною осінню напрошуються* (УМ, 2009), *Жовто-чорні позбавили «кротів» м'яча, активно пресингували на чужій половині поля, постійно навантажували на правому фланзі[...]* (ЧК, 2013).

Сфера діяльності засновників футбольних клубів, наприклад, зумовила назви-прізвиська українського ФК «Оболонь» (Київ), спонсором якого є концерн «Оболонь» – відомий виробник пива (*Нагадаємо, що, згідно з попереднім рішенням КДК, чотирьох «пивоварів» дискваліфікували на чотири місяці, а команді в матчі із запорізьким «Металургом» зарахували технічну поразку 0:3* (УМ, 2009), німецького «Байер 04» (Лeverкузен), який є спортивним проектом фармацевтичної компанії Bayer («**Фармацевти**» не залишили каменя на камені від «Кельна» – 5:1. (ГФ, 2014), 3 8-ої хвилини «**аптекарі**» грали в меншості, що по суті і зумовило результат зустрічі (ГФ, 2014);

– колір або візерунок форми, прапора країни – футбольна команда, що реалізується через субстантивізацію якісних прикметників: *Жовто-чорні позбавили «кротів» м'яча, активно пресингували на чужій половині поля [...]* (ЧК, 2013), *У Києві синьо-гранатові запланували два тренування* (Х), *Зокрема, William Hill виставив на перемогу «вершкових» в основний час коефіцієнт 2,00, на нічию – 3,20, на перемогу «Атлетіко» в основний час – 4,00* (G.ua, 2014), *Цього разу «помаранчево-чорним» перепало від фахівця на горіхи, а причиною поразки*

Містер назвав вищу мотивацію господарів (УМ 2009), Окрім того, «картати» стали першими, на чю адресу пролунали звинувачення в расизмі (ЧК, 2012);

– зображення на емблемі футбольного клубу – футбольна команда: [...] *«три леви» зіграють товариські матчі з Італією та Ірландією 31 березня і 7 червня 2015 відповідно (Ф.24, 2014), Тільки от гідно з ювілеєм свого оборонця ужгородці не привітали – виїзд до Полтави завершився для «ведмедів» пятою поспіль поразкою на чужому стадіоні (УМ, 2009), Після нього «Ромі» треба вже було забивати три голи, і «вовки» у реальність виконання цього завдання просто не повірили... (ВЗ, 2011). Цей вид метонімії може поєднувати з попереднім, коли дві ознаки – колір і зображення – стають основою для перенесення: Наступний матч «синьо-золоті» леви проведуть у Добромилі (7 березня) проти харківського «Металіста» (ВЗ, 2009), «Червоні дияволи» почали чемпіонат з поразки (УК, 2012);*

2) **суфіксація від назви футбольного клубу:** суфікс *–ець*: *Динамівці витримали тест на міцність (УК, 2014) (ФК «Динамо»), Коли доля матчу, здавалось, буде вирішуватись у додатковий час, ОНПР-івці провели контратаку і 100-відсотково використали одну зі своїх нечисленних нагод для взяття воріт (Ф.24, 2013) (ФК «ОНПР-Укрнафта»), У «золотому» матчі мукачівське дербі СОК ДЮСШ – «Говерла» принесло звитягу «СОКівцям» – 1:0, тож підопічні Івана Фізера стали чемпіонами, а говерлівці під керівництвом Василя Куделка – другими (ГФ, 2014) (ФК «СОК ДЮСШ», ФК «Говерла»);*

3) **абревіація:**

- ініціально-літерного типу: *«МЮ» викупить Фалькао. Ціна питання – 56 мільйонів (ГФ, 2014) – ФК «Манчестер Юнайтед» (Манчестер, Англія), Раніше про свій інтерес до українця заявляли МЮ, «Ліверпуль», «Тоттенхем», «Рома» і ПСЖ (ЛГ, 2014) – ФК «Парі Сен-Жермен» (Париж, Франція);*

- складового типу – усічення основ двох слів (*«МетаДон», «метадон» і метадон* від повної назви футбольного клубу «Металург» Донецьк): *«Метадон» зіграє з білорусами (ВЗ, 2009);*

4) **паронімічна атракція**. Цим способом утворюються номінації команд через подібність звучання назви футбольного клубу до загальноновживаних лексем. Номінації становлять собою спільнокореневі одиниці з словами-мотиваторами, омонімічні до загальноновживаних: ФК «Олімпік» (Донецьк, Україна) – *«олімпійці»*: *Чи випустять «олімпійці» «левів» з турнірної ями?* (Ф.24, 2014), ФК «Атлетіко Мадрид» (Мадрид, Іспанія) – *«атлети»*: *Битва «атлетів» на «Сан Мамесі»* (Ф.24, 2014), ФК «Реал Мадрид» (Мадрид, Іспанія) – *«реалісти»*: *Через кілька днів після цього матчу «реалісти» виїхали на «Камп Ноу», щоб зустрітися з «Барселеною» в першому матчі Суперкубку Іспанії* (Ф.24, 2012);

5) **транслітерація: скаузери** (скауз (англ. *scouse*) – акцент і діалект англійської мови): *Адже «скаузери» тепер не володарі власної долі, тому тепер все залежить від «Сіті», котрий в разі трьох перемог поспіль може завоювати чемпіонство вже двічі за останні три сезони* (Ф24, 2014) – ФК «Ліверпуль» (Ліверпуль, Англія), *«скупадра адзурра»* (італ. *Squadra Azzurra* – лазурова команда): *Однак цього вечора Фортуна повернулася до «скупадри адзурри» спиною* (Вч, 2012) – національна збірна Італії з футболу, *«нерадзурі»* (італ. *Nerazzurri* – чорно-сині): *Нагадаємо, після матчу другого туру серії А між вищеназваними клубами, який завершився перемогою «нерадзурі» з рахунком 2:1, португалець негарно висловився про гру футболістів «Катаньї»* (Газета.юа, 2009), *Нагадаємо, що хавбек виступає у складі «нерадзурі» з середини сезону-2012/13* (Ф24, 2014) – ФК «Інтернаціонале» (Мілан, Італія), *«россо-нері, россонері»* (італ. *i Rossoneri* – червоно-чорні) *Бачити 24-річного півзахисника національної збірної України в своїх рядах хоче італійський «Мілан». Оформити трансфер футболіста «россо-нері» хочуть вже взимку* (ЛГ, 2014), *Дебютний гол Торреса рятує «россонері»* (Ф24, 2014) – ФК «Мілан» (Мілан, Італія), *«блаугранас»* (італ. *Vlaugranas* – «синьо-гранатові»): *Слід також відзначити і те, що три голи, пропущені від «Реала» стали для «блаугранас» першими у нинішньому сезоні* (ДТ, 2014), та варіанти назви *«блаугранс»*: *Зокрема першочерговим завданням «блаугранс» є підсилення захисної ланки* (Ф24, 2012), *«блаунгран»*: *Втім, у перерві Вітору Перейру вдалося підняти бойовий дух своїх хлопців – і на початку другого*

тайму тільки рикошет від ноги Абідаля врятував **«блауграна»** після удару Моутінью (ДТ, 2011) і **«блауграна»** (у жіночому роді): Головні конкуренти **«блауграни»** з Мадрида в рідних стінах переграли **«Валенсію»** завдяки дублю Кріштіану Роналду (Г.уа, 2010) – ФК «Барселона» (Барселона, Іспанія).

б) **переклад назви або прізвиська** футбольного клубу: прізвисько ФК «Вольфсбург» (Вольфсбург, Німеччина) *Die Wölfe* – «вовки»: На даний момент **«вовки»** займають другу сходинку в турнірній таблиці, маючи в своєму активі 30 очок і поступаючись лідируючій «Баварії» 9 очок (ГФ, 2014), ФК «Тоттенгем Готспур» (Лондон, Велика Британія) *spurs* – «шпори»: Але **«Шпори»** дозволять Реброву піти тільки тоді, коли повернуть 11 мільйонів фунтів, свого часу заплачені за нього «Динамо» (Х, 2002).

7) **перифразова номінація** – використання вислову **підопічні [чий]**: А в останній третині першого тайму **підопічні Юргена Клоппа** вирішили всі питання (ЧК, 2013), Незважаючи на снігопад, поле було в нормальному стані, що дало змогу **підопічним Сергія Реброва** активно атакувати господарів упродовж усієї зустрічі (СВ, 2014).

Роль назви національних збірних з футболу, крім найпоширеніших – етнонімів (На жаль, дисциплінована гра **люксембуржців** у захисті та важке поле заважали нашим хлопцям демонструвати швидкісний і технічний футбол у дебюті зустрічі (СВ, 2014) і назви за кольором прапора (Стало відомо, що 30 травня – 6 червня у Флориді збірна України візьме участь в комерційному турнірі чотирьох команд, у якому, окрім **«синьо-жовтих»**, змагатимуться збірні Чилі, Колумбії та Південної Кореї (УМ, 2009), відіграє словосполучення національна дружина: Вперше наша **національна дружина** зіграла у Львові десять років тому (УК, 2011), 27-річного гравця, який народився в Банській Бистриці, багато хто вважає найталановитішим виконавцем у складі **національної дружини** (УК, 2014) або ж із вказівкою, якої саме країни збірна: Важко було уявити, що Сидорчук найближчим часом зможе конкурувати за місце в основному складі з такими досвідченими майстрами, як хавбек збірної Хорватії Огнен Вукоєвич,

один з ключових виконавців **португальської дружини Мігел Велозу**, **нігерієць Лукман Аруна** або **атакувальний півзахисник киян Денис Гармаш** (УК, 2014).

Ключову роль у декодуванні вторинних номінацій для назв команд має контекст, у якому вони використовуються. Йдеться не лише про власне мовний, а передусім позамовний контекст, про чітку орієнтацію аудиторії, якої футбольної подію стосується публіцистичний текст, оскільки для вторинних номінацій на позначення футбольних команд характерна багатозначність: одна й та сама номінація використовується для позначення кількох денотатів. Так, назва **триколірні** позначає: 1) національну збірну Франції: *Тим не менш, президент клубу Клод Міші не відмовився від ідеї поставити на чолі команди жінку. Серед майже півсотні кандидатів він вибрав у минулому капітана збірної Франції з футболу, центральну захисницю, на рахунку якої 121 матч і 14 голів за «триколірних»* (ДТ, 2012), 2) національну збірну Росії: *«Триколірні» додали у швидкості, і майже до фінішу відсоток володіння м'ячем був рівним* (М, 2014); **леви**: 1) ФК «Карпати» (Львів, Україна): *«Цирк з клоунами, які колись носили горде звання ЛЕВИ...» Ганебний домашній програш «Карпат» розлютив і обурих їхніх фанів* (ВЗ, 2012), 2) ФК «Галатасарай» (Стамбул, Туреччина): *І заплакали турецькі «леви»...* (ВЗ, 2008), 3) збірна Англії з футболу: *Суарес – приборкувач «левів». Уругвай – Англія - 2:1*(Ф.24, 2014); **ведмеді**: 1) ФК «Говерла» (Ужгород, Україна): *«Ведмеді» заблукали в Карпатах. «Карпати» – «Говерла» - 1:0* (Ф.24, 2014), 2) національна збірна Росії *«Дияволи» проковтнули «ведмедів»* (М, 2014), 3) ФК «Медвешчак» (Загреб, Хорватія): *«Ведмеді» із Загреба обіграли «Донбас»* (ВЗ, 2013). Тому здебільшого при таких багатозначних номінаціях містяться означальні компоненти, які їх конкретизують. Мовне оточення теж сприяє тому, щоб читач зрозумів, про яку команду йде мова, навіть якщо він не знає їхніх прізвищ та історії.

Для позначення відомих команд, які визнані найкращими, використовуються такі лексеми, як: **чемпіони**: *Є перші невдахи, серед яких найсумнішими почуваються, певне, незаперечні чемпіони останніх років – іспанці, що програли Голландії – 1:5.* (ХД, 2014), **фаворити**: *Литва і Вірменія, Грузія і*

Молдова, Білорусь восени 2001 року – у зустрічах з ними збірна України незмінно вважалася фаворитом, однак далеко не завжди підтверджувала свій високий статус грою і результатами (УК, 2014), **імениті**: У першому турі групового турніру гірники на чужому полі обіграли іспанський «Реал Сосьєдад» – 2:0. Але згодом нічого не зуміли протиставити більш іменитим конкурентам: німецькому «Байєру» – 0:4, англійському «Манчестер Юнайтед» – 0:1 (УК, 2014), перифрази: **футбольні зірки**: Протистояти на рівних футбольним зіркам такого калібру скандинавам не вдавалося: їх біло-блакитні обігрували і під керівництвом Йозефа Сабо, і Валерія Лобановського (УК, 2014), **чаклуни м'яча**: У двох попередніх світових фіналах чаклунам м'яча нічим було похвалитися (УК, 2014), **законодавці футбольної моди**: Невдалим був перший матч і інших законодавців футбольної моди – англійців (ХД, 2014).

Футбольні команди, які зосереджують на собі найбільшу увагу аудиторії, які є лідерами, мають більші, порівняно з іншими командами, синонімічні ряди назв. Наприклад українські ФК «Шахтар» (Донецьк) – «гірники», «шахтарі», «шахта», «кроти», «помаранчево-чорні», ФК «Арсенал» (Київ) – армійці, гармаші, каноніри, зброярі, каштанчики, «муніципали», італійський ФК «Барселона» (Барселона, Іспанія) – Барса, блауграна, «синьо-гранатові», каталонці. Деякі з цих назв використовуються постійно і є неофіційними назвами, прізвиськами, команд, інші – творяться okazіонально з огляду на умови, місце, специфіку гри, стають результатом мовотворчості журналістів і є виявом флуктуацій у мовній системі.

Наступний функціонально-семантичний клас синонімічних рядів – «назви футбольного м'яча», головного атрибута гри. Мотивовані вони його зовнішніми ознаками, а саме формою, матеріалом, візерунком, функцією: **«сфера»**: Жахлива помилка, створена на пару голкіпером «Спартака» Песьяковим і захисником Бризгаловим, призвела до того, що нідерландець перехопив м'яч, увірвався з ним до штрафного противника, холоднокрівно обвів воротаря і закотив «сферу» у порожні ворота – 1:0 (М, 2013), **«куля»**: Чергова контратака лівим флангом закінчилася гострим прострілом Шевчука до карного майданчика гостей, проте

Гусеву забракло декількох сантиметрів, щоб відправити «кулю» у ворота (Мв, 2013), **шкіряна куля**: На 12-й хвилині Олександр Алієв вдало нависив м'яча на свого партнера по команді Леандру Алмейда – і той головою відправив шкіряну кулю у сітку воріт (Х), **плямиста куля**: Але! Замість того, щоби працювати над помилками, щоби ворожити над плямистою кулею, англійські футболісти потяглися до інших округлостей та випуклостей... (ХД, 2014), **«снаряд»**: Але на той момент «Динамо» вже знову виграло, бо другий центрбек господарів, Лусіо, після прострілу відправив «снаряд» у власні ворота (УМ, 2009), **круглий**: Згодом зіграв на випередження головою, але знову по центру, а треба було відбити «круглого» вбік (ВЗ, 2012), **смугастий**: Віда, вибиваючи м'яч, влучив у Косту, «смугастий» відскочив до Адріано, і той оформив дубль (ЧК, 2014), **шкіряний**: На 94-й хвилині він так закрутив м'яч із кутового, що змусив захисника гостей Сергія Литовченка зрізати шкіряного у власні ворота (ЧК, 2013).

Більшість з назв функціонально-семантичного класу «назви голів» утворена метафорично й входить до термінів футбольної гри. Лексема м'яч вживається у значенні гол. Для означення кількості, способу та часу забивання голів використовуються такі номінації:

– **«чистий» гол** – чітко виконаний гол, що не має спірних моментів: *Рефері зробив по одній «гольовій» помиці в кожен бік: у першому таймі не призначив очевидний 11-метровий у ворота гостей, а по перерві не зарахував їхній «чистий» гол* (УМ, 2009),

– **мертвий м'яч/ удар** – удар, за якого м'яч має обов'язково потрапити у ворота: *За рахунку 2:1 чех потягнув, здавалося б, мертвий м'яч захисника гостей Суніги* (УК, 2012), *Давид де Хеа на останніх секундах матчу витягнув мертвий удар з-за меж карного майданчика у матчі з «Евертоном»* (ГФ, 2014),

– **«з роздягальні»** – гол на першій хвилині гри або другого тайму: *«[...] Пропустили гол з роздягальні – діти, мабуть, ще не прокинулися. Після виступу на «Об'єднаному турнірі» я не чекав такого результату», – заявив Блохін* (УК, 2013),

– **«швидкий гол»** – гол на перших хвиликах гри: *Забивши швидкий гол, «Шахтар» аж ніяк не поспішав віддавати ініціативу лондонцям, а упевнено диктував свої умови (УК, 2012), Швидкий гол Террі дав старт перемозі «Челсі» над «Сток Сіті» (ГФ, 2014),*

– **«у роздягальню»** – гол на останній хвилині першого тайму: *Наших врятував гол Зозулі «в роздягальню» (ЧК, 2013), З перших хвилин збірна України розпочала активний наступ на ворота Пачовські, але швидкого голу не вийшло. Зате вдався гол у роздягальню. Сергій Сидорчук наприкінці тайму забив у ворота Македонії (G.ua, 2014),*

– **автогол** – гол, забитий гравцем у свої ворота: *Відзначилися Софіан Фегулі, Жеремі Мат'їо і автогол «привіз» Бету (М, 2014),*

– **дубль** – два голи, забиті футболістом протягом одного матчу: *У грі з «Ньюкаслем» Шрек ще до перерви оформив «дубль», знявши питання щодо переможця, а після відпочинку асистував Робіну ван Персі, який втретє засмутив «сорок» (Ф24, 2014),*

– **хет-трик** – три голи, забиті гравцем протягом одного матчу: *У той же час «Барселона» на своєму полі в каталонському дербі крупно обіграла «Еспаньоль», 5:1, хет-триком відзначився Мессі (G.ua, 2014),*

– **сухий гол** – гол команди, коли в суперника немає жодного очка: *Відбірний поєдинок до чемпіонату світу-2002 проти Вірменії Андрій Шевченко з партнерами провели більш ніж впевнено, забивши у ворота суперників три «сухі» м'ячі (УК, 2011),*

– **гол престижу** – єдиний гол, який забиває команда, що програє з нульовим рахунком: *Хоч як героїчно намагались італійці забити бодай м'яч престижу, перевага іспанців ставала дедалі більшою (Вч, 2012), Після того, як рахунок став 2:0 на користь «чорно-жовтих», суперник зумів відзначитися лише голом престижу (ДТ, 2014),*

Сутність футбольної гри полягає в забиванні голів, за що зараховують очки й за чим визначають переможця, тому безумовно саме на цьому процесі й

зосереджена увага коментаторів, глядачів та журналістів. Функціонально-семантичний клас «процес забивання гола» має кілька груп номінацій.

1) Забити гол загалом:

– **привезти гол**: *А от другий наш дебютант елітного турніру, Станіслав Бозуш, «привіз» гол у свої ворота (УМ, 2009),*

– **оформити гол**: *Героєм гри став Денис Олійник, який оформив свій перший у лізі хет-трик, причому перший його гол став 500-м для «Металіста» в чемпіонатах (ВЗ, 2010),*

– **переслати м'яч у ворота**: *Після прострілу з правого флангу блискуче зіграв Степан Маковійчук, який у падінні головою переслав шкіряну кулю у «рамку» Василя Козіброди. За дві хвилини небезпечно пробивав зі штрафного кращий бомбардир «Динамо» Сергій Дітковський. Наш воротар Микола Збарах зумів зреагувати на удар динамівця (Ч).*

Назви процесу й результату забивання гола так чи так пов'язані з особою гравця, який забиває м'яч, і в деяких назвах це покладено в основу номінації:

– **відзначитись/ відзначитись голом у ворота** (про гравця або команду загалом): *Підопічні Луческу двічі відзначились у ворота «Вакера», на початку та в кінці матчу (ГФ, 2014),*

– **розписатися у воротах**: *Підопічні экс-карпатівця Володимира Шарана двічі «розписались» у воротах Антона Ситникова (ВЗ, 2010),*

– **стати/бути автором гола**: *Марко Ройс став автором двох голів у ворота «Баварії» (ДТ, 2013).*

Є номінації цього процесу, в яких міститься як елемент значення «особа воротаря»: **змусити голкіпера капітулювати**: *Відзначився Ярмоленко, який відкрив рахунок, а закріпив успіх гостей Мбокани, який упродовж п'яти хвилин двічі змусив капітулювати полтавського голкіпера – 3:0 (СВ, 2014), **засмутити голкіпера**: *А за половину ігрового часу другої 45-хвилинки команди чотири рази засмучували воротарів – спочатку Арьєн Роббен зрівняв рахунок, проте тут же «Баварія» пропустила два голи, що практично обумовило результат зустрічі –**

ван Бюйтен зрізав м'яч у свої ворота після прострілу Гюндюгана, а через хвилину сам дортмундець закріпив перевагу «жовто-чорних» (ДТ, 2013).

Компонент значення «спосіб забивання гола» ліг в основу номінацій:

– **провести гол:** Черговий рейд Ігоря Худоб'яка недозволеним прийомом зупинив Джордже Лазич, і Денис Кожанов метрів із 24-х зі штрафного провів красень-гол, пробивши впритул зі стійкою (ВЗ, 2010),

– **закопити/ закопити м'яч у ворота:** Бухаров віддав чудовий пас Широкову, той прокинув м'яч повз Рибку, який вийшов назустріч, і встиг з гострого кута закопити м'яч у ворота (G.ua, 2011),

– **зрізати м'яч у ворота/сітку:** Все той же Ідейє виграв верхову боротьбу і зрізав м'яч у дальній кут воріт після навісної передачі Андрія Ярмоленка (Х),

– **увігнути м'яч у ворота:** Нарешті на 33-й хвилині Ярмоленку таки вдалося відзначитися першим голом: Олійник виграв верхову боротьбу після стандарту, а Ярмоленко, опинившись у потрібному місці, з лівої увігнув м'яч у дальню «дев'ятку» (СВ, 2014)

– **покласти м'яч у ворота:** На 13-й хвилині бучанці отримали право на штрафний удар, і Кармаліта, як рукою, поклав круглого у верхній кут воріт (ЧК, 2013),

– **замкнути простріл:** Втім, сарненці швидко відігралися, Олексій Бриж замкнув простріл – 1:1 (РВ, 2011), А на 76-й хвилині Дмитро Юсов зробив дубль, замкнувши простріл від Марусича (G.ua, 2014), З декількох метрів не зміг замкнути простріл партнера бразильський іспанець (ГФ, 2014).

Чимала кількість номінацій пов'язана з воротами як частиною ігрового поля і містить цю лексему. Крім вже наведених прикладів, виявлені такі:

– **взяти ворота:** На останніх хвилинах поєдинку італійці пропустили гол, але суддя взяття воріт не зарахував (СВ, 2014), Саме фірмовий пас екс-гравця збірної України привів до створення голевої ситуації й, у підсумку, взяття воріт (УМ, 2009),

– **вразити ворота:** Проте наступні 13 хвилин, коли донецькі бразильці тричі вразили ворота римлян, фактично вирішили долю гри (УК, 2011). Можливий варіант, що вказує, в яку саме частину воріт потрапив м'яч. Якщо це верхній кут воріт, то він (як і виконаний гол) називається «дев'ятка»: На 87-й хвилині Гринь організував контратаку правим флангом, прострілив у центр воротарського, де Хобленко, вигравши боротьбу у захисника, вразив дальню «дев'ятку» воріт збірної Туреччини (ГФ, 2014),

– **побувати у воротах (про м'яч):** Тлумак врятував ворота після штрафного удару Клейтона, але на останніх секундах м'яч таки побував у воротах «Карпат» (ВЗ, 2010),

– **відправити (м'яч) у сітку/ворота:** Не встигли господарі поля оговтатися від другого м'яча, як динамівець оформив хет-трик, фірмовим ударом відправивши м'яч у сітку воріт збірної Люксембургу – 3:0. (СВ, 2014), У першій половині гри «червоні дияволи» зуміли відправити м'яч у сітку воріт Льоріса, проте арбітр зустрічі зафіксував перед цим офсайд (G.ua, 2014),

– **розстріляти ворота:** А на 85-й хвилині Насонов після флангового рейду поцілив у карний майданчик, де Овінікоко впритул розстріляв ворота суперника (ВГ), Після серії ударів, рикошетів і падіння Дугласа в своєму штрафному, Сушич розстріляв ворота Бойка – 1:0 на користь гостей (М, 2014).

2) Забити перший гол:

– **розпечатати ворота:** Найскучніший двобій туру відбувся у Полтаві. Місцева «Ворскла-Нафтогаз» протягом ігрового часу так і не розпечатала ворота сімферопольської «Таврії» – 0:0 (Х), Дебелий бразилець вискочив на побачення з кіпером і в один дотик зовнішнім боком стопи «розпечатав» дальню «дев'ятку» (0:1) (Сід, 2013). Зафіксоване також розширення значення словосполучення – використання його без вказівки на те, що це забиття першого гола в грі, а в значенні забити гол загалом: Поки наші суперники продовжували перебувати під враженням своєї перемоги над американцями, В. Сливченко, В. Шахрайчук та В. Бобровников тричі «розпечатали» ворота Артура Ірбе, і збірна України вже на 11 хвилині повела – 3:0. (Д, 2001),

– **розмочити ворота:** «Зелено-білі» вперше після 1999 року перемогли донеччан, а також нарешті «розмочили» ворота суперників (ВЗ, 2010), Футболісти «Герти», яка займає останнє місце в чемпіонаті Німеччини, не можуть розмочити ворота суперників вже протягом 190 хвилин ігрового часу (G.ua, 2010).

3) Забити кілька голів (більше трьох):

– **наколотити:** Зокрема, в останньому турі першого кола команди першої ліги загалом «наколотили» 36 м'ячів, а найбільший рахунок був зафіксований у матчі «Сокіл» – «Енергія» – 7:5 (РВ, 2010), І улюблений суперник Андрія, якому він за часи виступів у «Мілані» «наколотив» аж 14 голів (УМ, 2009),

– **відвантажити:** І хто б сказав, що найтитолованіша збірна команда світу, яка у груповому раунді Кубка конфедерацій «відвантажувала» кожному суперникові щонайменше трьох мячів, матиме стільки труднощів у грі проти Південно-Африканської Республіки? (УМ, 2009), Підсумком поєдинку стала чергова перемога з великим рахунком на євроарені: ото вже полюбив «Шахтар» відвантажувати суперникам по чотири м'ячі (УМ, 2009).

Для футбольної лексики в публіцистиці характерне вживання слів іншомовного походження. Їхня функція передусім полягає в тому, щоб коротко, лаконічно й влучно описати гру. Наприклад лексема *сейв* (і *суперсейв*) презентує футбольний сленг і дає змогу охарактеризувати цілу ситуацію гри – означає дії гравця, найчастіше воротаря, за допомогою яких він перешкоджає м'ячу, що летить у ворота, потрапити в них і цим попереджує гол: *Воротар «Барси» Жорді Масип вчора відзначився чудовим сейвом* (ФГ, 2014).

Вживаються запозичені з англійської мови одиниці й за наявності українських відповідників в усталеній термінології гри: *голкіпер* замість *воротар* (П'ятов показав, що *голкіпер* – це пів команди (G.ua, 2013), *хавбек* замість *півзахисник* (Чорногорський *хавбек* Сімон Вукчевіч покинув «Карпати» (УК, 2013), *вінгер* – *бічний атакуювальний півзахисник* (**Вінгер** збірної України Євген Коноплянка переговорив з новим головним тренером «Дніпра» Мироном Маркевичем (ГФ, 2014), *форвард* – *нападник* (У порівнянні з суботнім матчем

проти Андорри Михайличенко зробив лише одну заміну: посадив на лавку **форварда** Вороніна, випустивши замість нього опорного півзахисника Гая (УМ, 2009), **плеймейкер** – у значенні атакувальний півзахисник (Влітку 2012-го вправний **плеймейкер** у складі юнацької збірної Іспанії став чемпіоном Європи (вік гравців до 19 років) (УК, 2014).

Вплив англійської мови помітний на лексику усіх сфер життя, і спортивна тема не стала винятком. Для лексики на позначення сфери футболу дивним мовним атрактором, що впливає на розвиток її системи, крім англійської, є також іспанська мова. Престиж мови залежить від визнання світовою спільнотою її носіїв. Оскільки збірна Іспанії – світовий лідер з футболу, на галузевій лексиці позначився вплив цієї мови. Він виявляється через запозичення слів, як, наприклад, лексеми *мундіаль* (від ісп. *mundial* – світовий) на позначення чемпіонату світу з футболу. 1982 року змагання за кубок світу відбувалось в Іспанії, і зазначена лексема відтоді почала активно використовуватися: *Допомогти Льосіку утриматися на посаді може лише неймовірний збіг обставин, коли наші таки добудуть путівку на «мундіаль»* (УМ, 2009), *Утім, деякі висновки можна дозволити собі вже сьогодні. Зокрема, констатувати: враження, що несподіванок на Мундіалі-2014 було аж так багато, оманливе* (УК, 2014). Вплив іспанської мови на футбольну лексику відбувається також через використання властивих цій мові словотвірних моделей. Так, поряд з англійськими лексемами *форвард* (від англ. *forward* – передній), *страйкер* (від англ. *striker* – той, що б'є) для позначення нападника використовується сленгова одиниця *голеадор*. Утворення такої лексеми повністю відповідає іспанському словотвору: похідні назви із суфіксом *-dor* вказують на особу-виконавця дії, позначеної дієслівною основою (*pescador* «рибалка», *merodeador* «зłodій», *toreador* «тореадор»). Суфікс «вказує на активне ставлення до дії і з погляду значення може приєднуватися до будь-якого дієслова» [5, с. 60]. Тож від дієслова *golear* («забивати гол») за допомогою суфікса *-dor* утворено номінацію *голеадор*. Натомість італійський відповідник назви гравця *marcatore* чи французький *buteur* не використовуються, що вказує на перевагу саме іспанської мови.

Образності й експресивності публіцистичним текстам на футбольну тематику додають, крім перифразових одиниць, метафоричних перенесень, трансформація фразеологізмів та актуалізовані прецедентні тексти. Серед останніх як власне тексти, що стосуються історії футболу, як-от рядки «*Какая боль, какая боль, Аргентина-Ямайка – 5:0*» з пісні «Аргентина-Ямайка – 5:0» групи «Чайф»: *Який біль... «Локомотив» – «Кардинал» – 6:0* (РВ, 2014) та алюзії до історичних подій (*Спочатку підопічні Ергіна Кумана програли битву шведам* (УМ, 2009) – Полтавська битва між шведською і московською арміями 1709 року).

Актуалізація фразеологізмів відбувається через лексичну заміну компонентів: одного компонента – *А от збірна Вірменії в цьому розіграші спромоглася лише у восьмому турі здобути першу «вікторію». Приклали до цього свої ноги й гравці румунської «Тімішоари» брати – близнюки Карамяни, та форвард донецького «Металурга» Генріх Мхітарян (вихідна форма – прикласти руку), З «Оболонню» пива не звариш* (УК, 2011) (*каші не звариш*), значної кількості компонентів зі збереженням опорних: *Скористатися «креативністю» дніпропетровців (чи представників інших клубів) наш тренер не поспішав, очевидно, забувши стару футбольну істину, що гласить: «Покажіть мені ваш півзахист – і я скажу, яка у вас команда»* (УМ, 2009) (*Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти*). Навіть якщо майже всі лексичні одиниці фразеологізму замінені, але від нього залишається синтаксична модель, адресат може відновити й інтерпретувати його в новому лексико-семантичному оточенні з новим значенням: *У Донецьку – стадіон, а в Києві – Шева* (УМ, 2009) (*на городі бузина, а в Києві дядько*). Трансформуються фразеологізми також через додавання елементів: *Бразильська коса на російський камінь. Саме в такому контексті розглядали протистояння гірників із чемпіоном Росії* (УК, 2011) (*найшла коса на камінь*).

Розглянуті центри – «Гроші», «Політики» і «Спорт» – ядерні для СА. Це теми (поняття у їхніх межах), які постійно висвітлюються на сторінках суспільно-політичних, неспеціалізованих, газет. На периферії представлені теми, що

доповнюють газетне видання. Звернення до них пов'язане з гучними подіями, що потребують інформування про них суспільства чи громади (залежно від поширення газети – загальноукраїнська, регіональна чи місцева), із знаковими датами, календарним циклом, святами. До таким тем належать: екологія, сільське господарство, здоров'я людини, особливі соціальні групи населення, освіта, транспорт, преса, релігійні та інші традиційні свята, дозвілля. Простежується закономірність у тому, що усі теми тяжіють до теми економіки. Це зумовлено товарно-грошовими відносинами, що склались у суспільстві як сучасна форма економічної взаємодії: *Всі знають, що у нас медицина платна, хоча в Конституції написано, що вона безкоштовна* (КП, 2010); *І держава має не збільшувати обсяги дотацій і держзамовлення, а створити найсильнішим ВНЗ такі умови, за яких вони дійсно змогли б стати конкурентоздатними як всередині країни, так і в світі* (УП, 2009); *Буряк і рання капуста у Києві за тиждень подешевшали майже удвічі, до рівня цін минулого року в цей період* (ВК, 2014); *Якщо виникне бажання нестандартно завершити суботній вечір – завітайте на співоче поле [...]. Тут відбудеться «Танець феєрверків» – піротехнічне шоу з нагоди завершення виставки тюльпанів. Початок о 21.00, вартість квитків 70–150 грн.* (КП, 2012).

Матеріали на тему сільського господарства подають поради щодо вирощування, збирання урожаю, боротьби зі шкідниками. Оскільки картопля – один з найважливіших продуктів харчування українців, вона має найбільше назв порівняно з іншими городніми культурами: **бараболя, бульба, другий хліб, крохмалиста**: *Другий хліб – картопля. Коли у підвал восени засипаємо декілька мішків картоплі – на душі стає спокійніше. Вже не страшна зима, бо бульба була, є і ще довго буде нашим другим хлібом* (УГп, 2008).

Серед матеріалів на спортивну тематику про такі види спорту, як баскетбол, бокс, кікбоксинг, гандбол, теніс, гімнастика, авто гонки, пишуть рідше, ніж про футбол, а до інших журналісти звертаються вкрай рідко.

У публіцистиці спорадично розкривається тема мистецтва, у випадку якщо в газеті немає рубрики, присвяченої мистецтву або дозвіллю (саме в його контексті

переважно й публікують матеріали про мистецтво). Серед видів мистецтва найбільш представлена музика, живопис, кінематограф, театр, література. Традиційний перифраз для номінації театру – ім'я однієї з муз – *Мельпомена* (як для судової системи – *Феміда*). Серед інших номінацій *сценічне мистецтво, сцена*, для називання вистав – *вистава, спектакль, п'єса* (та назви за жанром – *комедія, трагедія*), *сценічне дійство, сценічна версія твору, мистецький твір: Дивно, але за Юри й у цій ситуації театр не перетворюється на ідеологічну установу і продовжує створювати мистецькі твори високої якості та шаленої глядацької запитуваності* (Д, 2010), *Так Федоришин навів місток між вуличною виставою і сценічним дійством: дерева з його вуличного «Саду» переїхали у фойє й зажили новим життям (і з новим підтекстом)* (ДТ, 2008).

Кіномистецтво на сторінках преси має назви *кінематограф, великий екран, кіноекран, кіноафіша: Приходять всі, кому цікаве кіномистецтво: і підлітки років 14-ти, і 60-річні* (Е, 2010), *А що пропонує нам квітнева кіноафіша?* (КП, 2012). Оскільки більшість фільмів іноземного виробництва, зокрема американських, тож, крім номінацій *фільм, стрічка*, також можливий варіант *продукт заокеанської індустрії*. Постійно відбувається порівняння не американських фільмів із голлівудськими: *Єдине від чого слід застерегти потенційного глядача: не варто чекати від фільму суто голлівудської надмірності ефектів і насиченості дійства, адже стримані скандинави – не американці...* (КП, 2012); *На цьому тлі розгортається карколомний поєдинок російських і німецьких джемсів бондів, який поступається культовим стрічкам про агента 007 хіба що обмеженістю спецефектів, але дає їм сто очків фори в сенсі ненав'язливого гумору суто слов'янського походження* (КП, 2012).

Виникнення синонімічних рядів для теми театрального й кіномистецтва зумовлене передусім необхідністю уникати одноманітності в поданні інформації, тавтології. Вони використовуються як синонімічна заміна при забезпеченні зв'язності тексту. Тож периферійні теми можна лише умовно назвати центрами атракції.

2.2. Метафоричні моделі поповнення центрів синонімічної атракції

Вторинні номінації, що є елементами СА, об'єднані навколо первинної номінації й утворюються насамперед шляхом метонімії та метафоричних перенесень. У публіцистиці переважають антропоцентричні метафоричні моделі. Загалом можна виокремити дві широкі за охопленням понять концептуальні сфери: «ЛЮДИНА» і «ПРИРОДА». У кожній із них містяться вужчі сфери, що стають джерелом для метафори. Таке «роздрібнення» концептуальної сфери свідчить про фрактальність атрактора.

У концептуальній сфері «ЛЮДИНА», що слугує засобом осмислення понять політики, економіки, спорту – тих сфер, що є центрами СА, виокремлюються метафоричні моделі:

1) **здоров'я людини**: Було відзначено, що розвиток малого й середнього підприємництва створює сприятливі умови для **оздоровлення** економіки [...] (ЧК, 2013), Минулого тижня Президент Ющенко застосував до нього право вето, наголосивши, що «зайві» гроші треба спрямовувати на охорону здоров'я, а не адміністративні органи. За те, щоб відірвати мільйони від **апаратного серця** ВР, проголосували 343 нардепи (УМ, 2009), Гостра бюджетна недостатність (ДТ, 2012), Депутатський **імунітет** (УМ, 2009), **Нервова система** суспільства (ДТ, 2012), Помаранчеве **щеплення** на Януковича не подіяло... (ВЗ, 2010), Меркель і її політики виступали за «**схуднення**» бюджету до 20 млрд євро, але ліберали з ПМД домоглися більших обмежень (УМ, 2009), Курирує незвичайну колекцію Інститут виноградарства та вина «Магарач»: науковці щодня стежать за «**самопочуттям**» унікальних саджанців (УМ, 2009), **Суїцидальна** економіка (ВЗ, 2012), Хто **вилікує** парламент? Якщо висловлюватись мовою лікарів, можна стверджувати: причиною **хвороби** нинішнього парламенту є пропорційна система виборів (УП, 2010);

2) **вік**: **День народження** міста (КП, 2010), **День народження** держави (ЧК, 2013), Українським ТЕС пора на **пенсію** (ЧК, 2013);

3) **дії**: Зазвичай ціни на солодкий продукт починають **бешкетувати** десь у червні - сезон варення (ДТ, 2009), Ціни на вітчизняних автозаправках знову

«затанцювали» (УМ, 2009), *Напередодні Євро-2012 Україна причепурилась, намагаючись сподобатися іноземним туристам* (Вч, 2011).

4) **родинні зв'язки, свояцтво:** *Тобто старший брат, себто РФ, «уперто й послідовно» працював з українською стороною* (ЧК, 2013), *Другий гол після кутового став «близнюком» м'яча, пропущеного динамівцями трьома днями раніше від «Оболоні»* (УМ, 2009), *Росія-мачуха* (УМ, 2009), *«Російськомовна Україна» як унтер-офіцерська вдова* (ДТ, 2012), *Це як у старому українському жарті: хто винуватий? – невістка. Тільки в ролі нещасної невістки в українських тренерів постійно перебувають рефері* (УМ, 2009), *Тому наша держава має йти до Європейського союзу, але ввійти туди повинна як економічно незалежна, розвинена держава, а не бідний родич* (ЧК, 2013), *Українці Латвії чудово зберігають на чужині національну культуру, але в рідній державі часто почуваються пасинками* (УМ, 2009), *Чи відбудеться «нерівний шлюб» поміж «Свободою» і «Фронтом Змін» або Партією регіонів та «Нашою Україною»* (ВЗ, 2010);

5) **стосунки між людьми:** *ХДС популярністю серед виборців не користується, а загравання новоспеченого лідера ХДС із владою відвертатиме від партії і так невеликий її електорат* (УТ, 2010), *Московське побачення наосліп* (ДТ, 2009), *Після цього команда Луческу почала «сипатися», і третій гол Сем забивав, вийшовши на побачення з П'ятовим* (М, 2013);

6) **обряди:** *Нагадаємо, що перед цим Гусин перебував на оглядинах у мінському «Динамо»* (УМ, 2009), *Останнім часом Шевченка активно сватають до клубів французької ліги: ЗМІ називають, зокрема «Монако» та «Ліон»* (УМ, 2009), *В цих умовах Ющенко має знову багато клопоту, приступаючи до виконання своїх основних обов'язків повитухи: не допустити задушення плоду в утробі, не допустити узурпації влади тимошенко-януковичами* (УП, 2010),

7) **житло:** *Рідний дім гривні* (Вч, 2012), *Лідери розбіжяться під інші політичні дахи, хтось спробує сколотити (чи розкрутити) та продати за одне прохідне місце власну партію* (ДТ, 2005);

8) **одяг**: За словами представника американського Бюро з гравіювання та друку грошей, наступною оновить «вбрання» культова 100-доларова купюра (Х), Зовнішній **кожух** офіційного м'яча турніру зшито не з 32 шести- і п'ятикутних сегментів, як у класичного футбольного м'яча, а лише з шести (СВ, 2014), Яким чином **кроїться** Основний Закон України – під сукню чи костюм, – невідомо (ДТ, 2009), «Шахтарю», **мереживо** атак якого **плетуть** технічні бразильці, гості мали протиставити свою фірмову гру на високих швидкостях (УК, 2011);

9) **їжа**: Ось така внутрішньополітична «**страва**». Дуже гостра. А хто її «**приготував**»? (ЧК, 2013), Належало б Верховній Раді дотримуватися положень Конституції і припинити брутально обвішувати вуха і засліплювати (заліплювати) очі виборців **локишиною** з **кухні** керівництва Верховної ради (УМ, 2009), Також шматочок електорального **пирого** у стані відкусити Іван Тютюнник (ВО «Свобода») і власник чернігівського приватного ЖЕУ Вадим Антошин, якого з друзями в кінці серпня відлупцювали невідомі прилучани (ВВ, 2014), Проте зрозуміло ще й те, що там, нагорі, своя **кухня**, передвиборна, а отже, й зі своїм **меню** (ДТ, 2012), Теоретично Янукович може відбути час на Київському саміті з ЄС, а потім мотивованим полетіти до Москви – акурат на **десерт** (ДТ, 2011), [...] жили б ми заможнo і щасливо, якби не Союз, який забирає левову частку наших багатств до загального «**казана**» (КП, 2010),

10) **розваги (ігри)**: Політика осмислюється як гра (Натомість на його боці «**грає**» той же нардеп Андрій Портнов, який відповідає за юридичний супровід виборчої кампанії Юлії Тимошенко (УМ, 2009), За цих непростих умов кожна з республік колишнього СРСР пробує вести власну **гру**. В одних вона називається «піддавки», в інших – «у Чапаєва». Лише окремі, у тому числі Україна, пробують розіграти свої партії, ухиляючись від підстав і прагнучи зберегти якнайбільше активних фігур на дошці (ДТ, 2012), що має правила (Ось так під іншою личиною повернеться до киян Черновецький – з тими самими методами боротьби за владу та власноруч прописаними **правилами гри** (УМ, 2009), Головний месидж, який прагнув донести Президент буковинцям, – нагальна потреба в концептуальній зміні «**правил гри**», тобто в конституційному закріпленні нового розподілу

впливу між гілками влади (УМ, 2009), політики – як гравці (І нарешті – технічні партії. Їх завдання – відібрати голоси в основних політичних **гравців** – «Нашої України–Народної самооборони», БЮТу та Партії регіонів (G.ua, 2007). Несерйозне, легковажне ставлення до своїх обов'язків виявляється у словосполученні **погратися у щось**: *Нате й мій глек на капусту. Бо дуже кортить погратися «у президенті»* (УМ, 2009), *Ігри у патріотів* (ДТ, 2011), *ЦВК вирішила погратися у піддавки?* (УПБ, 2014).

Політичне життя у публіцистиці передається через метафоричні моделі: **«політика – карти»**: *Чи судилося здійснитися мріям творців «ЄЦ» чи він стане ще одним мертвонародженим технологічним проектом влади, покаже час – коли на стіл буде викладено всі розіграні в місцевих і віддалених кулуарах карти* (ДТ, 2008), серед яких назви карт «Тузи» і «шістки» «Великої вісімки» (УМ, 2011), *Дивися на них, і так шкода стає цих, за оцінкою дядька Максима, чирвових дам і чирвових валетів із хору «Юля-Юля», які артистично агітують нас за Україн... у серці* (УМ, 2009). Використовуються й фразеологізми з номінаціями з концептуальної сфери гри в карти: *Це вже нині Росія вустами першого віцепрем'єра уряду Ігоря Шувалова відкрила «карти» щодо стратегії під час переговорів з Україною про розширення Митного союзу* (ЧК, 2013), *Швидше роздратування з приводу бузи в «президентській» фракції, а не неспроможність В.Кириленка провести обіцяний об'єднавчий процес, дали в руки Віктору Балозі козир* (ДТ, 2008); **«політика – пазли»**: *Пазли Януковича. Після того, як Арсеній Яценюк та його партнери на противагу основній акції опозиції провели власний захід в День Злуки, і це у своєму телеінтерв'ю відзначила заступниця голови адміністрації президента Ганна Герман, в принципі, нічого говорити більше не треба – пазли склалися* (УП, 2011); **«політика – шашки»**: *Партія в російські шашки на «великій шахівниці»* (ДТ, 2012), *Сирійськи пішак на кремлівській шахівниці* (ДТ, 2012); **«політика – шахи»**: *Запорізький ендшпіль. Відставка запорізького міського голови може перетворити наступні вибори в місті в звичайне голосування, позбавлене конкуренції та боротьби* (Д, 2010), *Хід конем від Табачника. На відміну від інших шахових фігур, кінь завжди ходить літерою*

«Г» – не по прямій, а по ламаній лінії. [...] Останнім часом діяльність нашого Міністерства освіти також нагадує маневри шахового коня (ДТ, 2012);
«політика – гонки»: Наразі ж Янукович іде у відрив. На тлі падаючого рейтингу Тимошенко всі кандидати з «пелетону», з групи переслідування, мріють про те, щоб обігнати Прем'єрку або принаймні вирівнятися з нею шансами (УМ, 2009);
«політика – рулетка»: Президентські вибори: українська рулетка (УП, 2008).

Особливістю метафоричного поповнення рядів синонімів для центру СА «Футбол» є те, що спорт, який водночас є грою, передається переважно через інші ігри (спорт), тобто діє метафорична модель «гра – гра»:

– «футбол – карти»: **Всі карти** «Байєру» сплутало раннє видалення. За фол останньої надії був видалений захисник Донаті (ГФ, 2014), Клопп здатен на тактичні сюрпризи і, вочевидь, на фінал залишив **туза** в рукаві (ЧК, 2013), Вже здавалося, що ось-ось один заб'ють, а далі як **карта** ляже. Натомість помаранчеві примудрилися пропустити **втретє** (ЧК, 2013), Проте у рукаві Вісента Дель Боске був **«джокер»** у вигляді Даніеля Гуїси (УМ, 2009), Хет-трик Роберта Левандовскі за 17 хвилин другого тайму, **покер** нападника збірної Польщі загалом! (Ф24, 2013) [...] тренер «біло-синіх» ніяк не може визначитися з основною обіймою футболістів, **тасуючи** склад від матчу до матчу (ЧК, 2013),

– «футбол – шахи»: Надмірно боязкі та скуті, футболісти в одностроях українського забарвлення нагадували **шахіста** масового розряду, якому волею випадку зовсім несподівано випало змагатися з упевненим у своїх силах **гросмейстером** міжнародного класу (КП, 2010), **Гросмейстери** із Маріуполя [...] І можна зрозуміти бажання керівників футбольного клубу із цього міста якомога довше протриматись на європейській арені. А у внутрішньому чемпіонаті зіграти **по-гросмейстерському**, економлячи сили (Д, 2004), На 41-й хвилині гри Хаві **гросмейстерським** пасом вивів сам на сам з голкіпером італійців Хорді Альбу, і новачок «Барселони» подвоїв перевагу Іспанії – 2:0 (Вч, 2012),

– «футбол – бокс»: Як би не завершилася зустріч з італійцями, доля путівки до наступного **раунду** визначиться в домашньому поєдинку з французьким «Сент-Етьєном», у якому дніпрянам потрібно буде забивати (СВ, 2014), Бокс Після серії

*рикошетів у штрафній «Шахтаря» Віда намагався пробити і після його удару Кучер головою красиво переправив м'яч у власні ворота – 1:0. Через чотири хвилини Віда відправив «Шахтар» в **нокаут** (Вч, 2014), А «Шальке» в основному при допомозі Клаас-Яна Хунтелара **нокаутував** «Майнц» (ГФ, 2014),*

– «футбол – біг»: *Старт у **спринтерському темпі** – одна з фірмових фішок Мірчі Луческу (УК, 2014), Напередодні найважливішого для динамівців відтинку турнірної **дистанції** на рівному місці дістав важку травму Євген Макаренко (УК, 2014),*

– «футбол – слалом»: *Слаломний рейд Бікфалві завершився серією рикошетів, після чого м'яч потрапив до Селіна, який у падінні проштовхнув шкіряну кулю в сітку поміж ногами Бандури (ВГ),*

– «футбол – гладіаторські бої»: *Битва футбольних **гладіаторів** (КП, 2010).*

Сфери, що межують, мають найвищий ступінь продуктивності для метафоричного опису одна одної. Хоча спостерігається й двосторонній вплив не близьких концептуальних сфер, як «політика» і «спорт»: політика описується в поняттях спорту: *Президент змінює **відштовхувальну ногу?** [...] Та й, зрештою, низка джерел стверджує, що сам по собі Віктор Ющенко не дуже налаштований **брати висоту** другого терміну (ДТ, 2008), Натхненний результатами виборів на Тернопільщині, Тягнибок хоче закріпитися в «**прем'єр-лізі**» української політики (УМ, 2009); спорт передається через політику: *Тож нерви не витримали не тільки в тренерів та гравців, а й у кількості місцевих уболівальників, які після чергового «ляпу» Кутакова кинулися **люструвати**» горе-суддю (СВ, 2014).**

У концептуальній сфері «ПРИРОДА», що протиставляється людині, виявлені такі метафоричні моделі:

1) **стихії**: Найбільше репрезентована в публіцистиці для окреслення виявлених центрів СА водна стихія: *Причини зазначеного демаршу були дуже банальні: нав'язавши перегляд бюджету на користь різкого збільшення соціальних платежів, уряд будь-що намагався збити **хвилю інфляції**, що виникла після цього (ДТ, 2009), Українська революція: «**хвиля**» чи «**гейзер**»? (Д, 2004), У 2004-му на **гребені** Помаранчевої революції Конституцію таки переписали – і давимося*

такими змінами до цього часу (УМ, 2009), У випадку такого розвитку подій фондові ринки світу, в тому числі й українські, змогли б почуватися спокійніше. Бо, як свідчить практика, навіть невеликий **фінансовий шторм** у високорозвинутих країнах переростає в нас у **цунамі** (УК, 2011), Податкові надходження до податкового бюджету **міліють** (ЧК, 2013); Чемпіонат області з футболу: перше коло закінчили **зливою голів** (РВ, 2010); На тлі демонстративного **штилю** і тиші на сайті Міністерства освіти, науки, молоді і спорту, відсутності будь-яких прямих і прозорих громадських обговорень чи офіційних заяв чиновників, у сфері освіти відбуваються надзвичайно важливі події (ДТ, 2012); Окресліть коротко суть ідеї та скажіть у цілому, чи варто взагалі торкатися реформи Конституції, коли в країні виборча **«пожежа»**? (Д, 2009), Дії органів влади щодо ринку не є системними, а відбуваються радше за принципом **«гасіння пожеж»** (ДТ, 2010);

2) **рослинний світ**: У межах цієї моделі є метафори, що пов'язані з властивостями рослин: **Корупція не просто квітне, а плодоносить** (ДТ, 2014), Утім, пан академік та його однодумці можуть сказати, що це все емоції, а є теоретична істина, і згідно із цією істиною парламентаризм в Україні **цвіте і буяє**, видаючи на-гора не якийсь там порожняк, а – ясна річ, у проміжках між побиттями опозиціонерів – кілометри кодексів та законів (УТ, 2011), Пізніше **дав ростки помаранчевий майдан** (ДТ, 2013), а також з діями людей, спрямованих на рослинний світ: **Історія «Тижневика...» варта того, щоб оповісти про неї ширше, це справжня класика жанру — як на рівному місці «косити бабло»** (Г, 2014), **Нацдеми пожинають плоди своєї 5-річної присутності при владі чи біля влади** (УМ, 2010), **Перед другим туром для Юлії Тимошенко буде важливо зібрати «врожай» з електоральних полів інших кандидатів** (УМ, 2009);

3) **тваринний світ**: Зооніми мають значний метафоричний потенціал, адже, крім предметно-логічних значеннєвих компонентів, мають оцінну конотацію. У свідомості мовців вони стають символами певних рис характеру, дій, що й зумовлює частотне використання їх в публіцистиці для вираження відповідного значення.

3.1. тварини:

- **бик:** *Періодичний бій биків у сесійному залі Ради виборців не цікавить ... (УП, 2011), Хіба це не про нашу політичну кориду одноногого матадора опозиції зі сліпим биком влади? (ДТ, 2011),*
- **корова:** *З цим зоонімом використовуються фразеологічні одиниці **дійна корова** (Малий і середній бізнес – дійна корова місцевих чиновників і центральної влади (УП, 2010), **священна корова** (Маємо недоторканих нардепів, «священних корів» української політики, та недоторканих олігархів, «священних корів» української економіки (УМ, 2009), Тож якщо й надалі не чіпати священних тіньових корів, вичавлювати останні соки з легального бізнесу теж навряд чи вдасться (ДТ, 2012), Електронні технології повели тотальний наступ і на священну корову будь-якої держави – бюрократію (Вч, 2011), **корова язиком злизала** (Не в останню чергу завдяки цій увазі понад 5 млрд. доларів із валютних засіків – як корова язиком злизала (ДТ, 2012). Можливе накладання двох фразеологізмів: *А просто небажанням проводити подальші реформи в енергетичній сфері, приводячи її до європейських стандартів і підвищуючи прозорість однієї з головних дійних корів можновладців – НАК «Нафтогаз України» [...] А пропозиції подоїти хоча б одну з вищезгаданих священних корів так і залишається рожжевими мріями, є надто оптимістичними (ДТ, 2012) й алюзії до них: «Злизавши» народні надбання, олігархи подалися у владу, щоб разом із чиновниками чинити з державою, як із дійною коровою, і тепер борються за високі надої для себе (УМ, 2009), Але корови не винні: «злизали» все послідовники Арона, які поклоняються золотому тельцю, вони тепер називаються олігархами (УМ, 2009),**
- **кінь:** *У публіцистиці поширені фразеологізми **бути на коні:** Садовий далі залишився на коні (УП, 2010), **троянський кінь** (3 рішень останніх років – 100-доларова знижка на газ виявилась, по суті, «троянським конем» (ДТ, 2012),*
- **вівця:** *Аби підтримати щойно розпочате відновлення стосунків між системою та вкладником, банківська «отара» потребує якнайшвидшого лікування «поганих овець», котрі її псують (ДТ, 2009),*

- **дракон:** *«Боротьба з корупцією в нашій країні нагадує мені битву з багатоликим драконом: відрубаси одну голову – виросте три інших» (ДТ, 2011), Не менш ніж через дев'ять місяців народиться ненажерливий дракон – ми зможемо бачити істотну різницю внутрішніх цін на газ на європейському ринку й ціни для українського «Нафтогазу», закладену в нових контрактах (Д, 2010)*
- **олень:** *Ринок є ринок, але, як і наприкінці минулого року, коли багато несумлінних фінустанов використовували кризу як привід для невиконання своїх зобов'язань, зараз значно зріс ризик того, що під загальний шумок розпочнеться черговий загін депозитних «оленів» (ДТ, 2009),*
- **мавпа:** *Українське сьогоднішнє політичне мавп надзвичайно насичене - то бурхливий і не розбірливий секс, бійки, вбивства, зради, брехня, лицемірство (УП, 2009),*
- **кріль:** *Демонстративне пожирання «помаранчевих кроликів» «біло-блакитними крокодилами» на виборчих ділянках? (ДТ, 2012),*
- **гризуни:** *З таким підходом до справи довгий сон слону (українській економіці – Ю.П.) гарантований. Як і спокійне життя мишам та іншим гризунам, які розтаскують з-під нього все, що можна, і багато чого з того, що не можна. Зробити він з ними нічого не може, а мишею просто боїться (ДТ, 2008), Коли виникає необхідність пояснити очманілим виборцям як Правобережної, так і Лівобережної України, чому «помаранчеві пацюки» і «сепаратисти з бандитами» опинилися в одній упряжці (ДТ, 2007),*
- **кріт:** *18% киян вважають, що бізнесмени свої внески робитимуть «безкорисливо, щоб допомогти державі» 21% упевнений, що розщедяться «заможні кроти» «зі страху, що може початися тиск на бізнес-структури, котрі відмовилися вносити гроші у фонд» (ДТ, 2005),*
- **комахи:** *Коли влада «велика» намагається відкусити й собі від цього шматка, то мурашник дрібного чиновництва відповідає агресією, звісно агресією прихованою, підпільною, але від того ще більш підступною та небезпечною (УП, 2010).*

Тварини є символами держав, які теж використовуються в публіцистиці для окреслення політичних й економічних відношень між країнами: *Однак з огляду на те, що російський ведмідь – стратегічний партнер українського лелеки, у момент, коли нашій країні буде особливо важко, він може простягнути йому свою лапу дружби, «сором'язливо» запросивши нас у черговий братній союз або запропонувавши поділитися якимось стратегічно важливим горщиком з медом* (ДТ, 2012), *Російський ведмідь швидко перетворюється на сировинний придатак для китайського дракона* (ДТ, 2013).

З-поміж назв житла тварин використовують такі: *Донбас тероризує зведений загін російських спецназівців, красnodарських козачків, що відзначилися під час анексії Криму, ідейних сепаратистів із місцевих та звичайних бандитів, які виповзли з нір внаслідок повного паралічу правоохоронних органів* (ДТ, 2014), *Шість очок у двох надважливих матчах, перемога в логові основного конкурента, яскрава гра, характер та КОМАНДА – такий доробок Михайла Фоменка на посаді головного тренера збірної за неповні два місяці* (ЧК, 2013), *Чиста економіка тільки в мурашнику в мурах, які живуть інстинктами і не здатні до творчих розумових процесів творення ілюзій* (ДТ, 2012).

Дії людини, спрямовані на контроль тварини використовуються як метафори контролю над цінами: *Мінекономіки, яке проштрафилося під час цукрового ажіотажу, вирішило самотужки загнудати ціни за рахунок поставок чужого продукту* (ДТ, 2009), *Та навіть ці обсяги не стриножили ціни* (ДТ, 2009).

3.2. птахи: *Бізнес розправляє крила* (ВК, 2013), *Таке собі зозулення в гнізді української економіки?* (ДТ, 2007).

Людина і соціум, який вона утворює, описуються через сферу природи. Остання осмислюється через метафори, джерелом яких є концептуальна сфера людини, що свідчить про антропоцентризм мовотворчості: *Перукаря для кущів викликали?* (КП, 2010), *Кому на пенсію? Як і все живе, ягідний кущ має свій вік* (КП, 2010), *Петрушка не образиться за попередні місяця зростання редису, картоплі, капусти, огірків* (ЧК, 2013), [...] *шишки фіолетової коноплі містить*

удвічі більше маслянистої наркотичної рідини, ніж шишки її зеленої «родички» (УМ, 2009), *Окремі дні будуть бездошовими, але грози, зливи «завітають» то до одного регіону, то до іншого* (ЧК, 2013).

Вторинні номінації, що поповнюють синонімічні ряди центрів атракції, представлені також евфемізмами та дисфемізмами. Передусім це так звані політичні евфемізми, які зміщують акценти з описуваних понять, необ'єктивно інформують читача про події у політиці та економіці. Це дає змогу маніпулювати аудиторією, сформувати коло прихильників політичної сили або утримати електорат. Тож політичні евфемізми виконують елевативну функцію – допомагають адресантові представити реальність у позитивнішому світлі, піднести низькі чи середні суспільні стандарти [114, с. 26]. Так, *у бюджеті немає ресурсів* звучить для адресата не так різко, як, скажімо, *у бюджеті немає коштів*, *Проект податкового кодексу насичений лобістськими інтересами* (УП, 2010) уживається замість *написаний під диктовку олігархів*.

Традиційно у публіцистиці евфемізми стосуються тих сфер, що описують фізіологію людини, стосуються її статевої орієнтації, неприємних для людини явищ. «Деякі теми-табу є центрами синонімічної атракції евфемізмів двох або трьох функціонально-прагматичних розрядів одночасно: психічні хвороби, хабарництво, алкоголізм, наркоманія тощо» [35, с.15]. Для таких евфемізмів параметром порядку є соціальні табу й етикет, для політичних – інтенція мовця, прагматична мета адресанта для досягнень цілей комунікативного акту.

Для налаштування читачів проти певної політичної сили, показу серйозних проблем галузі використовують також дисфемізми: *Одне слово, якщо підсумувати, – чутки про те, що нас завалять грошима, дещо перебільшені. Але навіть якщо це й станеться, радості мало, адже борговий зашморг на нашій шії і так досить тугий – 137,7 млрд. доларів (валовий зовнішній борг)* (СВ, 2014), *Крім того, пропоную боротися з «податковими ямами», за допомогою яких «відмивається» фіктивний ПДВ* (Д, 2010).

Висновки до розділу 2

Атракція як властивість мовних одиниць притягатися на основі спільності денотата виявляється через синонімічну атракцію, яка разом із антонімічною, паронімічною та омонімічною становить різновиди лексико-семантичної. Саме на цьому мовному рівні яскраво простежується вплив на атракцію мовних та позамовних чинників, серед яких власне розвиток об'єктивної реальності та особливості її осмислення людиною.

Парадигматичний вияв синонімічної атракції окреслюється через центри атракції – ті теми й поняття у їхніх межах, які перебувають у фокусі суспільства і через це притягують більшу, порівняно з іншими, кількість синонімів для своєї вербалізації. В українській публіцистиці початку ХХІ століття широко представлені поняття «Гроші», «Політики», «Футбол». Перший центр синонімічної атракції містить кілька функціонально-семантичних класів, серед яких «назви грошових одиниць», «ціна», «зміна вартості товарів», «коливання курсу», «дії з грошима», що свідчать про фрактальність поняття. Основою для номінацій (дивними атракторами), які є елементами синонімічного ряду на позначення цього поняття, є колір грошової одиниці, її національна належність, номінал купюри. Виявлено нейтральні та емоційно-оцінні номінації для позначень загальних назв грошей, національної та іноземної валюти, а також номінації для позначення зміни курсу, зміни ціни або її стабільності. Атрибути, що характеризують грошові одиниці, ціну, курс, різноманітні й утворюють широкі ряди. Вони можуть мати кілька значень, деякі з яких розвиваються внаслідок іррадіації.

Центр синонімічної атракції «Політики» презентований номінаціями, що становлять функціонально-семантичні класи «назви депутатів», «назви політичних партій», «назви кандидатів на посади». Значна кількість назв має негативну оцінну семантику, передусім для позначення депутатів, нейтральних назв значно менше. Окрему групу становлять номінації для позначення особи президента, а також кандидатів на цю посаду. Для вираження зневажливого ставлення до суб'єктів політики зокрема використовується деонімізація.

У центрі синонімічної атракції «Футбол» найбільше представлені чотири функціонально-семантичні класи: «назви футбольних команд», «назви футбольного м'яча», «назви голів», «назви процесу забивання гола». Продуктивними способами поповнення синонімічних рядів для позначення футбольних команд є метонімія, суфіксація, аббревіація, паронімічна атракція, транслітерація, переклад назви. Для утворених одиниць притаманна оказіональна сполучуваність.

Центр синонімічної атракції «Гроші», що презентує не тільки економічну тематику, виявився найбільш представленим в українській публіцистиці початку ХХІ ст. Його переважання в кількості синонімічних рядів і кількості синонімів у них пояснюється товарно-грошовими відносинами в суспільстві. Яку б тему не порушували на сторінках публіцистики, прямо чи дотично порушується питання вартості товарів чи послуг, можливості отримання людиною певних благ через економічні операції.

Важливу роль для поповнення синонімічних рядів зазначених центрів атракції відіграє метафора. Типові метафоричні моделі презентують дві концептуальні сфери: «ЛЮДИНА» (здоров'я, стосунки, одяг, житло, їжа і сфера культури, творцем якої є людина – спорт, театр) і «ПРИРОДА» (природні стихії, тваринний і рослинний світ). Спостерігається тенденція позначати суміжні сфери одна через одну. Продуктивність метафоричних моделей першої концептуальної сфери вказує на антропоцентризм публіцистичних текстів і загалом осмислення людиною реальності. Компонентами синонімічного ряду виступають первинні й вторинні номінації, серед яких з певною прагматичною настановою вживаються евфемізми і дисфемізми.

Синтагматичний вияв синонімічної атракції відбувається через одночасне вживання кількох синонімів у тексті. Вона репрезентована передусім через експресивну атракцію, що полягає в нанизуванні в синтаксемі одиниць з однаковою оцінною конотацією – негативною чи позитивною. Здебільшого притягуються одиниці для позначення моральних характеристик, рис характеру осіб.

РОЗДІЛ 3

ВИЯВИ АНТОНІМІЧНОЇ І ПАРОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

3.1. Антонімічна атракція

3.1.1. Структурно-функціональні типи антонімічної атракції у сучасній публіцистиці

Підґрунтям для виникнення атракції є психічні процеси, що відбуваються в когнітивній сфері людини. Це процеси аналогії, асоціації, апперцепції. Мовні асоціації з'являються на основі суміжності, схожості або контрасту одиниць. Разом з тим важлива умова для атракції – наявність в атрактантів спільної ознаки. Так, спільність значення зумовлює синонімічну атракцію, подібність звучання – паронімічну. Підставою виокремлення антонімічної атракції серед лексико-семантичної як її різновиду є те, що вона відповідає сутнісним ознакам атракції як явища. Антонімічна атракція базується на асоціації за контрастом; її структурні компоненти мають спільну ознаку, адже в антонімів є спільна архісема, а їхні диференційні семи протилежно різні. Протиставлення лексичних одиниць відбувається на основі їхньої подібності в родовому значенні.

Антонімічна атракція (далі – АА) як мовленнєве явище нерозривно пов'язане з явищем антонімії. Теоретичні питання лексичної антонімії в українському мовознавстві розробляли О. Тараненко [185; 186], Л. Полюга [146], з позицій стилістики – О. Пономарів [182], Л. Мацько [181], а також поглиблювали її наукове вивчення Н. Векуа [33], Н. Бобух [16] та інші. На матеріалі інших мов антонімія була предметом досліджень Л. Новикова [132], Н. Арутюнової [5], Ю. Новикової [133], А. Толстої [190], Дж. Лайонза [104], М. Девіса [224; 225], Я. Вежбинськи [31]. Розрізняють мовні (загальномовні) і мовленнєві (контекстуальні) антоніми, або ж системні й текстові, і в сучасному мовознавстві актуальним стає розгляд антонімії не в загальномовному аспекті, а в його конкретній мовленнєвій реалізації.

Значна частотність одночасного вживання обох членів антонімічної опозиції в газетно-публіцистичному стилі (передусім у плані синтагматики) зумовлюють необхідність дослідження явища АА.

Антонімія – лексико-семантичне явище, що побудоване на протиставленні і є виявом системних відношень у мові. Протиставлення – категорія логіки й лінгвістики, що й ускладнює її інтерпретацію мовознавцями. Широке й вузьке потрактування антонімії зумовлене тим, що до антонімів зараховують одиниці лише з контрарним (протилежним) значенням або і з контрарним, і з контрадикторним (суперечливим) значеннями.

Мислення опозиціями, зокрема бінарними, – властивість гносеологічного процесу людини. Через опозиції людиною структурується світ, описується мовна й концептуальна картина світу. Бінарні опозиції – когнітивні структури, що беруть участь в організації словника мовної пам'яті людини, адже мовцю значно легше підібрати антонім до поняття, ніж, наприклад, синонім. Психолінгвістичні дослідження також показують, що одна із стратегій номінації й інтерпретації слів – семантична стратегія визначення феномена через підбір антоніма до нього [28].

В АА синкретизм мислення й мовлення виявляється в тому, що притягуються в тексті не лише лексеми з антонімічними значеннями, а протилежні смисли. Тож АА охоплює не тільки лексичні антоніми, а й усі одиниці, що реалізують мислення через протилежність і протиставлення: основні репрезентанти АА – системні (загальномовні) або контекстуальні лексичні антоніми, на периферії ж містяться субституційні антоніми.

Для публіцистичного стилю характерне відображення протистояння різних політичних, суспільних сил, влади й народу, зображення суперечностей життя, подій і явищ, тому використання антонімів для нього органічне. Протиставлятися можуть за різними ознаками найрізноманітніші об'єкти мовлення: *Ющенко: хроніка зростання і падіння* (УП, 2010); *Реставрація чи знищення?* (ЛУ, 2010); *Більше запитань, ніж відповідей* (УМ, 2009); *Марія Матіос: я сапер, а не мінер історії!* (ДТ, 2010).

Проте в неоднорідній сукупності антонімічних відношень можна простежити певні закономірності. Для опису моделей, за якими виявляється АА, використано термін *структурно-функціональний тип*. Вони виділенні на основі категорій, за якими людина сприймає об'єктивний світ. Усі виокремлені типи мають в основі своєї структури антонімічне протиставлення, що реалізується через антонімічні опозиції й вербалізується в конкретних антонімічних парах.

В українській газетній публіцистиці початку ХХІ ст. виявлено такі структурно-функціональні типи АА:

1) темпоральний

Члени антонімічної опозиції в межах темпорального структурно-функціонального типу протиставляються за часовою ознакою. В основу покладені лінійна й циклічна темпоральні моделі. На лінійній моделі міститься *минуле – теперішнє – майбутнє*, які протиставляються попарно: *теперішнє – минуле*, *теперішнє – майбутнє*, *минуле – майбутнє*. Теперішнє постає як точка відліку. Для виникнення АА суттєвим є, чи подія представлена в часі «тепер» чи «не тепер». Якщо в опозицію вступає подія, позначена не на точці відліку (яка теж має тривалість), а події по обидва боки від неї – тоді протиставлення абсолютне, протилежне. Структурно-функціональний тип має кілька варіацій.

✓ *минуле – теперішнє – майбутнє*. Ці часові концепти вербалізуються через одиниці різних лексико-граматичних класів: *Погратися з минулим і майбутнім на Венеціанському фестивалі вирішили відразу двоє режисерів: дебютант Ахмед Махер з Єгипту і досвідчений бельгієць Яко Ван Дормель* (УМ, 2009), *Посередині Поштової площі, немовби острівець кийвської старовини, зберігається будівля класичного стилю – колишня Поштова станція, від якої, власне, й походить сучасна назва площі* (ВК, 2012), *Є Алея дружби. Буде й пам'ятник княгині Ользі* (ЧК, 2013).

Вказівка на існування об'єктів позамовної реальності в часі знайшла відображення в протиставленні *класика – сучасність*, хоча в лексемі *класика* сема «час існування» не формує смислового обсягу слова, вона потенційна і актуалізується в контексті передусім завдяки атракційному зближенню: *Тут, у*

приміщенні колишнього заводу електроприладів, на три поверхи розгорнули виставку творів різних напрямів – від **класиків** до **сучасників**, – серед яких є як світові імена, так і нікому досі не відому (УМ, 2009); [...] ну хіба не ганьба, що вчетверо менша за населенням Чехія перекладає своєю мовою в десятки і навіть у сотні разів більше світової **класики** та **сучасних** наукових і художніх **творів і праць!** [...] (ДТ, 2013).

✓ учора – сьогодні – завтра. Продуктивне часове протиставлення назв днів: *Адже **сьогодні** Віктор Іванович – глава секретаріату, а **завтра**?* (ДТ, 2008). Атрактантів може бути більше двох, але протиставлення відбувається попарно, напр. ***Позавчора і вчора** коаліційну угоду затвердили на своїх з'їздах ХДС/ХХС і ПВД; **сьогодні** відбудеться перше засідання нового складу Бундестагу, а **завтра** Ангелу Меркель офіційно оберуть канцлером Німеччини* (УМ, 2009). Схема АА (А, В, С, D – атрактанти): 1) $A \leftrightarrow B$ 2) $(A+B) \rightarrow 3) C \leftrightarrow D$. Така послідовна атракція дає змогу показати зображуване в динаміці.

✓ старий – новий. За опозицією **старий – новий** протиставляються предмети як такі, що вже існували, і такі, що виникли пізніше, відносно недавно. Антонімічні атрактанти, виражені прикметниками в словосполученнях зі зв'язком узгодження, стосуються або одного означуваного слова, причому антоніми поєднані сполучниками сурядності: *Серед них – і **старі** та **нові** зірки української естради, й депутати, й академіки [...]; «Залежані» проблеми й зовсім «свіжі», байдужість керівників на місцях, нерідко просто потреба в спілкуванні приводять мешканців Київщини на прийом до голови Київської облдержадміністрації* (ЧК, 2013); *«Придбала **новий** холодильник, а разом з ним і нову проблему: куди подіти **старий**»* (Х, 2006), або різних означуваних слів у складі різних словосполучень: ***Стара** дружба і **нове** посольство* (УМ, 2009); ***Нові** симптоми **давніх** болячок* (ДТ, 2011).

Опозиція **старий – новий** реалізується і через субстантивовані одиниці: ***Старе** «запили», по **нове** пішли* (УМ, 2009). Антонімічні атрактанти, виражені різними частинами мови, поєднуються у підрядному словосполученні зі способом зв'язку прилягання: *Уряд Норвегії: **старе по-новому*** (УМ, 2009).

✓ малий – дорослий – старий, що протиставляють попарно: малий – старий; молодий – старий; малий – дорослий. Опосередковано часові протилежності передаються через позначення віку людини, який виконує функцію своєї часової осі: *Діти щирі у своїх емоціях і бачать світ інакше, ніж дорослі* (ДТ, 2009); *Бо на кастинг «Народної зірки» зібралися і **стари**, і **малі*** (УМ, 2009); *Турбота про дітей і ветеранів, підготовка до зими* (ЧК, 2013); *Будемо шанувати те, що зробили наші **прадіди**, і поновимо те, що потребують **нащадки*** (ЧК, 2013).

Позначення вікових відмінностей поєднуються із вказівкою на свояцтво: *Схилили голови перевізчани – **дідуся та бабусі**, їхні **діти та онуки*** (ЧК, 2013). З віком особи безпосередньо пов'язані її соціальні статуси: *Так і купувалися, попиваючи пиво та коньяк для зігріву, обговорюючи нагальні проблеми **студентського і пенсіонерського життя** [...]* (УМ 2009).

✓ секунда – ... – вічність; тимчасовий – постійний (часова протяжність). Часова протяжність виражається через використання лексем, що є одиницями вимірювання часу: *мить, хвилина, день, місяць, рік (роки), вічність*. Атрактанти протиставляються за тривалістю: *Виграєш **хвилини** – втрачаєш **життя*** (ВЗ, 2010).

Суб'єктивне сприйняття людиною часу відрізняється від його об'єктивної тривалості. На цій підставі відбувається АА одиниць на позначення часу: *Десять років – як одна мить* (УМ, 2009); *Лесь Танюк: Ситуація швидко мінялась, і за день ми проживали місяць* (УМ, 2009).

Часове членування реальності за протяжністю виявляється в антонімічній опозиції *тимчасово – постійно*: *Після **тимчасового** зберігання картоплю закладають на **постійне*** (ЧК, 2013). З нею пов'язана також опозиція *початок – кінець* для подій, явищ, суспільних процесів: *Є у кризи **початок**, та коли буде **кінець**?* (УМ, 2009).

Час, репрезентований одиницями *вічно, у всі часи, завжди*, осмислюється як постійний час, тобто такий, що міститься поза часовою віссю. Предмети, явища, які характеризуються віднесенням до цього часу, сприймаються як такі, що не

мають ні початку, ні кінця або як такі, що одного разу виникли й існують, та протиставляються тим, що виникають час від часу й можуть повторюватися через певні часові періоди (*щороку, щомісяця, щодня*): Вони, тут майже досяжні, але, як завжди, мінливі, загадкові, навіюють роздуми про **мить і вічність**, добро і зло, правду й кривду (Вч, 2012); Втім, **рік** у політиці – це майже **вічність**, особливо коли врахувати обставини, що працюють на користь нинішнього президента США (ДТ, 2011); **Щоденний** біль одразу множить на **одвічний**, що бере витоки з 86-го (ЧК, 2013).

✓ спочатку – тепер – потім (часова послідовність). АА вказує на послідовність подій, явищ у часі: Моральна перевага **нинішньої** влади над злочинною **попередньою** полягає у тому, що її вважають більш правдивою (УП, 2014). Важливе значення для вираження таких часових відношень відіграють прислівники: **Спочатку** гроші обіцяли виділити зі стабілізаційного фонду, **потім** – з прибутку Нацбанку (ДТ, 2009); Так в усьому світі і є: **спочатку** святкують Різдво – 25 грудня, а вже **потім** – Новий рік (УП, 2009), Інші писали кілька заяв і займали три черги – десь **раніше** отримаю, а десь **пізніше** (ДТ, 2008), а також прийменники: Українці могли відзначитися і **до того**, і **після** (УМ, 2009).

Кожна з частин антонімічної опозиції може бути виражена обставиною часу, підрядним реченням: А цього року в мене фактично збулася давня мрія – просто **зранку** походити по музеях, а **потім** випити чашку чаю з подругами (УМ, 2010); Очільник штабу Олексій Хименець **спочатку** погодився дати коментар, а коли **взнав зміст питання**, так і не вийшов на контакт (УП, 2009).

Циклічна часова модель полягає у повторенні подій через певний проміжок часу і схематично нагадує коло:

✓ добовий цикл. Його становлять зокрема одиниці *ранок, день, вечір, ніч*, що протиставляються парами *ранок – вечір, день – ніч*, і зіставляються через кореляції *ранок – ніч*: Павленко працює «з **ранку до ночі**» і живе в кредит (УПт, 2006); *день – вечір*: **Удень** – в прокуратуру, **ввечері** – у театр... (ВЗ, 2011).

Протиставлення протилежностей має значення об'єднання: А от у години **пік**, **зранку і ввечері**, вишиковуються довжелезні черги, коли переїзд закривається для

руху залізничного транспорту (ВЗ, 2010), повного охоплення зображуваного в часовому плані: *Активісти чергують на Європейській площі і вдень, і вночі, за будь-яких погодних умов* (Д, 2013), указує на послідовність подій: *Що потрібно, щоб ми кожного ранку могли без стресу виходити з дому на вулицю, а ввечері так само без стресу дивитися випуск вечірніх новин?* (УП, 2010); *Буває, що увечері сідаємо за написання пісні, а зранку розбігаємося відразу по роботах* (Е, 2009).

✓ цикл, пов'язаний з порами року. Мовні одиниці на позначення чотирьох пір року в АА поєднуються:

1) попарно за схемою « $A \leftrightarrow B$ », де А і В – протилежно протиставлені антонімічні атрактанти: *літо – зима, весна – осінь: «Шалена білка» планує приймати відвідувачів не лише влітку, а й взимку* (ЧК, 2013); *Але якщо він триватиме, то осінні зародки економічного відновлення до весни можуть прорости пагонами стабільного розвитку* (УП, 2009). Найчастіше атракція діє між опозитами *літо – зима*, зокрема з прислівниковим значенням «постійно»: *У лісі під Борисполем знайшли чоловіка й чотирьох дітей, які впродовж шести років – і влітку, і взимку – жили в халабуді з клейонки* (ЧК, 2013);

2) попарно за схемою « $A \rightarrow B$ », де А і В – зіставлявані атрактанти, які змінюють один одного у межах часового циклу: *весна → літо, літо → осінь, осінь → зима, зима → весна*. Кожна наступна пора року – заперечення попередньої, на основі чого й відбувається протиставлення: *Хоч як опирається зима – весна вперто пробиває собі дорогу: сніг тане під сонячними цілунками, струмки стрімголов зливаються докупи, а з проталин парує земля, вже вагітна зелом-травною* (ДТ, 2012);

3) три атрактанти за схемами « $A, B \leftrightarrow C$ »/ « $A \leftrightarrow B, C$ »: *Весна й літо в розпал осені* (ЛГ, 2013), « $A, (B), C \leftrightarrow D$ »/ « $A \leftrightarrow B, (C), D$ » (В, D – невиражені атрактанти, але вони містяться в часовому циклі між двома вираженими атрактантами): *Перші козаки були уходниками, які з весни до осені жили в пониззях Дніпра, а на зиму поверталися до своїх сімей до віддаленої від степу Городової України* (Е, 2008); *По всій довжині південної, прибережної, частини*

ділянки санаторію тепер височіє глухий паркан, що закриває дітям морський краєвид і майже впритул підійшов до тераси, де і **взимку** біліють ліжка під навісом, а з **весни** й **до осені** діти тут і відпочивають, і сплять – словом, живуть, вдихаючи те саме цілюще повітря (ДТ, 2013), « $A \rightarrow B, B \leftrightarrow C$ » **Навесні** сійте буряки – **для літа**, а **літом** – **на зиму** (РС, 2014). Ці схеми реалізації АА підпорядковані критерію «холодна пора року – тепла».

4) усі чотири атрактанти вживаються одночасно в основному тексті публіцистичного видання і в паратексті за схемами: « $A \leftrightarrow B, C \leftrightarrow D$ »: **Весна, осінь, зима і літо...** (Д, 2003), « $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow D$ »: *Як правило, така система показує результат за рік експлуатації, тобто потрібен повний цикл – зима, весна, літо, осінь – і буде чітко зрозуміло, якими є якісні показники цієї машини* (Д, 2014), « $A \rightarrow B, C \rightarrow D$ »: *Дитячий подив перед незворотним перебігом зими й весни, літа й осені* (Вч, 2011).

За наведеними схемами реалізується експліцитна АА, а імпліцитна полягає в тому, що один із атрактантів виражений у тексті, інший – міститься в тезаурусі адресата. Така АА виявляється у трансформації прецедентних текстів. Продуктивним виявився фразеологізм «курчат **по осені** рахують»: *Депутатів по весні рахують* (Ч, 2008); *Усе це просто чудово, черновецьких у нас справді по весні рахують – так було в минулому і буде в майбутньому, як говорив колись позафракційний Еклезіаст* (УМ, 2008); *РГ: Діоксин рахують по весні* (Вм, 2011).

Зіставлення пір року стосується не лише безпосередньо явищ природи, часу перебігу подій, а й передається через метафори для опису соціальних, політичних, економічних сфер: *Зима в економіці країни в самому розпалі, тож навіть майбутні весна – літо, швидше за все, не розморозять столичного ринку нерухомості* (ДТ, 2013); *Учорашні студенти, на яких величезне враження справила вікопомна доповідь Микити Хрущова про сталінські злочинства, були певні, що за відлигою прийде весна, а потім – вжарить спекотне літо* (УП, 2010). Опосередковано протиставлення здійснюється також через використання символів, якими позначають відповідні місяці, пори року: *«Парламентська» на бруньках чи на пожовклому листі?* (ВЗ, 2010) (стаття про час проведення

виборів до Верховної Ради: березень 2011 чи жовтень 2012 року), через метафори, використання асоціацій, пов'язаних з ними: *Але навіщо весна, яка веде до осені надій і загрожує зимою демократії?* (ДТ, 2012).

Необхідність співвіднесення інформації, що подається у публіцистиці, з реаліями політичного, суспільного життя, їх часове окреслення, зумовлює широке використання мовних засобів для вираження часових відношень між подіями.

2) локативний

Поширена в публіцистиці АА за просторовим принципом, який має такі варіації:

✓ праворуч – ліворуч. АА, побудована на цьому критерії, позначає розташування у просторі об'єктів реальності або їх частин: *Все, що розташоване під крилами арки праворуч і ліворуч, знаходиться в неробочій зоні* (Е, 2010); напрямок руху: *Тому на кораблі всю ніч не спали, бо ще перед від'їздом домовилися: якщо корабель, минаючи Італію, повертає ліворуч, а не праворуч, усі разом скачемо у воду – до Союзу ми не поїдемо* (ДТ, 2012). Антонімічні атрактанти можуть бути й міжмовними: *Англійською — сяк-так розтлумачили, хоча й суто по-жіночому: махнули рукою ліворуч і порадили йти «to the right»* (ДТ, 2012).

✓ схід – захід. За цією опозицією поєднуються назви частин України: *Схід і захід об'єднає... балет* (Д, 2010); *Якщо гроші будуть, то хотілося б балансувати: якщо є схід, то хотілося б мати захід* (УМ, 2009), частини світу: *І Схід, і Захід, закликаючи нас до спілки, підносили нам його [гарбуза] не раз* (УП, 2010).

✓ верх – низ. Опозиція реалізується переважно через прислівники: *Трішечки забрав зверху, трішечки знизу, висушив – і отетерів: у корені можна було розгледіти й людські фігури, й тваринок – це вже з якого боку дивитися* (УМ, 2010); *На вітчизняних АЕС керувальні стрижні реакторів розміщені не знизу, а зверху* (Вч, 2011); *Фактично траєкторії автономності чоловіків та жінок дуже різні: чоловіки перебувають переважно внизу на соціальній драбині, жінки — переважно вгорі* (ДТ, 2013), іменники: *Третя відмінність у тому, що 20 років тому ми жили у зрозумілому світі, в якому були чіткі моральні верх і низ, добро і*

зло (ВЗ, 2009), а також прийменники *на – під*: *Притому навіть у «Метрограді», що на Хрещатику, а вірніше, під ним, немає на чому погляд зупинити* (КП, 2010).

Просторова АА у межах цієї варіації локативного типу реалізується в мовленні через кореляцію у воді – на землі – у небі: *На землі і ... під водою* (КП, 2010); *Якоюсь мірою це і наше свято, адже хоч раз на рік ми стаємо пасажирами залізничного транспорту. Він зараз куди надійніший, ніж повітряний* (Х, 2001); *Від льотчиків – до підводників* (УМ, 2009).

Крім узуальних конструкцій, зокрема фразеологізмів, побудованих на антонімії: *Арійці спустили донецьких хлопчиків із небес на землю* (ЧК, 2013), автори публіцистичних текстів уживають й оказіональну АА: *Всі погляди звернуті в один бік і вгору, на небо. Моляться чи що? І собі задираємо голови. Виявляється, що, попри таки небесну сферу, все значно приземленіше: «шарові» глядачі спостерігають за авіашоу* (УМ, 2009),

✓ центр – периферія. У публіцистиці репрезентована опозиція *центр* як «середина, середня частина чого-небудь» і *периферія* як «зовнішня, віддалена від центральної частина чого-небудь»: *Починають вишивати від центру у боки* (Г.ца, 2012).

Головним чином опозиція *центр – периферія* стосується території: *Щоб на периферії жилося, як у центрі* (ЧК, 2013); *Утім, святкуватимуть не лише в центрі міста. Концертні програми, конкурси та розваги відбудуться в усіх районах столиці* (ВК, 2014).

Лексема *центр* має значення «частина якої-небудь країни, області і т. ін. (розташована всередині її), промислово і культурно найрозвиненіша» [34, с. 1581], тож позицію атрактанта, що втілює це поняття займає слово *місто (столиця)*, а поняття *периферія* представлено корелятами *регіон, область*: *Це дасть можливість поштовху для розвитку як області, так і міста* (ЧК, 2013); *Кілька нових проектів каналу активно охоплюють великі міста України. Чому ви зацікавилися регіонами?*(УМ, 2009); *Київ не пускає, область потерпає* (ЧК, 2013).

З лексемою *місто* також репрезентована опозиція *село – місто*: *Марія Карпенюк, якій земляки незмінно довіряють «булаву» ще з часів Брежнєва, вивела село Нижній Вербіж на рівень містечка, комфортного для проживання* (УМ, 2010). Місто характеризується вищим розвитком інфраструктури, економіки, культурно-освітньої сфери порівняно з селом, тож висловлювання *Сільські дороги кращі, ніж столичні* (ЧК, 2013) сприймається як парадоксальне, і свідчить про невдоволення міським керівництвом, що нездатне впоратися зі своїми обов'язками. Це перефразований докір: *навіть у селі дороги кращі, ніж у столиці*. Засудження культурного занепаду в столиці теж виражене через порівняння міста із селом: *Самі бачите: столиця впевнено перетворюється на село з хмарочосами* (ДТ, 2013).

✓ зовні – всередині. Територію *всередині* облаштовують за найкращими традиціями ландшафтного дизайну, зводять споруди, оздоблюючи античною плиткою, а *зовні* – суворо охороняють (УМ, 2010); *Машина виглядає затишно і зовні, й усередині* (ДТ, 2007); *Адже через реконструкцію, яка нині триває на Поштовій площі, старовинна споруда – пам'ятка культури національного значення – зазнала ушкоджень. Нині її стіни ззовні та зсередини вкриті тріщинами* (ВК, 2009); *При цьому у Мінфіні уточнюють, що державний зовнішній борг збільшився на 35, 148 мільярда гривень (40,86 %), а державний внутрішній борг збільшився на 19,115 мільярда гривень (42, 79%)* (УМ, 2009).

✓ всередині – за межами. Ця антонімічна опозиція стосується меж певних місць: *Фанати «Металіста» та «Дніпра», наприклад, недолюблюють одне одного, і ця взаємна неприязнь уже не раз виливалася в сутички як на трибунах (згадайте матч на харківському стадіоні «Динамо»), так і за її межами* (УМ, 2009), міст: *Маршрутки та автобус из понеділка курсують у звичному режимі, люди безперешкодно їздять як містом, так і районом* (ЧК, 2013), країн: *Через столичний вокзал [...]потяги йдуть не лише в усі регіони України, а й у Європу* (Х, 2001); *На території двох східних областей діють терористичні організації, від яких потерпає не лише Україна, а й увесь цивілізований світ* (УК, 2014).

Простежується синкретизм цієї опозиції з опозиціями *свій – чужий, один – багато*: *Багдадську бійню засудили іракська влада та світові лідери* (УМ, 2009); *З вікна келії видно не тільки Турію, а й цілий світ* (Д, 2001).

✓ тут – там. Кореляція реалізується безпосередньо через прислівники *тут, там* і підсилюється прислівником *десь*: *І нам не варто себе обманювати і тішити думками про те, що десь там їхня держава, десь там їхня корупція, а десь тут прості чесні люди* (УП, 2009); *Звичайно, усі в курсі, що така проблема існує, але вона десь там сама по собі, а ми тут самі по собі* (ДТ, 2009); *Але, хоча виникали вони десь там, тут вони краще пускали корені, і це дуже цікаве перенесення* (УТ, 2008).

3) перцептивний

Перцептивний тип демонструє сприйняття людиною інформації через різні органи чуття або сенсорні канали:

✓ зоровий. Один зі складників зорового сприйняття – розрізнення кольорів. Протиставляються теплі та холодні кольори, кольороназви **чорний** і **білий**: *Чорний ворон на білих сторінках* (ДТ, 2009); *Тому я використовую різного роду яскраві колористичні підкладки, а зверху кольори різних відтінків, десь тепліше, десь холодніше* (Е, 2009). Такі протиставлення переважно ґрунтуються на переносних значеннях атрактантів: *Чорні гроші з «білого пластику»* (ДТ, 2012); *Білі раби на «чорному континенті»* (УМ, 2009); *Чорні дні білих озер* (СВ, 2013). Можлива також опозиція **білий – сірий** (проміжний член між білим і чорним): *Сірий день на білому тлі* (УМ, 2009), *сірий – чорний*: *Ніхто не може назвати балансу в цифрах, бо імпортна продукція заходить в Україну, як правило, за чорними або сірими контрабандними схемами* (ДТ, 2009);

✓ слуховий: *Гучні заяви з тихим пишком* (КП, 2010); *Гучний успіх «тихих»* (УМ, 2009);

✓ смаковий: *Чому гірчить солодка галузь?* (ЧК, 2013); *Тверді, солодкі і рідкі «декорації» замінять новими – гіркими, міцними або солоними* (ДТ, 2013);

✓ нюховий: *Оскільки пахли всі, не смердів ніхто* (ДТ, 2012);

✓ тактильний: *Влітку з холодною водою, взимку – з гарячими батареями* (ВК, 2014); *Віхола на згарищі* (УМ, 2009); *Отож, залежно від того, наскільки глибоким і різким буде падіння народного добробуту, відчутним зовнішньополітичний тиск, радикалізована права / ліва опозиція і яким буде вибір влади, можливими виглядають два наслідки завершення кризи – «м'який» і «жорсткий»* (УП, 2010).

4) когнітивний

Когнітивна сфера формує пізнавальну діяльність людини, провідну роль в якій відіграють мисленнєві процеси і процеси сприймання. Тип має такі різновиди:

✓ раціональний – нераціональний. Поняття *раціональний* – «який ґрунтується на вимогах розуму, логіки; розумний», протиставляється *ірраціональному* – «якого не можна збагнути розумом; незбагнений». АА цих понять реалізується безпосередньо через кореляції *раціональний – ірраціональний*: *Межа між раціональними та ірраціональними ідеями розмита і її добре видно лише здалеку* (УП, 2009), *раціональний – емоційний* (розум – емоції): *Але проблема не лише в традиційній для українців «суперечці» емоційного й раціонального* (УП, 2010); *Однак пристрась – штука апріорі неправильна та розумом не контрольована* (Вч, 2011), а також через кореляції: *розум – серце/душа*: *Отак і голосуватимемо на сході та заході разом, в унісон: не серцем, а розумом* (УП, 2010); *«Кордоцентричність», як риса українського національного характеру, означає сприймання життя більше серцем, емоційно-чуттєвою сферою, ніж раціональним розумом* (УП, 2009); *А ще мусимо сформувати намір побачити ці ідеї, тобто захотіти цього Розумом і Душею, бо коли їх світлі бажання поєднуються, то вже ніщо не перешкодить здійсненню наших мрій* (УМ, 2009), *розум/інтелект – інтуїція*: *Але ж натомість, завдяки природному розуму та інтуїції, він мислив глобальними категоріями* (ДТ, 2011); *Природний хист, розвинена інтуїція й потужний інтелект – важливі передумови кар'єрних висот* (Вч, 2012), *логіка – інтуїція*: *Творчість в собі можна розвинути, якщо відпустити логіку і довіритись власній інтуїції* (ДТ, 2013).

✓ реальний – нереальний. АА діє між атрактантами *реальний* «який існує в об'єктивній реальності; дійсний» [34; с. 1205] і *нереальний (ірреальний)* «який не існує, якого не буває у дійсності» [34; с.777] і реалізується через кореляції: *реальний – уявний*: [...] 954 тисячі бійців Червоної армії були знищені за наказом свого ж командування – за *реальні*, а найчастіше *уявні* провини (УП, 2010), *реальний – віртуальний*: *Віртуальний захист від реального нападу* (ДТ, 2012); *Віртуальна реальність* (УМ, 2009), *реальність – сон*: *Фільм на межі сну й реальності* (ВЗ, 2010), *реальність – вигадка*: *Майже не вигадана реальність* (УМ, 2009). В останній кореляції варіацією атрактанта *реальність* може бути лексема *правда* «те, що відповідає дійсності; істина. Дійсний стан речей» [34, с. 1100]: *Дитина і знуцання над заручниками на «Аріані» – правда чи вигадка іспанського моряка?*(УМ, 2009); *Подвиг панфіловців: правда і вимисли* (ДТ, 2012), *реалія* «річ, що існує матеріально; будь-який предмет матеріальної цінності» [34, с. 1205], а атрактанта *вигадка* – лексеми *міф* «щось вигадане, неіснуюче, фантастичне» [34, с. 680]: *Міфи та реалії зовнішнього оцінювання* (ДТ, 2010), *казка* «те, що не відповідає дійсності; вигадка, байка» [34, с. 514]: *А потім я роблю повернення з казки до реального життя, і людина розуміє: в житті варіантів теж більше, ніж два* (Е, 2009); *Відмінність між казкою і нашою реальністю полягає в тому, що підміни в житті так і не викрито* (Вч, 2010), *фантастика* «щось видумане, нереальне, пов'язане з фантазією» [34, с. 1528]: *Зареєструвати фірму з супровідними зверненнями в усі інстанції і автоматичним заповненням усіх документів за 18 хвилин, вступити у виш у перший же день набору, здати податкову декларацію за 5 хвилин з власної оселі – не фантастика, а реалії* (УТ, 2010).

Оскільки поняття реальності пов'язане з поняттям часу, реальність буває актуальною і потенційною. Атрактанти *потенція* «приховані можливості, здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [34, с. 1088] і *перспектива* «можливості кого-, чого-небудь у майбутньому; сприятливі умови для майбутньої діяльності когось або наступного розвитку чогось» [34, с. 939] виконують роль опозитів до атрактанта *реальність* на

позначення актуальної реальності: *Отже, і тут проблема швидше **потенційна**, а не **реальна*** (ДТ, 2010); *Шанс цілком **реальний**, бо, як показують ті ж соціологічні дослідження, **потенційна** опора для його реалізації існує, передусім серед освіченого люду* (УП, 2011); *Регіоналізм в Україні: **реальність** і **перспективи*** (ДТ, 2012).

Суб'єктивне ставлення людини до реальності стосується її прагнення бачити бажану для себе реальність, тож АА діє між одиницями ***реальність** – **мрія/ бажання/ сон**: Я це показую через його **мрії, сни, недосяжні бажання**, які і є для нього єдиним способом утекти від своїх **реалій*** (ДТ, 2009); *Від збірника **побажань** – до **реальних** змін* (ЧК, 2013); *Щоб було обрано новий курс, який наповнив би **реальним** змістом «українську **мрію**»* (ДТ, 2006); *Адже не виключено, що **мрія** Юлії Тимошенко про парламентські вибори навесні 2011 року може стати **реальністю*** (УТ, 2010); *Можливо, це була б також ідея стати членом ЄС, хоча на сьогодні таке **бажання не зовсім реальне*** (Д, 2010); *Адже за нинішнього плачевного стану державних і комунальних закладів охорони здоров'я, майже повної зношеності медичного устаткування та апаратури, навіть при всьому **бажанні** медиків, досягти цього **нереально*** (ДТ, 2010).

З атрактантом бажання «прагнення, потяг до здійснення чого-небудь» [34, с. 55] функціонує також кореляція – *можливість «здійсненність, допустимість чого-небудь (зазвичай за певних умов); наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь»* [34, с. 684]: *Ми молода й амбіційна команда, у нас є **бажання і можливості*** (ДТ, 2006).

Здатність людини пізнавати реальність, уміння об'єктивно її сприймати зумовлюють кореляцію *справжній «який є насправді, в дійсності; істинний, дійсний»* [34, с. 1376] – *удаваний «який удає з себе кого-небудь, несправжній. || Який не існує в дійсності, а створений в уяві кого-небудь; вигаданий, уявний»* [34, с. 1496]: *Як розрізнити **справжніх** і **удаваних** банкрутів – завдання, з яким наша держава нині впоратися не може* (УМ, 2009); *Результат: світ реально збагнув і конкретно пересвідчився, що сучасна дипломатія, котра зовні **виглядає** не менш*

привабливо, ніж бездоганні смокінги «джентльменів» з Уолл-Стріт, насправді є брудною і огидною, скидаючись на копання в чужих інтимних валізах (УП, 2010).

У межах антонімічної опозиції *реальний – нереальний/реальність – ірреальність* в публіцистиці використовується кореляція *явний «який не приховується, не таємний; відкритий» [34, с. 1645] – прихований, таємний «якого навмисне приховують від інших, який відомий небагатьом або тільки кому-небудь одному» [34, с.1138]*, яка показує форми існування речей у реальності: *Можливо, це проявлялися якісь лідерські риси, хоча в школі я не був явним лідером, хіба що прихованим (УМ, 2010); Якщо сьогодні ми замовчуватимемо правду, то завтра все одно настане час, і все таємне стане явним (ДТ, 2008).*

✓ *матеріальний – нематеріальний.* Із реальністю онтологічно пов'язане питання про матеріальне існування речей. Атрактант *матеріальний* «стосується до матерії; який існує незалежно від свідомості» [34, с.651] утворює антонімічну опозицію з атрактантом *ідеальний* «який існує в свідомості, уяві» [34, с.488]: *У сфері політики символічний «синтез» ідеального й матеріального проявляється в поєднанні ідеального поняття влади зі світом реальних речей, які створює людина (Вч, 2010).* Другим членом АА виступають також мовні одиниці, що окреслюють духовне життя людини, його прояви, як-от: *духовний: Треба пам'ятати, що у рівновазі повинно перебувати духовне і матеріальне (ВЗ, 2009); І коли виникне критична маса людей, що у своїй повсякденній діяльності на перше місце ставитимуть духовні цінності, а не матеріальні, почне змінюватись суспільство (УП, 2010); моральний: Спадкоємцям убитих польських офіцерів було відмовлено у компенсації за моральну і матеріальну шкоду, хоча та компенсація була б символічною (ДТ, 2010); Ці значні моральні та матеріальні втрати не включаються у вартість індустріального продукту, хоча напряду пов'язані із способами його виробництва (ДТ, 2007), культурний: Зазвичай «вандалізмом» ми називаємо безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей (ДТ, 2007); Ви багато подорожували по світу й бачили місця комфортніші для проживання, ніж наша країна – як матеріально, так і культурно (УМ, 2010); ментальний: В Україні багато тих, хто перебуває в*

ідеологічній, **ментальній** та **матеріальній** залежності від Росії, яка, вже не криючись, проводить політику культурної дестабілізації в Україні (УП, 2011), **інтелектуальний**: Ставки надто високі: йдеться про цілковите поглинання України з її **матеріальними** та **інтелектуальними** ресурсами (УП, 2011); Якщо по простому – задіяти національні ресурси (**матеріальні** й **інтелектуальні**) так, аби люди могли жити нормально (УП, 2010), **освітній**: При цьому країни, котрі тримали лідерство в технологіях, увесь цей час покращували **матеріальний** та **освітній** рівень населення, що є як наслідком, так і умовою підтримки технологічного розвитку (Е, 2009), **науковий**: Зважаючи на наші **наукові** та **матеріальні** можливості [...] вважаємо здійснення цієї ініціативи реальним (Вч, 2010), **творчий**: Ми запрошували на цю посаду багатьох режисерів, створювали їм умови – **творчі** й **матеріальні**, але колектив був розчарований (Д, 2010).

Семема **матеріальний** «який має відчутну форму; речовий, предметний» [34, с. 651] корелює із атрактантом людський «який складається з людей» [34, с. 631]: Усім відомо, що саме Україна зазнала найбільших **людських** і **матеріальних** втрат у тій війні (ВЗ, 2010); Разом із тим країни Антанти отримували допомогу від США. Спочатку **матеріальними**, а потім і **людськими** ресурсами (Х, 2011).

Антонімічна опозиція **матеріальний** – **нематеріальний** реалізується через переносні значення, наприклад через мовні одиниці, типові для вираження просторових відношень: Однак *Cosmopolitan*, задивившись на **висоту**, забув про такі **земні речі**, як звук і видимість сцени (УМ, 2009), а також через символи: **Ковбаса чи мова?**(УП, 2009), де **ковбаса** – символ матеріального благополуччя за радянських часів і **мова** як символ духовного життя людини; Для більш розвинених суспільств **ота «ковбаса»** набуває вигляду чотирьох автомобілів на родину з двох людей і навіть на більш **«високодуховне»** споживання у вигляді накопичення картин або вілл на кожному з теплих морів (УП, 2009).

✓ оптимістичний – песимістичний. Оптимізм – стиль мислення людини, що полягає у позитивному світогляді. Лексема **оптимістичний** утворює антонімічну опозицію з лексемою **песимістичний**, і часто в публіцистиці між ними діє

атракція: вони разом вживаються в мовленні і спільно виконують комунікативну функцію: *Щоб переконатися в цьому, досить зазирнути до першого-ліпшого збірника народних пісень і порівняти, скільки там пісень з **оптимістичним** сюжетом і скільки – з **песимістичним*** (УП, 2010).

Поряд із логічним пізнанням світу в структурі когнітивної сфери особистості міститься і чуттєво-емоційне пізнання. Емоції людини полярні, що залежить від наявності чи відсутності задоволення від них. Тож, крім зазначених, варіації когнітивного структурно-функціонального типу АА такі:

✓ позитивні – негативні емоції. Ключовими в цьому структурно-функціональному типі є опозиції опозиції *радість – сум: Сум і радість Іспанії* (УМ, 2012), *любов – ненависть: Канни-2012 – любов і ненависть «у тумані»* (ДТ, 2012);

✓ добре – погано. Синтез логічного й емоційного сприйняття зумовлює в людини оцінне ставлення. Оцінка може стосуватися найрізноманітніших об'єктів реальності: *Добро і зло кредитних бюро* (ДТ, 2006); *Отже, хтось подбав про злив інформації в ЗМІ. Кажуть, що антикорупційний переворот зупинила гласність. Це і добре, і погано водночас* (УМ, 2009); *Краще – підтримувати. Гірше – блокувати* (Д, 2010); *Рецепт для армії: еліксир чи отрута?* (ДТ, 2012); *Президент вірить, що молоді судді стануть патріотами держави, а не корупціонерами* (УМ, 2009).

АА відбувається також із залученням паронімічної атракції: *Ангела і «демони»* (УМ, 2009) – паронімічні одиниці *ангел* і *Ангела*.

5) квалітативний

Антонімічні атрактанти, що реалізуються в межах квалітативного (якісного) структурно-функціонального типу, мають різноманітні значення. Вони вказують на характеристики об'єктів, яких стосуються, за:

✓ розміром: *Щоб показати своє ставлення до позичальників, люди віддають великі борги дрібними монетами* (УМ, 2009);

✓ шириною: *Ламає широкий стиль життя і робить пріоритетом вузькі інтереси* (ДТ, 2009);

✓ довжиною: *Шлях до Етажерки може бути **коротким** чи **довгим**, прямим чи опосередкованим, проте, пізнавши її хоч раз, ми вже ніколи не забудемо дороги до неї* (УП, 2009);

✓ товщиною: у прямому значенні одиниць **товстий** – **тонкий**: *Це потужна фабрика-детоксикатор. Але, поряд із нею, є ще один, менш відомий фільтр – це складна система лімфатичних вузлів, які містяться на лімфатичних протоках, що йдуть від **товстого** і **тонкого** кишківника* (ДТ, 2012), і переносному: *У будь-якому разі, саме на «**товсту**» обставину надзвичайної безтурботності «**тонко** натякнув» перший заступник голови президентського секретаріату Арсеній Яценюк, виступаючи в понеділок, 6 листопада, в ефірі телеканалу «1+1»* (ДТ, 2006);

✓ глибиною: *Зазвичай суп подають в **глибокій** тарілці, яка стоїть на **мілкій*** (РВ, 2010), *На підлозі (асфальті) дорослий крейдою малює звивистий струмок – то широкий, то вузький, то **мілкий**, то **глибокий*** (Сід, 2005);

✓ наповненістю: *Народжуваність в області зростає, тому колись **напівпорожні** садочки нині **переповнені*** (ЧК, 2013);

✓ духовними чи фізичними властивостями: ***Сила** у **слабкості*** (УТ, 2008); ***Чиста** вода – у **брудну** склянку* (ЛГ, 2012); *Про **дорогий** газ і **дешеві** обіцянки* (КП, 2010), ***Найбанальнішим** із серії **оригінальних** весіль у Харкові наразі вважають байкерські шлюбні «церемонії»* (УМ, 2009) тощо. Протиставляються також не власне ознаки, а носії цих ознак: *Адже добре жити в джунглях хочеться не тільки **слонам**, а й **мурашкам*** (ДТ, 2011).

Реалізується цей структурно-функціональний тип також через порівняння, з використанням форми прикметникового й прислівникового компаратива: *Та й чи могли виплати безробітним бути **вищими**, якщо половина працюючих отримувала заробітну плату, **нижчу** за прожитковий мінімум для працездатної особи?* (ДТ, 2009); і суперлатива: ***Найлегше** влаштуватися **штукатуром**, **найважче** – **економістом*** (МБ, 2012). Порівняння здійснюється і без називання ознак, а лише через вказівку на їх відмінність: *Гості – **різні**, порада – **одна*** (УМ, 2009) (*одна* вжито в значенні «така сама. || Однакова, тотожна» [34, с. 827]).

б) посесивний

Основним репрезентантом структурно-функціональний типу, який виражає належність, є концептуальна опозиція *свій – чужий*. Вона виявляється у таких мовних одиницях:

✓ свій – чужий: *Чужа серед своїх...* (КП, 2010); *Чужі водії стали своїми* (ЧК, 2013); *Літні люди: «свої» чи «чужі»* (ДТ, 2012). Концепт *свій* передається лексемами *свій, рідний, наш*: *Патріотичні депутати переконані: головною «провиною» Вакарчука є те, що він є справді українським міністром, який працює на свою, а не якусь іншу державу* (УМ, 2009); *У чужий монастир із нашим устаром* (УМ, 2009); *Розваг вистачило і молодим, і не дуже. Бракувало хіба самого Скрипки, який проміняв рідну «Країну» на чужу – поїхав представляти українську пісню на етнофестивалі в Казані* (УМ, 2009),

✓ вдома/ у своїй країні – не вдома/ у гостях/ за кордоном: *У гостях добре, а вдома краще* (ЧК, 2013); *Головне – мати задоволення від життя, а цього можна досягнути як у себе вдома, так і в еміграції* (УТ, 2010); *Українці Латвії чудово зберігають на чужині національну культуру, але в рідній державі часто почувуються пасинками* (УМ, 2009),

✓ господар – гість: *Господарі в попередньому турі на виїзді обіграли чемпіона, Колос, завдавши йому першої поразки в сезоні. Тому футболісти Бучі максимально серйозно налаштувалися на матч, адже чемпіонських амбіцій ніхто не відміняв. Гра була дуже напруженою, однак гості, стараннями Ткаченка та Клименка все-таки привезли додому три очки* (ЧК, 2013); *Крім того, гуляючи головною вулицею міста, кияни та гості столиці зможуть насолодитися виступами ді-джеїв, узяти участь у майстер-класах із сучасного танцю* (ВК, 2012),

✓ власник – орендар: *Байдарка орендована. А «Швейцарія» – своя* (УМ, 2009); *Так, аби курільня відповідала належним нормам, власник або орендар повинен відвести для цієї мети приміщення, сукупна площа якого не перевищує 10 відсотків загальної площі установи чи будинку* (ВК, 2012),

✓ вітчизняне – іноземне: *Залишається додати, що як вітчизняна преса, так і іноземна відмінно спрацювали в цій історії* (УМ, 2009); *Проблема політичної символіки у вітчизняній та зарубіжній політології* (Вч, 2010); *Отож не кваптеся наснажувати кілокалоріями-джоулями півсвіту! Спершу нагодуйте українців: м'ясом, молоком, маслом. Не привізним – власним* (ДТ, 2009).

7) квантитативний

Квантитативний структурно-функціональний тип моделює АА, члени якої протиставляються за кількістю:

✓ один – багато. Числівник *один* протиставляється числівнику, що позначає визначену кількість (опозиція *один – не один, а більше*): *Дві пам'яті – один біль* (УМ, 2009); *Три няньки однієї вулиці* (УМ, 2009); *«Софія Київська»: три в одному* (ЧК, 2013); *Чотири шлюби, одне розлучення* (УМ, 2009); *П'ятнадцять виступів – одне рішення* (ЧК, 2013); *Тисячі оплесків і одна омріяна перемога* (КП, 2009). АА охоплює також лексеми на позначення неозначеної кількості (велика неозначена кількість – мала неозначена кількість): *Терміналів багато – вантажів мало* (ДТ, 2012); *Встановлена нова лампа споживає утричі менше електроенергії ніж та, що висить поруч, а світла дає удвічі більше* (ВЗ, 2009).

У проекції на людину та її місце в суспільстві квантитативний структурно-функціональний тип виявляється через АА у схемі *індивід – група – суспільство*: *Нічого особистого, лише інтереси компанії* (КП, 2010); *Чи є життя після постановки діагнозу і яке воно, хвилює не лише людей з позитивним результатом тесту, а й усіх, хто небайдужий до власного здоров'я й до того, що відбувається в суспільстві* (ВК, 2012); *Ішлося про те, що недостатня увага держави до книги як інструменту формування особистості, громадянина, врешті – нації стає однією з причин інтелектуальної та культурної деградації суспільства* (СВ, 2013); *Від самодостатніх громад – до розбудови суспільства* (ЧК, 2013).

Виявляється АА в позначенні суспільно-політичних процесів і явищ, наприклад режиму правління: *У нас борються авторитарних і демократичних тенденцій продовжується і зараз* (УМ, 2009), *Однак у деяких країнах під час трансформації політичної влади утверджувалися не демократичні форми*

правління, а їхні **тоталітарні** мутації (Д, 2010), економічно-торгівельних: **Земля оптом і вроздріб** (СВ, 2013), *Ось якби посаду тренера збірної запропонували спритному спортивному агенту, який набив руку на купівлях і продажах гравців гуртом і вроздріб, тоді б це було цілком у дусі часу* (ДТ, 2013), комунікативних процесів: *Юристи стверджують, що реструктуризація – не панацея. І попри всі запевнення банкірів, нині вона більше нагадує **монолог**, ніж декларований **діалог*** (УМ, 2009).

8) таксономічний

Таксономічний структурно-функціональний тип полягає в систематизації об'єктів позамовної реальності. Систематизація здійснюється за вертикальним або горизонтальним принципом. Перший вказує на місце особи в соціальній або службовій ієрархії і реалізується через метафору стосунків між людьми «хтось перебуває вище – хтось перебуває нижче».

Кореляція **бог – людина – бидло**: *Забуті **Богом і людьми** (ЧК); Виходить, кілька **VIPів** відпочивають на половині берегової смуги, а кілька сотень «**бидлоти**» (впевнений, що з того берега так і споглядають) – з другої сторони – понад дорогою (УМ, 2009); [...] делегати нарешті розійшлися на фуришет: «**прості люди**» – пити чай із пиріжками, «**круті**» – щось міцніше і дорожче (УМ, 2009); [...] інтереси партійних «**верхів**» далеко не завжди збігаються з інтересами «**низів**» (КП, 2010).*

Кореляція **керівник – підлеглий**: *Присутні представники ЗМІ децю скептично сприйняли мою тезу про те, що насилля та примус не є обов'язковою формою стосунків між **керівником та підлеглим** за визначенням, а відповідальність за дискомфортні ієрархічні стосунки часто лежить саме на працівникові (Е, 2013); «**Начальник**» та «**підлеглий**» у країні гетьманів (Е, 2013). Може демонструвати владу одного над іншим: **Хазяїн і раб** залежні один від одного (УГп, 2008); *Сам собі **пан**, сам собі й **раб*** (ВЖп, 2010).*

Також діє схема АА «щось важливе/суттєве – щось менш важливе/суттєве»: *Для початку направив дівчинку на драматичні курси, де вона засвоїла ази акторського мистецтва. А потім дарував ролі: від зовсім*

другорядних до головних (УМ, 2009); *У свої 23 Ярмоленко, схоже, перетворюється із потенційної зірки на маститого гравця* (ЧК, 2013).

За горизонтальним принципом таксономії «хтось іде/перебуває попереду – хтось іде/перебуває позаду»: *Львівська «мажоритарка»: лідери й аутсайтери* (ЛГ, 2012).

Зазначені структурно-функціональні типи АА – темпоральний, локативний, перцептивний, когнітивний, квалітативний, посесивний, квантитативний, таксономічний – та їхні варіації, що виконують функцію своєрідних семантичних інваріантів, демонструють вияв гносеологічного процесу людини засобами мови, і більшість з них відповідає базисному предметному фрейму, адже описує якість певних об'єктів позамовної реальності, їх кількість, місце, час існування.

АА як процес і результат одночасного вживання обох антонімів-атрактантів у тексті має різні види (системна, контекстуальна, субституційна, перифразова атракція) та форми вияву (імпліцитна, експліцитна).

У публіцистичних текстах АА реалізується через загальномовні (системні) антоніми, які морфологічно можуть бути самостійними частинами мови: *Боротьба не на життя, а на смерть* (ДТ, 2010); *Для львівян він свій, для «Свободи» – чужий* (ВЗ, 2010); службовими: *Далі на вас чекають 16 історій чудесного порятунку собак, що знаходилися на межі смерті, в стилі «до і після»* (Г.уа, 2014); *Україна і ЄвроПРО: між «за» і «проти»* (ДТ, 2012); *Жінки, яким «за», в суспільстві, якому «до»* (ДТ, 2012), вигуками: *Від «Кучма – геть!» до «Кучмі – слава!»*...(ВЗ, 2009), сполученням службових частин мови з антонімічним значенням і самостійних: *Газ без знижок, але з націнкою* (УМ, 2009). АА може бути і контекстуальною, тобто ґрунтується на контекстуальних антонімах, виражених однією частиною мови: *Приїхали до музею, а знайшли руїни* (ЛУ, 2011).

Особливістю АА, на відміну від антонімії в її традиційному потрактуванні, є те, що атрактанти можуть бути виражені різними частинами мови і цим виявляють можливість мови членувати один фрагмент реальності через одиниці різних лексико-семантичних класів. Це субституційна АА, яка полягає у

заміщенні антонімічної одиниці на одиницю, виражену іншою частиною мови, ніж другий член опозиції. За такого заміщення один із атрактантів може бути виражений іменником, другий – прикметником, що входить у структуру іменникового атрибутивного словосполучення: *Але якщо він триватиме, то осінні зародки економічного відновлення до весни можуть прорости пагонами стабільного розвитку* (УП, 2009); [...] ну хіба не ганьба, що вчетверо менша за населенням Чехія перекладає своєю мовою в десятки і навіть у сотні разів більше світової класики та сучасних наукових і художніх творів і праць! [...] (ДТ, 2013); Втім, наразі останній [інтернет] – чи не єдине джерело для перегляду перевіреного часом вітчизняного анімаційного продукту. Й, зважте, давнього зразка, про свіженьке сучасне навіть не йдеться (УМ, 2009). Дієслово-атрактант притягує дієслівне словосполучення зі способом зв'язку прилягання: *Крилаті чудовиська в еркері над входом можуть налякати відвідувача, але привітний напис «Salve» («Привіт!» латинню), викладений мозаїкою біля входу в парадне, діє заспокійливо* (ВК, 2012), прислівник-атрактант – іменник: *Вийшов класичний приклад шторму в океані: вгорі – шумно, внизу – та ж таки сонна тиша* (ДТ, 2012).

Субституційна АА а межах синтаксичної одиниці сприяє уникненню тавтології: *На відміну від позитивних зрушень щодо проявів антисемітизму, погіршилася ситуація з поширенням в Україні ісламофобії* (ДТ, 2012) (замість негативні зрушення), уникненню однотипності у висловлюванні: *Почали виливати дзвони не лише малі, а й великих розмірів* (ДТ, 2008) (замість не лише малих, а й великих розмірів).

Як окремий різновид субституційної АА функціонує перифразова АА, при якій один із атрактантів-антонімів замінений описовим зворотом. Атрактант може бути виражений виражений власне перифразом, евфемізмом: *Українські правителі або сильні, але не дуже розумні, або навпаки – інтелігентні і слабкі* (УП, 2010), *Розгрібають стоси розумних і не дуже пропозицій, класифікують, оцінюють* (ДТ, 2013), *Одначе «ощасливити» малоосвічених, обмежених, бідних людей, безперечно, простіше й дешевше, ніж розумних і заможних, котрі*

оперують незрівнянно ширшими критеріями щастя (Вч, 2013) (опозиція розумний – дурний); Тобто відбувається єднання всіх **живих** і ненароджених, і **тих, що вже відійшли** (УП, 2010) (опозиція живий – мертвий); Як з'ясували слідчі, молодій жінці наснилося, що чоловік, з яким вона живе – то **ангел**, а народжена нею дитина є **нечистим** (Г.ла, 2010) (опозиція ангел – демон) або дисфемізмом: Тих, чиї підприємства **споживають мінімум газу**, переговори начебто не дуже й хвилюють, тих, чиї **«з'їдають»** – то є ж парламент і Кабмін, які для енергозалежних металургійних і хімічних підприємств (що належать в основному Р.Ахметову та Д.Фірташу) знову без зайвих питань подовжать пільги і нададуть преференції у вигляді відстрочки виплат (ДТ, 2010).

АА, як і інші види лексико-семантичної атракції, має експліцитну та імпліцитну форми вияву. При імпліцитній АА виражений у тексті лише один із атрактантів: *Той, Хто Проїшов Крізь Сніг* (ЧК, 2013) (фільм «Той, Хто Проїшов Крізь Вогонь»); *Зі світу по нитці – крутеликам «Пума»* (УМ, 2009) (фразеологізм *З миру по нитці – голому сорочка*); «*Кривий ефір*» (УМ, 2010) (прямий ефір). Переважна більшість прикладів імпліцитної АА – трансформовані прецедентні тексти. Це зумовлено бажанням адресанта зробити максимально легким процес розпізнавання невираженого антоніма-атрактанта адресатом і розширити простір сприйняття тексту.

Тож АА може виникати на залученні системних антонімів, контекстуальних, субституційних, перифразових, що й визначає її структурно-морфологічні різновиди.

АА часто виявляється у конструкціях, в яких вживання антоніма потенційно можливе:

1) відокремлені конструкції з прийменником **крім, окрім**: *Проте вуглеводневий потенціал надр, згідно із сучасними даними науки про нафту і газ, містить у собі, крім **традиційних, нетрадиційні** джерела вуглеводнів* (ДТ, 2009); *Дюверже наводить Лейбористську партію в Англії, в якій, окрім **індивідуального** членства, було й **колективне** в складі профспілок та інших суспільних організацій* (Вч, 2010); *Англійські журналісти, звісно ж, щоранку переглядають, крім **своїї**, й **інші***

газети (ДТ, 2010). Регулярні опозиції «я/одна особистість – інша/інші особистості», а саме «я – хтось/ніхто інший»: *Я не думаю, що зможу зіграти когось, окрім себе* (Е, 2009), *Бо, крім мене, ніхто більше над цим і не заморочується – вхід до директора завжди вільний* (ВГ, 2014); «я – усі»: *Насправді я туди не збиралась іти. Тренер заставив. У фіналі стала з ним сваритися, бо всіх підтримував, крім мене* (G.ua, 2014);

2) відокремлені й невідокремлені конструкції з прийменником **замість**: *Ми всі пам'ятаємо історію зруйнованого гірського вірменського міста Спітак, коли з'ясувалося, що замість **особливого** цементу там використовували **звичайний** пісок* (УМ, 2010); *Отож українці, замість ентузіазму й **радості**, зберігали **понура мовчання** і замість того, щоб схопитися за зброю на захист отриманої свободи, залишалися пасивними глядачами* (ДТ, 2010);

3) відокремлені конструкції **на відміну від, порівняно з**: *Сила **нової** Європи і в тому, що на відміну від **старої**, тут діють кілька регіональних організацій* (УП, 2011); *На відміну від **інших** країн **вітчизняну** економіку поставили на коліна саме банки* (Вч, 2010); *Львівський франковий музей замінює літературний музей, якого, на відміну від **інших** міст, у **нашому** місті немає, хоча маємо фонди для створення повноцінного літературного музею* (ВЗ, 2011); *Вища порівняно з **міським населенням** частка дітей серед **селян** дає підстави сподіватися на певне омолодження сільського населення у майбутньому* (Вч, 2010).

4) конструкції з парними сполучниками **не тільки..., а й..., не лише..., а й...:** *Кролики – це не тільки **любителі** капусти, а й **ненависники** «Табаско»* (УМ, 2011); *Пройшло вже 5 років з часу Помаранчевої революції, події, яка радикально змінила Україну. Змінила не лише **зовнішньо**, але й, насамперед, **внутрішньо*** (УП, 2009); *«Сучасність» сьогодні є трибуною не лише для **визнаних**, а й для **молодих** письменників* (ДТ, 2009); *Гірничо-металургійні підприємства працюють через посередників не лише на **зовнішньому**, а й на **внутрішньому** ринку* (ДТ, 2007).

За синтаксичними відношенням атрактантів з іншими членами речення у складі комунікативної одиниці АА буває **однооб'єктною**, якщо атрактанти

стосується одного й того ж об'єкта описуваної позамовної реальності, що виразно простежується, зокрема, в атрибутивних словосполученнях у межах синтаксичної одиниці: *Така далека і близька афганська війна* (П, 2013); *Всі знають, що у нас медицина платна, хоча в Конституції написано, що вона безкоштовна* (КП, 2010); обставинних: *Білка робить собі гніздо високо – зима буде теплою, а ось якщо низько – холодною й затяжною* (НЗ, 2013), різнооб'єктна: *Про дорогий газ і дешеві обіцянки* (КП, 2010); *Велика перемога в маленькій державі* (УМ, 2009); *За словами президента Асоціації психіатрів України Семена Глузмана, гасло цієї премії – «за гідну поведінку в негідних умовах»* (Д, 2014) та безоб'єктна, при якій атрактанти реалізують антонімічну семантику самостійно, тобто без залучення інших членів речення: *Донбас: про любов і ненависть* (Д, 2014); *Холодно, тепло, гаряче* (ВК, 2014).

3.1.2. Стилiстичнi функцiї антонiмiчної атракцiї в публiцистичному тексті

Антонімічна пара, що одночасно вживається в публіцистичному тексті, має значний стилістичний потенціал. АА виявляється в основному тексті й у заголовках, лідах. Заголовки з антонімічними атрактантами звертають на себе увагу читача, зацікавлюють його, а також налаштовують на правильне сприйняття тексту, накреслюють ідею газетної публікації, як, наприклад, заголовок *Високо поцінований і мало прочитаний* (ЛУ, 2010) вказує на протиріччя між тим, як має бути на думку автора статті, і тим, як є насправді, отже містить засудження дій влади.

Основна стилістична функція АА – функція контрасту. Контраст виникає при залученні семантично корелятивних або протилежних одиниць. «Помірною експресивністю відзначаються контрасти, побудовані на зіставленні антонімів, що поєднуються в корелятивну пару сурядним (сполучниковим і безсполучниковим) зв'язком» [209, с. 24]: *Після того, як немовлята надивилися на дії «корисних» і «шкідливих» персонажів, які допомагали або заважали альпіністові досягти мети, їм запропонували вибрати одного з двох* (УГП, 2008); *Можливо, усвідомлення відмінностей між добром і злом є частиною людської природи, а не*

продуктом виховання (УГП, 2008); *Націоналізм: чим він є – злом чи добром?* (Д, 2011).

Антонімічний контраст підсилюється:

✓ парцеляцією: *Опозиція. Права. Ліва. І ніяка* (УТ, 2011); *Гігакалорії, як целюліт: раз обзавівся і вже не позбудешся* (УМ 2009); *Соціальні стандарти: правда та вигадки* (УМ, 2009);

✓ повтором атрактантів: *Тому важливою буде не лише перемога чи поразка, але й реакція на цю перемогу чи поразку* (УП, 2009);

✓ нанизуванням кількох рядів і/ чи пар атрактантів: [...] *претенденти на президентське крісло поспішають усіма можливими способами підтягнути свій і опустити чужий рейтинг [...]* (УМ, 2009), зокрема попарно із сполучниками сурядності: *Адже природа, які і виробництво, – джерело ресурсозбагачення людини і суспільства, основа матеріального і духовного буття людини* (УП, 2009); *Величезна праця вдень і вночі, тренування руки, якою водить мозок і душа* (ВЗ, 2011); *Демократія або комунізм, уперед або назад, добро або зло, Європа або болото* (ЛГ, 2009);

✓ порівнянням при атрактантах: *Пілотний проект роздержавлення ЗМІ. Високо, аж за хмари чи низько, аж у штопор?* (ХД, 2013);

✓ одночасним вживанням антонімічних і паронімічних атрактантів: *Як відрізнити дії таємної ложі від явної лажі* (ДТ, 2012);

✓ навмисною обмовкою, уточненням: *Мабуть, і Міністерство культури час ліквідувати, перепрошую – реорганізувати: нехай туризмом займається* (ДТ, 2005); *Першим документом, що його прийняло новостворене, чи то пак — нововідроджене об'єднання, стало звернення до обласної влади з вимогою поновити контракт із Михайлом Ілляшенком* (ДТ, 2012); *Відверто хибна передача кольору, хаотичність упорядкування, непрофесійна верстка, яка просто позбавляє можливості побачити представлені твори – усе цілком у стилі гідкого (та) огидного... перепрошую – «Великого (та) величного»* (ЧК, 2013); *Скажімо, гендиректор «Макіїввугілля» Станіслав Толчин [...] торік пережив два теракти (один - в адмінбудівлі, другий – у дворі власного будинку), перевірку КРУ, маски-*

шоу з вилученням документів та інші радості буття простого **радянського...** тобто, **пардон, українського** керівника (ДТ, 2012); Йому й вирішувати, якою бути **ідеологічний, пардон, культурній і духовній** сфері дорученого йому суспільства (ДТ, 2005).

АА виконує такі семантико-стилістичні функції:

– ствердження одного з атрактантів через заперечення іншого: **Боротьба не на життя, а на смерть** (ДТ, 2010);

– повне охоплення однорідних явищ: **Ющенко: хроніка зростання і падіння** (УП, 2010); **І держава має не збільшувати обсяги дотацій і держзамовлення, а створити найсильнішим ВНЗ такі умови, за яких вони дійсно змогли б стати конкурентоздатними як всередині країни, так і в світі** (УП, 2010);

– одночасне виявлення протилежних якостей, явищ: **Світло у темряві** (Д, 2010);

– чергування протилежних дій, явищ, рис: **Двері кабінетів то відчинялися кимось, то зачинялись** (КП, 2010); **В Олексієвого батька, Василя Бубликова, було два стани душі – або вбивати, або любити** (ДТ, 2009);

– номінація проміжного члена антонімічної опозиції: **І дуже часто ті, хто були вашими соратниками, друзями, потім стають ледве не ворогами** (УМ, 2009); **Хоч би куди Америка втручалася за межами Європи – закінчується це не те щоб погано, але не так, як хотілося б** (ДТ, 2014); **Почуття – це індикатори стану нашої душі і немає ні добрих ні поганих почуттів** (Сід, 2014);

– надання вислову протилежного значення: **Торік, скажімо, серед них опинилися Володимир Литвин, Анатолій Толстоухов, навіть Микола Янович Азаров. Той самий, що посідає крісло Прем'єра і славиться своїм «високим» мовним стилем** (СВ, 2013), що дає змогу висловити іронію.

На основі АА створюються стилістичні фігури, такі як оксиморон і антитеза. Антонімічні атрактанти у межах оксиморона виражені однією частиною мови: **Актуальні справи минулих днів** (ДТ, 2012) або різними: **Певно, саме ці та інші великі дрібниці й допомогли їм «пройти крізь сніг»** (ЧК, 2013); **Комічна**

інтимність публічної сфери (ДТ, 2005). Антитеза ґрунтується на різнооб'єктній АА: *Шукали гриби, загубили дитину* (ЧК, 2013); *А господарський сектор без «живих» грошей – це мертві виробничі потужності* (УМ, 2009).

Важливою функцією АА є те, що вона забезпечує когезію публіцистичного тексту: *[...] нафта з пікових рівнів у середині року **подешевшала** майже втричі. А ось золото того ж року **подорожчало** на 5,8% і ще на 24,4% – 2009-го* (ВК, 2012). Антоніми спільно із часткою *ж (же)* виражають відношення протиставлення і сприяють логічному взаємозв'язку, цілісності окремих речень як компонентів тексту: *Рейтинг недовіри суспільства до влади знову зашкалює, а надія на те, що вибори відбудуться гладко, не жевріє навіть в грудях найзатятіших **оптимістів**. **Песимісти ж** згадують скандальні позачергові вибори в Обухові й чекають продовження бенкету вже в масштабах усієї країни* (ДТ, 2012); *Душа буквально задавлена розумом. Визначним завжди мусить бути **голос душі**. **Розум же** слід розглядати як інструмент для реалізації задуму душі* (УГп, 2008). АА сприяє також інтеграції заголовка і основного тексту: *Неволя слова і **кривий** ефір Шустера [заголовок]. Довелося стикнутися з відвертим шулерством з **прямим** ефіром на програмі Савіка Шустера* (УПБ, 2012).

Завдання публіцистики – показати життя у його складності, в єдності протилежних, суперечливих виявів, боротьбу одних суспільно-політичних сил з іншим, протиставили одні погляди, ідеї – іншим. Часом газетно-публіцистичний матеріал, починаючи з заголовка, побудований на протиставленні з використанням антонімічних пар, і тоді АА організовує весь текст, пронизує його на змістовому й лексичному рівні. Антоніми, що утворюють антонімічний корпус тексту, беруть участь у створенні текстів, які організовані за принципом контрасту, тобто текстів, у яких протиставлення на вищому змістовому рівні підкріплюється протиставленням на рівні форми, і таким чином, антонімічні опозиції, які пронизують увесь текст, сприяють розкриттю контрасту, одночасно забезпечують смисловий взаємозв'язок елементів тексту [19, с.326].

За допомогою антонімів через засоби мови передаються суперечливі властивості об'єктивного світу. Смилова атракція, яка відбувається під час мисленнєвого процесу людини, виявляється у лексичній системі мови, зокрема, в АА, що вербально репрезентована антонімами. Частотне одночасне вживання обох антонімічних одиниць в публіцистичному тексті зумовлює увагу до цього явища, а його відповідність сутісним ознакам атракції дає підстави виокремлювати АА поряд із синонімічною і паронімічною як різновид лексико-семантичної. АА виникає на основі наявності в семантичній структурі атрактантів спільної семи. Вони мають загальне значення, наприклад сема «стосунки між людьми» у парі *друг – ворог*, сема «смак» у парі *солодкий – гіркий*. Натомість диференційні семи членів антонімічної опозиції протиставлені, що зумовлює особливий ефект від їх сприйняття адресатом під час реалізації одиниць в мовленні. За широкого тлумачення антонімії можуть бути протиставлені будь-які об'єкти мовлення, що належать до однієї понятійної сфери, антоніми виступають як одиниці на зразок «А» – «не А». АА охоплює зіставлення і протилежне протиставлення об'єктів позамовної реальності.

Перспективним вбачається дослідження АА на різних мовних рівнях, зокрема семантичних еквівалентів антонімів, ролі АА в організації тексту, її функцій у різних жанрах публіцистичного стилю.

3.2. Паронімічна й омонімічна атракції

3.2.1. Особливості паронімічної й омонімічної атракції в українській публіцистиці початку ХХІ ст.

Публіцистика характеризується поєднанням стандарту та експресивності в мовленні, що зумовлене її основними функція – інформаційною та функцією впливу на адресата. Постійно здійснюється пошук нових, яскравих виражальних засобів. Автори публіцистичних текстів використовують різноманітні можливості мови: значеннєве, звукове, графічне обігрування мовної одиниці. Вдалим способом забезпечення експресії в публіцистиці є паронімічна атракція. На початку ХХ ст. відбувся так званий паронімічний «вибух» – активне застосування

можливостей паронімів у поетичному мовленні. Нині використання паронімічної атракції як дієвого засобу емоційно-оцінного впливу на читача стає невід’ємною ознакою не лише поетичного мовлення, а й публіцистики.

Активно досліджувати паронімічну атракцію розпочинають з середини ХХ ст. Її теоретичні засади заклали В. Григор’єв [50], Н. Кожевнікова [84], О. Северська [163], А. Критенко [96]. Паронімічна атракція (ПА – далі) як явище зближення в мовленні одиниць, що мають подібне звучання, є найбільш дослідженим різновидом лексико-семантичної атракції. Але незважаючи на це, здебільшого дослідження присвячені вивченню ПА у поетичній мові. Сучасні мовознавці продовжують розглядати ПА в творчості окремих поетів (Г. Сюта [183]), у поетичних текстах певного періоду (Н. Дашенко [60], Р. Ріжко [154]), а також в газетних та рекламних текстах (О. Ємець [69]), англomовній публіцистиці (О. Воронюк [42]).

ПА ототожнюють з паронімією, народною етимологією, парономазією або ж вирізняють з-поміж них, тож, щоб дати їй визначення, варто з’ясувати співвідношення ПА із цими явищами.

У словнику лінгвістичних термінів О. Ахманової термін ПА вживається як синонім до народної етимології, в енциклопедії «Українська мова» – як її різновид. Мисленнево-мовленневий механізм утворення народної етимології (далі – НЕ) такий, як і ПА, але вона має свої особливості, які дають підстави розглядати її як окрему форму вияву ПА. Серед цих ознак такі: НЕ постає або у формі тлумачень Х – це Y, або вона відображена в трансформованому вигляді слова, де паронім інкорпорований в пояснюване слово» [131, с.2], а поетичні пароніми А і Б мають інші синтаксичні зв’язки; у НЕ один паронім мотивує інший, в ПА – обидва пароніми рівноправно є джерелом смислу; вибір паронімів у НЕ колективний, а їх тлумачення єдине, у ПА – вибір паронімів індивідуальний і передбачено свободу інтерпретацій [131, с.2].

НЕ полягає в «прагненні шукати в словах внутрішню форму для раціонального пояснення значення слів без урахування реальних фактів їх походження» [8, с.530]. Носії мови намагаються пояснити явища навколишнього

середовища, знайти причинно-наслідкові зв'язки між ними, з'ясувати їх вплив на долю людини, і народ закріплює це пояснення в прислів'ях, приказках, повір'ях: *Святий Конон над усіма конюхами конюх; Прийде Варвара – заварить і морозцем; У маю одружитися – все життя маятися.* У народній свідомості назва свята Стрітення Господнього пояснюється тим, що *На Стрітення зима з весною зустрічається*, тоді як назва походить від події, під час якої відбулась зустріч Йосифа і Діви Марії, які принесли Ісуса Христа до Єрусалимського храму, із Симеоном і пророчицею Анною.

Крім наукової і народної етимології, виокремлюють поетичне етимологізування [60, с. 12]: *Ріка, звичайно, не Егейське море, котре походить, звісно, від «еге»; Це може бути віднесене до збігів, але меланхолійні меланхлени вдягали чорне, – там тепер Чернігів; А згодом тих, що у степах zostались, назвали скити, бо вони скитались* (Ліна Костенко).

На ПА побудовані приказки, прислів'я, фразеологізми, зокрема для їх ритмізації, *напр., Нова хатка – нова гадка; Коли почав орати, то в сопілку не грати; Бачить кіт сало, та сили мало; Голодній кумі хліб на умі.*

Парономазія – стилістична фігура, що створюється навмисним зближенням паронімів. Терміни *ПА* і *парономазія* вживають як синонімічні для позначення ПА, що використовується мовцем свідомо з певною стилістичною метою. Основна функція парономазії – естетична, експресивно-образна, натомість НЕ – пояснювальна.

Окреслення ПА як явища ускладнює також відсутність одностайності витлумачення паронімів, які є компонентами ПА, що зближуються, або ж притягуються, у мовленні.

Паронімія – лексико-семантичне явище, що полягає в існуванні в мові слів, що мають подібне формальне вираження, але різне значення. Є широке і вузьке потрактування паронімії. За вузького тлумачення паронімії, паронімами є лише спільнокореневі слова, які належать до одного лексико-граматичного класу, тож більшість з них має хоч і різні значення, але близькі, які перетинаються, і мовець може неправильно вживати пароніми, сплутувати їх.

Паронімію відокремлюють від омонімії і вважають різними явища, оскільки пароніми – спільнокореневі слова, а омоніми – випадково співзвучні слова. В. Чабаненко виокремлює омоніми, пароніми і парономастичні слова (різнокореневі, близькі за звучанням слова) [209, с. 44–45], у російському мовознавстві останні називають також парофонами (слова, що характеризуються будь-яким співзвуччям) [36, с. 9].

За широкого тлумачення паронімії розрізнення паронімів і омонімів умовне, адже «омонімія – це крайній випадок паронімії, це паронімія, доведена до абсолюту, до свого заперечення, коли звукова подібність двох (кількох) слів перетворюється на повну їх тотожність» [97, с. 59] і до паронімів зараховують як спільнокореневі, так і різнокореневі, випадково близькозвучні слова [169, с. 4]. О. Воронюк вказує, що «найважливіший формальний критерій ПА – це повторювані або ідентичні комплекси звуків/букв» і пропонує математичну формулу для кількісного визначення рівня формальної близькості слів-учасників ПА: $(n \times 100) : m$, де n – сума всіх графем/фонем, що співпадають у корелятах ПА, а m – сума всіх графем/фонем, які входять до формальної оболонки корелятивів [42, с. 7].

Тож ПА можна характеризувати за трьома основними критеріями: 1) свідоме чи несвідоме зближення у плані вираження мовцем паронімічних одиниць; 2) експліцитне чи імпліцитне зближення слів-паронімів; 3) okazionale чи узуальне зближення паронімічних атрактантів. Від цих характеристик залежить кількість і характер формального вираження компонентів ПА – паронімічних атрактантів: наявність одного чи кількох паронімів або їхніх частин в складі неологізму. Тож, **паронімічна атракція** – це різновид лексико-семантичної атракції, явище і результат свідомого чи несвідомого зближення паронімів у свідомості і/чи мовленні, що реалізуються через синтагматичні зв'язки або парадигматичні відношення.

Виокремлюють такі функціональні типи ПА: експліцитна, імпліцитна, паронімічна неологія [99, с. 100]. Проте, вбачається за доцільне не вирізняти окремо неологію, а розглядати її в межах імпліцитного типу, оскільки зміст

мовної одиниці виражається опосередковано. Експліцитна ПА характеризується тим, що усі атрактанти наявні в тексті, входять у синтаксичну конструкцію: *Хижацький ятір – на якір* (ЧК, 2013); *Надії і події, або Стени та храми від Стенули* (ЛУ, 2011).

Компоненти імпліцитної ПА у синтаксичний ланцюжок не вибудовуються. Формально наявний лише один атрактант. Імпліцитна ПА може виникати несвідомо і свідомо. Результатом несвідомої імпліцитної ПА є сплутування паронімів і неправильне їх вживання (*громадський* замість *громадянський*, *освічений* – *досвідчений*, *дружній* – *дружний*, *економний* – *економічний* тощо), помилки у вживанні слів через хибне розуміння етимології чи значення слова (*кружляти пиво*, замість *кружати*). За свідомої імпліцитної ПА другий член пароопозиції не виражений в тексті, але мовець має його на увазі, він міститься в тезаурусі мовця й адресата. Останній має декодувати прихований член ПА завдяки подібному звучанню і семантико-синтаксичному оточенню наявного атрактанта. Переважно така ПА використовується в обіграванні відомих висловів, фразеологізмів: *Уругвай, Уругвай, кого хочеш – обирай* (УМ, 2009) – йдеться про президентські вибори в Уругваї; *«Мито» білими нитками* (ДТ, 2011) – стаття про ініціативу власників українських нафтопереробних заводів запровадити мито на імпорт нафтопродуктів, але, як вбачається, викликане не бажанням покращити ситуацію на ринку, а звільнити його від конкурентів. У наведеному прикладі атрактант *мито* використаний в типовому оточенні другого члена пароопозиції *шито* – у структурі фразеологізму *білими нитками шитий* («невміло, погано замаскований, виконаний» [171, с. 775]) і несе ідейне навантаження газетної публікації. Такий заголовок повністю усвідомлюється після прочитання усього матеріалу. Адресат віднаходить логіку мислення адресанта. Якщо ж звукова подібність не підкріплена змістом публікації, в адресата виникає ефект хибного очікування. Тобто у процесі ПА беруть участь і взаємодіють два параметри порядку як чинники, що спрямовують рух системи. Один з них внутрішньосистемний – звучання слів-атрактантів, інший – позамовний, а саме когнітивна сфера мовця – образне сприйняття описуваної ситуації.

Паронімічна неологія як спосіб імпліцитної ПА виявляється в утворенні нових слів, зокрема телескопічно. Телескопія – композитний спосіб словотвору, проміжне місце між основоскладанням і аббревіацією. Цей продуктивний спосіб словотвору в англійській і французькій мовах все частіше okazіонально використовується і в українській мові, насамперед у ЗМІ, інтернет-спілкуванні. Утворений неологізм є поєднанням форми і семантики похідних одиниць з певним додатковим смисловим навантаженням.

Паронімічна телескопія в сучасній українській публіцистиці виникає такими способами:

1) накладання паронімічного атрактанта із заміною чи додаванням одного звука (епентезою) на інший атрактант, що є словом-основою. Okazіоналізми утворюються з двох слів, що мають в кореневій морфемі схожі звукосполучення. Атрактанти належать або до однієї частини мови, або до різних. На один із атрактантів, що становить основу для деривації, накладається повністю або без закінчення інший атрактант. Той елемент, яким відрізняються атрактанти у схожому звукосполученні другого члена пароопозиції, входить в структуру новоутвореного слова:

Діагнос – ШКОЛіоз звичайний (ЧК, 2013) сколіоз *школа* $c \rightarrow ш$

ТРАЯНський кінь (УМ, 2009) троянський *Траян* $o \rightarrow a$

ГВАЛТемала (УМ, 2009) Гватемала *гвалт* + л

ВсеОСВІТня мережа (УМ, 2009) всесвітня *освіта* + о

При утворенні okazіоналізму одним із антрактантів може бути іншомовне або запозичене слово:

ХЛАМурний Париж (УМ, 2009) рос. гламурний *хлам* $z \rightarrow x$

У Луцьку заборонили безкоштовні «бігморди» Януковича (УП, 2012)

з англ. біг

борди
морди

 б → м

Важливе значення для створення таких неологізмів має позамовний контекст: Париж як столиця моди; *глумур* як «мистецтво одягатися та правильно і природно носити одяг» [34, с. 244]). Поєднання цієї лексеми з лексемою *хлам* (укр. *дрантя* «дуже старий, зношений і рваний одяг» [34, с. 326]) в одному новоутвореному слові створює антонімічний контраст, що є яскравим стилістичним засобом. Широко використовується алюзія на прецедентні феномени (троянський кінь), обігрування власних назв (Траян Бесеск – президент Румунії; країна Гватемала). Такого типу телескопи в заголовках часто поєднуються з графічним виділенням одного з прототипів ПА в утвореному слові;

2) накладання паронімів з усіченням одного з них та із заміною звука:

Янучари пікетуватимуть інавгурацію Ющенко? (УП, 2005)

яни
чар

Янукович и → у

3) утворення слова поєднанням початку одного прототипу ПА, проміжного спільного звука і кінця другого прототипу:

Шлях від Януковича до Януческу (УП, 2013)

Яну
кович

Чау
шеску

 ш → ч

Як Путлер піймав «саечку» від Меркель (ВВ, 2014)

Пут
ін

Гіт
лер

Слова, які зливаються в дериваті, не мають подібного звучання, тобто притягуються не пароніми. Спочатку відбувається смислова атракція, унаслідок якої утворюється неологізм, що є паронімом до кожного з вихідних слів. Початковий елемент того оніма, що позначає особу, для називання якої використовується дериват, стає початком неологізма. Якщо попередні способи телескопії подібні на накладання, то цей – більше на зчеплення прототипів. Спільний звук у складі обох слів виконує функцію елемента, завдяки якому

відбувається зчеплення; ці звуки накладаються. Крім того, в обох словах-прототипах ПА вони мають однакову позицію – звук третій з початку.

Специфічним способом паронімічної неології є внутрішньослівна ПА: *ФАНтастичні патріоти* (УМ, 2014) (про футбольних фанів-патріотів); *ЖАДАНИй – одружений* (УМ, 2009) (про одруження письменника С. Жадана). Такі неологізми у словотвірному аспекті називають графодериватами, у синтаксисі – нелінійним синтаксисом [218, с. 6]. Т. Шмельова зазначає, що в мовних одиницях такого типу «парономазія пов'язана не із синтагматикою слова, а з його морфемною структурою – і спробами через її перетворення (створення квазіслова) висловити нові додаткові смисли» [218, с. 6]. Наприклад, стаття про нові тарифи і про те, що за ними приховано, має назву *ТаРИФИ* (ДТ, 2013). Засобами лінійного синтаксису ця думка виражена у ЗМІ так: *Рифи єдиних тарифів* (УП, 2011), *Нові тарифи напоролися на рифи* (УМ, 2004), *Підводні рифи тарифів* (ДТ, 2004). Внутрішньослівна ПА дає змогу конденсувати зміст, висловити думку незвичайним способом, зацікавити читача.

Графодеривати-заголовки розширюють сприйняття інформації адресатом, дають змогу йому в чіткій та стислій формі дізнатися кілька тез зі статті. Наприклад, заголовок *БЮджеТ на марші* (УМ, 2009) завдяки графічному виділенню аббревіатури політичної партії «Блок Юлії Тимошенко» містить додаткову інформацію про виконавця дії (презентація проекту бюджету на 2010 рік Юлією Тимошенко, яка очолює партію «БЮТ»); *Чий ПРОграш?* (УМ, 2009) (ПРО – протиракетна оборона) – вказує чого саме стосується «програш», його об'єкт (Польща і Чехія сподівалась на заплановане розміщення в Центрально-Східній Європі елементів протиракетної системи, але керівництво США змінило свою політику в цьому напрямку).

Тож, експліцитна ПА буває узуальною (напр., народна етимологія) й okazіональною (парономазія), так само й імпліцитна: узуальна (сплутування паронімів), okazіональна (трансформація прецедентних текстів, паронімічна неологія). Мимовільно сплутуються також лексеми, що належать до різних мов, – це діапаронімічна атракція [99, с. 45]. Якщо мовець навмисно зближає такі слова

зі стилістичною метою – це міжмовна паронوماзія [42, с. 9]: «*Камбек*» *Квебеку* (УМ, 2010), *Почім «бігморди» для народу* (УМ, 2009). За планом вираження відношень між одиницями, що реалізуються в мовленні чи тексті, експліцитна ПА синтагматична, імпліцитна – парадигматична.

При утворенні й реалізації ПА взаємодіють мовний та позамовний контексти. Мовний має кілька ступенів. Контекст першого ступеня – це мінімальний безпосередній контекст парної кореляції паронімічних одиниць; контекст другого ступеня – включеність у кореляцію і самої синтагматичної моделі висловлювання, а контекст третього ступеня передбачає весь текст статті [42, с. 11]. Позамовний контекст містить знання історії, політичної ситуації, культури, інтертекстуальний тезаурус мовців.

Одним із аспектів дослідження ПА є її типологія. Ще в середині ХХ ст. були встановлені основні структурні типи ПА в поетичному мовленні, які залежать від морфемної будови атрактантів. Тотожність атрактантів встановлюється на графічному та фонетичному рівні.

3.2.2. Структурні типи паронімічної атракції

Для пізнання суті досліджуваного явища важливе питання його класифікації. ПА виникає завдяки звуковій близькості одиниць і критерієм, за яким відбувається розподіл виявів явища на типи, є будова атрактантів, тобто їхня структура. В одиниць, що беруть участь у ПА, прийнято виокремлювати квазіморфеми (псевдоморфеми): квазікорінь, квазіпрефікс тощо, розрізняють консонантний «корінь» і вокалічні «афікси». Для паронімічного квазікореня характерна не лише лексико-граматична, а й семантична невизначеність [50, с.273]. Тож структурний тип ПА – це одиниця систематизації виявів ПА, що виокремлюється на підставі морфемної будови паронімічних атрактантів. За типологією В.Григор'єва є п'ять структурних типів ПА: вокалічний, метатетичний, консонантний, епентетичний, аугментативний [50].

У сучасній українській публіцистиці, насамперед у заголовках, представлені такі структурні типи ПА:

1) вокалічний тип

У псевдоморфемах паронімічних атрактантів з однаковим порядком приголосних відбуваються такі «чергування» голосних звуків:

– на початку слова: *Ого, це ж Уго!* (УМ, 2010); *Іран розширює збагачення урану* (УМ, 2009); *Оле-оле! Але, але...* (УМ, 2009);

– у середині: *То все ж таки лажа чи ложа?* (ДТ, 2012); *Люлі від Лілі* (УМ, 2009); *Українська місія та її месії* (ДТ, 2005); *Що в сітці, але в ріці, то ще не в руці* (ЧК 2013); *Історія на межі істерії* (УМ, 2009);

– у кінці: *Вік живи – з «Вікі» вчись* (УМ, 2010) – чергування голосного з нулем звука.

Консонантний квазікорінь одного з членів ПА може бути поділений між двома словами: *Красуні ще ті, але на щиті* (УМ, 2009); *А на тобі, Ано!* (УМ, 2009) (Ана – сербське жіноче ім'я).

2) консонантний тип

Паронімічні атрактанти відрізняються переважно в квазікорені приголосним звуком, відповідність голосних факультативна:

Хижацький ятір – на якір (ЧК, 2013), *У Білорусі – шоқ і Шоқ* (УМ, 2011).

Відмінність консонанта може бути і в закінченні атрактантів: *Усі причетні до розбиття пам'ятника належать до «правих» політичних сил, зокрема руйнівником, який особисто «правив» Іллічеві обличчя, виявився Микола Коханівський, член Конгресу українських націоналістів* (УМ, 2009).

Здебільшого члени пароопозиції цього типу відрізняються одним консонантом. Якщо ж кількома, то важливе значення в організації ПА має тотожність вокалічного складу: *Без доців і коштів* (УМ, 2009) – [ДШЧВ] – [КШТВ], [ОІ] – [ОІ].

Консонанти, якими відрізняються члени ПА, корелюють за:

– дзвінкістю/глухістю

[д] – [т] *Схоже, вислів про те, що порятунок – у наукових грандах, а не грантах, набуває актуальності* (ДТ, 2011); *Болгарська Варна та сусідній*

чорноморський курорт міжнародного значення *Золоті Піски* невдовзі обзаведуться новою (**Ту**)ристичною чи, радше, «**ду**ристичною» атракцією (УМ, 2009) – зміна консонанта може зумовлювати утворення okazionalizmu – *дуристичний*; *Хамід хамить*? (УМ, 2009).

[з] – [с] Від *Параски* до *поразки* (УП, 2006), Тож зверніть увагу на простий і доступний *наїдок* – картоплю із захаром. І *захар* – це не «*сахар*», тобто *цукор* (ЧК, 2013).

– твердістю/ м'якістю

Депутатська «тінць» наводиться на *Коцюбинський «тинц»*, за розповіді селищного голови, не вперше (ЧК, 2013) – [т'н'] – [тн]; *Бути* чи не *БЮТи*? (КП, 2010) – [бт] – [б'т].

– способом творення

Реєстрове кандидатство (УМ, 2009) – ПА ґрунтується на алюзії на прецедентний феномен *реєстрове козацтво*. Імплицитний паронімічний атрактант за звучанням збігається на 63 % з іншим членом паропозиції значною мірою завдяки асиміляції звукосполучення [тс] до [ц] за способом творення. Тож подібність атрактантів може бути виражена графічно й фонетично або ж лише фонетично. Більший стилістичний ефект має розбіжність в сильних позиціях слова, тобто коли різні перші або останні консонанти.

[б] – [м] *Присяжнюк «руки відбиває» чи «відмиває»?* (КП, 2012).

Зазначені кореляції консонантів у складі паронімічних атрактантів свідчать про відповідність явищ ПА загальним законам мовної системи на фонетичному рівні. Чергування приголосних в атрактантах *порох* і *Порошенко* в прикладах *Чи є «порох» у Порошенка?* (ДТ, 2012) – чергування [х] – [ш] в експліцитній ПА; *Є Порох у Москві* (УМ, 2009) – чергування [х] – [ш] в імплицитній ПА (прихований атрактант *Порошенко*) відбиває чергування задньоязикових із шиплячими при творенні прізвища на –енк(о).

3) метатетичний тип

Перестановка сусідніх приголосних «кореня» є показником метатетичного структурного типу. При його виокремленні кількісно однаковий склад

консонантів в атрактантах не береться до уваги, проте за таких умов варто говорити про поєднання ознак кількох типів ПА. Так, метатетичний тип переважно об'єднаний з консонантним або аугментативним: **КС** – **скасувати?** (УМ, 2009)

У чистому вигляді цей тип має схему ВС – СВ, де В і С приголосні звуки (загалом квазікорінь може містити два і більше консонантів), а за наявності однакових голосних в певних позиціях відповідає паліндруму.

4) епентетичний тип

Характеризується включенням приголосного звука в квазікорінь одного з атрактантів: **Декларації без декорацій** (УМ, 2014) – ДКЛРЦ – ДКРЦ або в основу: **Зводять порахунки. Але перерахунку не буде...** (ВЗ, 2010) – ПРХНК – ПРРХНК; **Непарадна розмова напередодні свята** (КП, 2010) – НПРДН – НПРДДН.

При кваліфікації структурних типів беруть до уваги корінь або основу, проте часом для того, щоб виникла ПА залучається і префікс, і закінчення, а додаватися може кілька консонантів: **Пором із переворотом** (УМ, 2009). Схема консонантів ПРМ – ПРВРТМ – у структуру другого атрактанта вставлені три приголосні звуки – ВРТ.

5) аугментативний тип

Його показником є додавання, або ж нарощування, приголосних звуків у препозиції або постпозиції до псевдокореня: **Хтось чає, хтось чхає** (УМ, 2009) – Ч – ЧХ; **Мега Меган, киць-киць-киць!** (УМ, 2009) – МГ – МГН; **Меланома Мелані** (УМ, 2009) – МЛНМ – МЛН. Оскільки структурні типи ПА були досліджені на різнокореневих паронімах, під час типології спільнокореневі пароніми не враховували. Проте їх правомірно віднести до зазначеного структурного типу.

Атракція діє між спільнокореневими паронімічними атрактантами, які належать до однієї або різних частин мови: **Стартує «Впевнений старт»** (КП, 2010) – «Впевнений старт» – програма підготовки дітей з інтернатів до самостійного життя; **Під покровом від Покрови** (УМ, 2009); **«Регіони» втрачають регіон** (УМ, 2014).

Прізвище особи, про яку йдеться в публіцистичному матеріалі, часто мотивує вживання іншого атрактанта, який виконує оцінну функцію й характеризує об'єкт мовлення: *Добротворець Добрянський* (ЛУ, 2010); *Як затулитися від україножера Затуліна* (ЛУ, 2010); *Тягнибок розтягне Україну?* (КП, 2010). Така актуалізація внутрішньої форми імені дає змогу реалізувати авторські інтенції, здійснити емоційно-оцінний вплив на адресата.

Спільнокореневі слова-атрактанти часто відрізняються такими афіксами:

– префіксами: *Раніше після подібних виступів у пресі неодмінно запитували: «А що зроблено після публікації?»*. У Гадячі ж «нароблено» таки чимало... (УМ, 2010); *Науковий вал чи провал* (ДТ, 2012); *Презентація репрезентації* (ЛУ, 2010). Між атрактантами виникають антонімічні відношення: *«Некультурні» вибори шефа культури* (УМ, 2009); *Непровінційна провінція* (ЛУ, 2011); *Розлука двох опозицій у День Злуки...* (ВЗ, 2011).

Може обігруватися значення слова так, щоб утворювались псевдоантоніми: *Зачарована краєвидами Десна. І розчарована, водночас, хижацькою поведінкою двоногих створінь...* (ЧК 2013); *Перетворимо відходи на доходи* (ЧК, 2013);

– суфіксами: *До критики – підхід критичний* (ЛУ, 2010). Частотним є додавання приголосного [к] (суфікс -к-, -ік-) після квазікореня: *ТИТАН* чи *«Титанік» України?* (ДТ, 2012) – ТТН – ТТНК; *Тарзани і тарзанки* (УМ, 2009) – ТРЗН – ТРЗНК; *Закон про мову: засади мовної політики чи засідка?* (ДТ, 2012) – ЗСД – ЗСДК;

– постфіксами: *В будні – виживати треба. А наразі – восьме березня на носі. Час готувати і готуватися* (ДТ, 2012).

Як яскравий експресивний прийом у заголовку використовується також навмисно хибна етимологізація: *Утопії для утоплеників* (ДТ, 2012).

Вбачається за доцільне виокремити в цьому типі ПА інклюзивний підтип. Початкова або кінцева частина одного з атрактантів повністю збігається з цілим другим членом паронімічної опозиції, омонімічна йому, тобто має тотожний консонантний та вокалічний склад, і таким чином виникає ефект «включення»:

Різка Різ (УМ, 2009); *По **Покрові** – билися до **крові*** (УМ, 2009); ***Судні дні*** *Ріани* (УМ, 2009); *Знову **круто**, червона **руто!*** (УМ, 2009).

Паронімічна опозиція, в якій один атрактант повністю повторюється на початку іншого, нагадує анафору, а в кінці – епіфору. Крім цього, виникає римування атрактантів.

До одного з атрактантів аугментативного типу ПА додається також кілька звуків: ***Супереліта** – королева **літа*** (КП, 2010) – СПРЛТ – ЛТ; ***Диня** – літа **господиня*** (КП, 2010) – ДН – ГСПДН; *Її [Конституцію] брали за вуха і притягували до інтересів народу, але доцільність лишалась доцільністю. Котра за визначенням не буває **святою** та **святковою*** (УМ, 2009) – СВТ – СВТКВ; ***Час часнику*** (ЧК, 2013) – ЧС – ЧСНК.

В імпліцитній ПА цього типу омонімічна другому атрактанту частина виділяється графічно: ***Крок НАТОмість*** (УМ, 2009) (про інтеграцію України в НАТО).

Склад одного з атрактантів може бути розподілений між двома словами: в експліцитній ПА: ***Молодь діє** – слово **молодіє*** (ЛУ, 2010) – МЛДД – МЛД; в імпліцитній ПА: ***Порт монет*** (УМ, 2009) – ПРТМН – ПРТМНТ (прихований атрактант *портмоне*).

Назва «нарощування» як особливість квазікорення одного з членів паропозиції аугментативного типу досить умовна. Адже якщо в мовленнєвому ланцюжку першим був вжитий той атрактант, що має більше консонантів у своєму складі, а часом власне він і мотивує утворення чи використання саме того, а не іншого корелятивного атрактанта, то варто було б говорити про спрощення структури першого – віднімання звука. Тож кваліфікація головної риси ПА зазначеного типу ґрунтується на науковій абстрації і здійснюється безвідносно до послідовності атрактантів у мовленнєвому ланцюгу чи синтаксичній конструкції.

У публіцистиці простежуються випадки комбінування епентетичного типу і консонантного та аугментативного і консонантного. Перший твориться таким способом: заміна одного звука на інший і додавання в структуру другого атрактанта нового звука, другий – заміна одного консонанта й додавання звука

перед/після квазікореня: *Не **мавна**, а **мама*** (УМ, 2009) – [п] → [м] + [в]: МВП – ММ; *При цьому нацисти застосовували їх передусім до людей інших, «неповноцінних», національностей, тобто винищували «ворожі **раси**», тоді як комуністи винищували «ворожі **класи**»* (Д, 2014) – [р] → [л] + [к]: КЛС – РС; 25 березня вирушаємо до села *Старе*, що розкинулось на давнішній дніпровській *заплаві*, у лісовій «*оправі*» (ЧК, 2013) – [р] → [л] + [з]: ЗПЛВ – ПРВ. Простежуються певні закономірності в заміні звуків. Так, вони мають спільні характеристики, що стосуються їх способу й місця творення ([р] і [л] – зімкнено-прохідні, передньоязикові; [п] і [м] – губні).

Хоч приголосні несуть більше семантичне навантаження, утворюють квазікорені, а голосними в складі паронімічних атрактантів при визначення певних структурних типів нехтують, та вони теж відіграють важливу роль в оформленні паронімічної пари і створюють подібне звучання атрактантів. Можливе також залучення прийменників: *Одягатися **по погоді**, а не **по моді*** (УМ, 2009) – фонетично атрактанти збігаються на 60% передусім за рахунок голосних: ПГД – П МД, ООІ – ООІ. *Довгі коси **до пагоди** доведуть* (УМ, 2009) – звукосполучення [до] виконує функцію анафори, сприяє гармонійному звучанню; схема звукосполучень в усій конструкції [до] – [до] – [од] – [до], атрактанти *довгі* – *пагода* (збіг 57%).

Явище, коли в мовленні притягуються омоніми, називається омонімічною атракцією. Атракція може відбуватися між омонімами, обидва з яких загальні назви: *Класика без **класика*** (УМ, 2009) – омоформи *класика* і *класик*. Поширене й поєднання омонімів, один з яких є загальною назвою, інший – власною, здебільшого антропонімом. «Ономастична паронімазія та омонімічна атракція передбачають передусім звукове зближення, через яке відбувається значеннєве зіставлення атрактантів. Діапазон звукової атракції досить широкий: від алітерації, асонансів (*Естонія йде в ЄС*) – до паронімів, омонімів («*Дніпро*» *грає на берегах Дніпра*)» [79, с.9].

У публіцистиці серед інших функціонує атракція загальної назви з такими онімами:

– антропоніми: *Не пряником, так Кнупом* (УМ, 2009) – Верховний комісар ОБСЄ у справах нацменшин Кнут Воллебек; *І Сорока на хвості не приніс* (УМ, 2009) – дзюдоїст Володимир Сорока;

– топоніми: *Уругвай, Уругвай, кого хочеш – обирай* (УМ, 2009) – атрактанти *каравай – Уругвай; Пейзажі з краном на Пейзажній* (УМ, 2009) – пейзаж – *Пейзажна алея; Ява жаху* (УМ, 2009) – ява «частина акту, дії драматичного твору» [34, с. 1645] – острів *Ява*;

– ергоніми та їх аббревіатури: *«Шанс» не використав шанс* (ЧК, 2013) – команда клубу інвалідів «Шанс», *«НУ» й ренесанс* (УМ, 2009) – аббревіатура партії «Наша Україна» омонімічна вигуку *ну*; *Велика риба СОМ* (УМ, 2009) – аббревіатура Музею сучасного образотворчого мистецтва.

Оскільки власна назва завжди соціально маркова, її значний експресивний потенціал часто використовують у ЗМІ при атракції паронімів, омонімів та лексико-семантичних варіантів багатозначного слова.

Крім паронімів й омонімів, у процесі лексико-семантичної атракції беруть участь окремі семанти багатозначного слова. Поєднання їх у контексті розкриває каузальні відношення між зображуваними фактами, подіями: *Трубу – Росії = «труба» Україні* (ДТ, 2011) – труба «довгий порожнистий предмет або пристрій, звичайно кільцевого перерізу, для переміщення рідини, пари, газу і т. ін.» [34, с. 1480] – труба «кінець, загибель; безвихідне становище» [34, с. 1481]; *Наприкінці травня 56-річного керівника «взяли» співробітники Генпрокуратури спільно з оперативниками Департаменту держслужби з боротьби з економічними злочинами. А перед тим «мер» теж «узяв» – 150 тисяч гривень* (УМ, 2009) – узяти «схопити, силою затримати кого-небудь; заарештувати» [34, с. 1500] – узяти «прийняти, одержати або привласнити собі у володіння, для користування» [34, с. 1500] або сприяє зіставленню понять, вказує на протиріччя між ними: *Для тих, хто не в курсі про курс: загроза прихована і явна* (ДТ, 2007) – курс «вартість грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни» [34, с. 599] – *бути в курсі* «знати про перебіг якої-небудь справи, про останні факти, досягнення в певній галузі» [34, с. 599]; *Винахідники тотального*

*футболу так і не зуміли взяти під **тотальний** контроль м'яча* (КП, 2010) – тотальний «поширений, всезагальний» [34, с. 1465]– тотальний «повний» [34, с. 1465].

За лексико-граматичними ознаками слова-атрактанти належать до однієї частини мови: іменники, прикметники, дієслова (72,7 % проаналізованих одиниць), а також до різних: здебільшого іменник + дієслово, іменник + прикметник та ін. Для утворення паронімічної пари використовується і звукові можливості службових частин мови – прийменників, часток, вигуків.

Слова-атрактанти переважно вступають у синонімічні або антонімічні відношення, утворюють паронімічні контрасти, а це ефективний експресивний засіб: «Паронімічні контрасти експресивно підкреслюють семантичну різницю зіставляваних чи протиставлюваних лексем, а, значить, і різницю позначуваних ними понять, оригінально спрямовують думку читача (слухача) і викликають у нього при цьому різного роду асоціації, породжують у його уяві яскраві образи» [209, с. 45].

Із семантико-синтаксичних відношень, що виникають між членами ПА, найбільш поширені атрибутивні, предикативні та об'єктні. Атрактанти можуть належати також до різних речень, а при імпліцитній ПА – бути поза межами синтаксичної конструкції і реалізуватися лише семантично.

До функціональних ознак ПА зараховують такі: конденсація контексту, наявність сигналів, що дозволяють декодувати значення пароніма, модифікація прототипів ПА, подвійний смисл вислову (амбівалентність смислу), ефект новизни і неочікуваності [99, с. 45; 42, с. 8]. Прагнення домогтися останнього може зумовлювати порушення мовної норми, утворення okazionalizmiv. Серед сигналів, що допомагають декодувати пароніми, власне мовні (типове лексико-семантичне оточенні атрактанта) та позамовні (соціокультурна обізнаність адресата, його інтертекстуальний тезаурус).

Отже, ПА широко використовується в публіцистичних текстах. Ключовим моментом у витлумаченні досліджуваного явища є розмежування паронімії як явища мови та паронімічної атракції в усіх її виявах як явище мовлення, що

виникає при мисленнево-мовленнєвій діяльності людини. Виявами ПА є народна етимологія, сплутування паронімів, парономазія.

ПА в публіцистиці має переважно бінарну структуру (хоча в поезії трапляються випадки трикомпонентної атракції: *Напружим в один бік, направим в другий, і крешем, і кришим, і крушим як стій* (П.Тичина); і чотирьохкомпонентної: *Мучено. Мічено. В душу насмічено. Долю окрадено й плівку засвічено* (Л.Костенко). Компоненти ПА – спільнокореневі або різнокореневі пароніми, звукова подібність яких не менша 50%. Графічно виражені можуть бути обидва компоненти або один (інший прихований), або їх частини (при неології). Атрактанти розміщуються контактено або на відстані. Мінімальна дистанція між структурними елементами ПА, коли вони містяться в межах одного слова, максимальна – у різних реченнях одного тексту. У прихованій ПА другий атрактант не наявний формально, а міститься в тезаурусі комунікантів. Допоміжними засобами в утворенні звукосмислового образу шляхом ПА виступають алітерація, анафора, рима.

ПА за функціональними типами буває експліцитною та імпліцитною. Кількісно переважає експліцитна, хоч імпліцитна теж має стилістичний ефект, підсилює експресивність подання інформації, посилює вплив на адресата, адже він у такому випадку не пасивно сприймає інформацію, а декодує її, відкриває нові зв'язки між поняттями. У мовній одиниці, яка побудована на ПА, виникає семантизація атрактантів, розширюється простір сприйняття інформації, виникають різноманітні конотації, подвійний зміст вислову. Так створюються й нові поняття, які хоч і функціонують оказіонально, але мають значний експресивний потенціал.

У сучасній українській публіцистиці представлені усі структурні типи ПА: вокалічний (12,3%), консонантний (17,4%), епентетичний (7%), аугментативний (45,2%), метатетичний (0,9%). Вони значно відрізняються продуктивністю і часто виступають не в чистому вигляді, а поєднуються.

Основна локалізація ПА в публіцистиці – заголовки. Це пояснюється тим, що заголовок – найбільш сильна позиція текстового матеріалу в друкованих ЗМІ,

адже інколи саме ним читання й обмежується. Адресат вилучає для себе найважливішу інформацію, сконденсований ідейно-тематичний зміст. Заголовки, побудовані на ПА, дають змогу реалізувати авторські інтенції і виконують ряд функцій: рекламну (інтригують, зацікавлюють читача), інформаційну (актуалізує ідейно-тематичний зміст тексту), компресійну, прагматичну (оцінно-експресивне сприйняття матеріалу).

Якщо аналізувати ПА із синергетичного підходу, то простежується, що це явище цілком відповідає системі мові, діє за її законами, адже відбиває чергування звуків, їх кореляцію як одиниць одного мовного рівня. Під час ПА діють кілька параметрів порядку, адже взаємодіють формальний (звучання, написання) і смисловий аспекти (значення мовних одиниць, позамовний контекст). Порушення мовної норми (утворення графодериватів, телескопних слів) свідчить про те, що акти мовлення прагнуть до руйнації усталеності, що існує в мові, про динамічну рівновагу системи.

Подальше дослідження паронімічної атракції може бути спрямоване на з'ясування її специфіки та функцій у паратексті й основному тексті публіцистичного матеріалу, на аналіз контекстної зумовленості її використання, виявлення конотацій, які виникають в мовних одиницях, побудованих на паронімічній атракції.

Висновки до розділу 3

Атракції на лексико-семантичному рівні властиве поєднання компонентів на основі спільності значення, чим зумовлена антонімічна атракція, та спільності форми, що стає підґрунтям для паронімічної атракції. Антонімічна та паронімічна атракції презентують синтагматичній вияв досліджуваного явища.

Антонімічна атракція – це мовленнєве явище, під час якого антонімічні антрактанти (переважно антонімічна пара) вживаються в мовленні одночасно в межах однієї чи суміжних синтаксичних одиниць. Підставою для її виникнення є мовні асоціації за контрастом та спільна архісема в семантичній структурі антрактантів.

Схарактеризовано антонімічну атракцію через виявлення структурно-функціональних типів – типових моделей, за якими вона функціонує. Протиставлення (абсолютне протиставлення чи зіставлення смислів) наявне в будові усіх виявів антонімічної атракції й реалізується через темпоральний, локативний, перцептивний, когнітивний, квалітативний, посесивний, квантитативний і таксономічний структурно-функціональні типи. Кожен тип має ряд варіацій, що демонструють, за якими моделями відбувається регулярна актуалізація в мовленні антонімічних одиниць. Лексеми-антрактанти не обов'язково належать до одного лексико-семантичного класу: антонімічними антрактантами можуть бути мовні антоніми й контекстуальні, а також субститути антонімів.

Антонімічна атракція виконує роль засобу міжфразного зв'язку, тобто забезпечує когезію тексту, і має широкий спектр стилістичних функцій, провідною з яких є створення контрастивної образності, що робить її органічною частиною публіцистичного дискурсу.

Паронімічна й омонімічна атракції мають інші передумови виникнення, ніж синонімічна й антонімічна. Ознака, на основі якої відбувається притягання, – не значення одиниць, а їхня форма – звукова оболонка. Унаслідок звукового зближення відбувається семантизація вислову, у якому вжиті паронімічні антрактанти. До окремих виявів паронімічної атракції належать парономазія і

народна етимологія. Омонімічна атракція кваліфікується як крайній вияв паронімічної.

У сучасній українській газетній періодиці паронімічна атракція представлена кількома структурними типами різного ступеня продуктивності (вокалічний, консонантний, метатетичний, епентетичний, аугментативний) та функціональними (експліцитний та імпліцитний). Типовий компонентний склад паронімічної атракції – два атрактанти, але можлива й більша їх кількість. Члени паронімічної атракції – спільнокореневі або різнокореневі пароніми, що мають звукову подібність не менша ніж 50%.

Стилістичний потенціал паронімів активно використовується в публіцистиці. Характерна для паронімічної атракції локалізація – сильна позиція публіцистичного тексту: заголовки, кінець та початок тексту. Паронімічна атракція надає висловам нових значеннєвих відтінків, створює мовну гру. Завдяки цьому публіцистичні тексти стають образними, нетривіальними, а тому зацікавлюють читача, спонукають його прочитати матеріали, дають змогу не пасивно сприймати інформацію, а долучитися до її декодування.

ВИСНОВКИ

Атракція – міжгалузевий термін, який використовується у фізиці, математиці, психології, біології, фізіології, мовознавстві й ґрунтується на метафорі «притягання» (attraction). У мовознавстві поняття *атракція* трактується різнопланово, тож термін характеризується еврисемією. Поза контекстом він витлумачується як притягання одних одиниць до інших, але залежно від спрямування мовознавчих досліджень інтерпретується по-різному. Наукове вивчення явища мовної атракції розпочалося в другій половині ХІХ століття в руслі порівняльно-історичного мовознавства й розвиваються донині. Атракцію розглядають у структурному, семантичному, функціональному та комунікативно-прагматичному аспектах. Нове осмислення мовної атракції зумовлює синергетична наукова парадигма. Вона представлена двома версіями інтерпретації явища: системно-структурною, за якою атракція – це механізм синергетики мови, що сприяє створенню зв'язності та цілісності мови, та психолінгвістичною, відповідно до якої системами, що самоорганізуються, є мова, мовлення і когнітивна діяльність людини. Атракція – це процес та результат притягання одиниць мови або мовлення різних структурних рівнів на усіх мовних осях на основі спільної ознаки. До мисленнєвих процесів, що є механізмами виникнення і функціонування атракції, належать аналогія, асоціації та апперцепція. Явище атракції має два різноспрямовані впливи на мову й мовлення: сприяє їхній системності й гармонізації, а також породжує значеннєві, граматичні помилки та комунікативні невдачі.

Мовну атракція класифіковано за критерієм належності одиниць, що взаємодіють, до структурного рівня мови; за планом та способом вираження. За реалізацією атракції на різних мовних рівнях виокремлено такі її види: фонетичну, морфемну, лексико-семантичну, фразеологічну, граматичну. До різновидів фонетичної атракції належать власне фонетична, що окреслює можливість поєднання звуків, зумовлює їхню складоутворювальну функцію; артикуляційна, до якої відносяться асиміляція й акомодация; акцентуаційна

атракції. Морфемна атракція виявляється у взаємодії між морфемами, у тяжінні некореневих морфем до кореня. Лексико-семантична атракція представлена такими різновидами: семантична атракція сем, семантична атракція семем, синонімічна, антонімічна, паронімічна й омонімічна атракції. Виокремлено фразеологічну атракцію, яку класифіковано за критерієм складності будови на аналітичну та синтетичну. Семантична атракція сем презентує лексичну сполучуваність одиниць і кваліфікована як явище поєднання слів у синтаксичні одиниці на основі спільних сем. Семантична атракція семем – це значеннєвий взаємозв'язок похідних слів з вихідним словом під час семантичної деривації. Граматична атракція об'єднує синтаксичну й морфологічну атракції і виявляється як вирівнювання за суміжністю (зміна форми мовної одиниці під впливом іншої, що міститься поряд – вирівнювання за родом, відмінком, часове й модальне вирівнювання); як сила, що забезпечує синтаксичні зв'язки в усіх синтаксичних одиницях – від словосполучення до складного речення; як ненормативне узгодження різних членів речення. В останньому значенні вона виявляється у граматичних категоріях числа, роду, відмінка й функціонально-семантичній категорії модальності. За планом вираження визначено парадигматичну і синтагматичну атракції, за способом вираження – експліцитну й імпліцитну.

Різновидом лексико-семантичної атракції, що демонструє концептуалізацію людиною світу та виступає своєрідним індикатором його мовної картини, є синонімічна атракція. Її схарактеризовано через центри синонімічної атракції – поняття, що мають важливе значення для суспільства, зосереджують на собі його увагу і є предметом мовної рефлексії. У сучасній українській газетній публіцистиці представлені такі центри синонімічної атракції, як «Гроші», «Політики», «Футбол». Парадигму синонімічного ряду атракції формують первинні номінації актуальних об'єктів реальності, їх абсолютні синоніми, аббревіатури, а також вторинні номінації – перифрази, евфемізми, дисфемізми.

Центр синонімічної атракції «Гроші» представлений кількома функціонально-семантичними класами: «назви грошових одиниць», «ціна», «зміна вартості товарів», «коливання курсу», «дії з грошима», кожен з яких

вербалізований через значну кількість синонімів. У функціонально-семантичному класі «назви грошових одиниць» представлені загальні назви грошей, назви іноземної та національної валюти. Серед назв – як емоційно нейтральні номінації, так і емоційно забарвлені, що утворюються за допомогою суфіксального словотвору, субстантивації, основоскладання, метонімії, синекдохи. Грошові одиниці в публіцистиці характеризуються завдяки використанню атрибутивних компонентів, зокрема багатозначних. Позначення курсу валют здійснюється переважно через метафоричне перенесення. Висока ціна і велика сума грошей мають більше номінацій, ніж низька ціна й мала сума, а незаконні дії з грішми – більше, ніж законні.

Центр синонімічної атракції «Політики» об'єднує функціонально-семантичні класи «назви депутатів», «назви політичних партій», «назви кандидатів на посади». Кількісно значно переважають номінації з негативною оцінною семантикою. Утворення номінацій партійних угруповань та їхніх членів відбувається від назви партії, зокрема й від аббревіатур, прізвища лідера партії, прецедентних текстів, атрибутів партії, кольору й форми логотипу партії. Найбільшу кількість перифразів мають номінації особи президента загалом або ж конкретних осіб-президентів. Правильне декодування перифразів можливе лише з урахуванням контексту – мовного й позамовного.

Центр синонімічної атракції «Футбол» віддзеркалює спортивне життя, що висвітлюється в публіцистиці. Серед понять сфери футболу, що є складниками цього центру атракції, – функціонально-семантичні класи: «назви футбольних команд», «назви футбольного м'яча», «назви голів», «назви процесу забивання гола». Найбільш продуктивний спосіб утворення перифразів для назв футбольних команд – метонімія (джерело перенесення – назва країни, назва міста, етнонім, символ міста чи країни, які представляє футбольна команда; рід, сфера діяльності гравців або засновників клубу; колір або візерунок форми, прапора країни; зображення на емблемі футбольного клубу). Серед інших способів – суфіксація, аббревіація, паронімічна атракція, транслітерація, переклад назви або прізвиська. Для позначення відомих, авторитетних футбольних команд, існує більше назв.

Номінації футбольного м'яча мотивовані його зовнішніми ознаками: формою, матеріалом, візерунком, а також функцією. В основу номінацій процесу забиття гола покладені різні семантичні компоненти: особи гравця або воротаря, спосіб забивання гола тощо. Важливим джерелом поповнення рядів синонімічної атракції є метафора. Продуктивною є концептуальна сфера «людина», що містить метафоричні моделі: здоров'я людини, вік, дії, родинні зв'язки, свояцтво, стосунки між людьми, обряди, житло, одяг, їжа, розваги (ігри) – і свідчить про антропоцентризм мовотворчості людини. У концептуальній сфері «природа» виявлені такі метафоричні моделі: стихії, рослинний світ, тварини, птахи. Виявлено, що сфери, які межують, мають найвищий ступінь продуктивності для метафоричного опису одна одної.

Антонімічна атракція – це притягання антонімів у мовленні, свідоме чи несвідоме використання мовцем антонімів у комунікативному акті. Членами антонімічної атракції виступають не лише загальномовні, а й контекстуальні антоніми, субститути антонімів, антоніми-перифрази. Специфіка цього різновиду атракції описана через структурно-функціональні типи – моделі, за якими відбувається притягання антонімів у публіцистичних текстах. В основі усіх типів антонімічної атракції лежать механізми протиставлення і зіставлення. В українській газетній публіцистиці початку ХХІ ст. виявлено такі структурно-функціональні типи антонімічної атракції: темпоральний, локативний, перцептивний, когнітивний, квалітативний, посесивний, таксономічний.

Паронімічна атракція широко представлена в сучасній українській публіцистиці й інтерпретована як різновид лексико-семантичної атракції, явище і результат свідомого чи несвідомого зближення паронімів у свідомості і/ чи мовленні, що реалізуються через синтагматичні зв'язки або парадигматичні відношення. До її виявів зараховано парономазію, народну етимологію. На основі будови атрактантів та способу їх поєднання виокремлено структурні типи паронімічної атракції в сучасній українській публіцистиці: вокалічний, консонантний, метатетичний, епентетичний та аугментативний. В останньому типі вирізняється інклюзивний підтип, при якому початкова або кінцева частина

одного з атрактантів омонімічна другому, унаслідок чого виникає римування атрактантів. Склад одного з атрактантів може бути розподілений між двома словами. В українській публіцистиці початку ХХІ століття представлені всі структурні типи паронімічної атракції, а найпродуктивнішими є вокалічний і консонантний. Атракція діє між спільнокореновими та різнокореновими паронімічними атрактантами. Спільнокоренові слова-атрактанти відрізняються префіксами, суфіксами, постфіксами. Притягання у мовленні омонімів розглядається у межах паронімічної атракції як максимальний вияв звукового збігу й визначається як омонімічна атракція. У публіцистиці вона виявляється найчастіше як притягання загальної і власної назви, передусім антропонімів і топонімів.

В українській публіцистиці ХХІ століття простежується активне використання стилістичного потенціалу лексико-семантичної атракції. Синонімічна атракція містить низку одиниць, що є вторинними номінаціями, серед яких – перифрази, евфемізми, дисфемізми. Вони актуалізують різні ознаки чи властивості об'єктів мовлення, виражають ставлення мовця до зображуваного, передусім негативне емоційно-оційне ставлення до дій політиків, до економічних процесів, що відбуваються в країні. Евфемізми дають змогу авторам публіцистичних текстів приховати факти чи події, не так гостро описати їх, а дисфемізми – висловити невдоволення, обурення, налаштувати читача проти певних політичних сил. Члени парадигматичної синонімічної атракції в межах виявлених центрів характеризуються багатозначністю – розвивають по декілька переносних значень, зокрема і шляхом синонімічної іррадіації, енантіосемії. Виявлено звуження значення окремих лексичних одиниць, розширення лексичної сполучуваності, деонімізацію. Нагромадження у межах одного речення синонімів чи квазісинонімів, об'єднаних емоційною оцінкою мовця, сприяє емоційності висловлювання, що є складником прагматики публіцистичного мовлення. За допомогою антонімічної атракції реалізується зображення протиріч в реальності, протиставлення суспільних очікувань і справжнього стану речей, надання текстам контрастивної образності. Експресивність антонімічного контрасту підсилюється

парцеляцією, повтором атрактантів, нанизуванням кількох рядів і/ чи пар атрактантів, порівнянням при атрактантах, одночасним вживанням антонімічних і паронімічних атрактантів, навмисною обмовкою, уточненням. Крім власне функції контрасту, серед функції антонімічної атракції виявлено семантико-стилістичні функції: утвердження одного з атрактантів через заперечення іншого; повне охоплення явищ; одночасне виявлення протилежних якостей, явищ; чергування протилежних дій, явищ; номінація проміжного члена антонімічної опозиції; позначення переходу одного явища в інше; надання вислову протилежного значення. Антонімічна атракція забезпечує когезію публіцистичного тексту, сприяє інтеграції заголовка й основного тексту. Потужний стилістичний потенціал у публіцистиці мають вияви паронімічної атракції: вони сприяють створенню звукосмислового образу, що розширює декодування тексту через подвійність змісту вислову, його емоційність та ефект новизни, неочікуваності, а допоміжними засобами в утворенні звукосмислового образу виступають алітерація, анафора, рима. На основі паронімічної атракції в публіцистичних текстах реалізують мовну гру, зокрема через хибну етимологізацію, утворення okazionalizmів. Стилiстичний потенціал усіх різновидів лексико-семантичної атракції повною мірою розкривається при використанні їх у сильній позиції публіцистичного тексту: у заголовках, лідах, на початку та в кінці тексту. Якщо паронімічна атракція міститься в заголовку публіцистичного тексту, то виконує рекламну, інформаційну, компресійну та прагматичну функції. Проте якщо автор використав немотивований паронімічний заголовок, що залишається для адресата незрозумілим навіть після прочитання усього матеріалу, виникає ефект хибного очікування, який розцінюється як комунікативна невдача.

Подальше дослідження функціонування мовної атракції в текстах публіцистичного стилю може бути спрямоване на розкриття його лінгвокогнітивних механізмів, ролі в процесі комунікативного акту та реалізації прагматики мовлення, з'ясуванні мовностилістичних особливостей атракції в різних жанрах публіцистики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм / Н.Ф. Алефиренко. – М. : ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Антипина О.П. Функционально-семантическая классификация паронимов [Электронный ресурс] / О.П. Антипина // Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований : материалы II междунар. научно-практической конференции 25–26 марта 2012 года, Пенза – Москва – Респ. – Пенза : Социосфера, 2012. – С. 13–17. – Режим доступа: http://sociosphaera.com/publication/conference/2012/148/funkcionalnosemanticheskaya_klassifikaciya_paronimov/ (дата обращения: 28.03.2014).
3. Арно А. Грамматика общая и рациональная, содержащая основы искусства речи, изложенные ясным и естественным образом, толкование общего в языках и главные различия между ними, а также – многочисленные новые замечания о французском языке / А. Арно, К. Лансло ; пер. с француз. Н.Ю. Бокадоровой ; общ. ред. Ю.С. Степанова. – М : Прогресс, 1990. – 273 с.
4. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 189 с.
5. Арутюнова Н.Д. Проблемы морфологии и словообразования (на материале испанского языка) / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 288 с.
6. Арчакова Р.А. Местоименно-субстантивные сочетания как средства обозначения аппроксимации в русском языке (на материале художественной литературы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Арчакова Рукета Ахмедовна. – Майкоп, 2009. – 24 с.
7. Аршинов В.И. Синергетика как феномен постнеклассической науки / В.И. Аршинов. – М., 1999. – 203 с.
8. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская Энциклопедия, 1966. – 608 с.

9. Байчорова М.Ш. Вводные и вставные конструкции как факт парентезиса (этнолингвокогнитивное измерение) / М.Ш. Байчорова, Л.В. Витковская // Вестник Пятигорского гос. лингвист. ун-та. – 2009. – №3. – С.61–64.
10. Баландина И.Д. Синонимическая аттракция как средство создания языковой картины мира / И.Д. Баландина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2009. – № 2. – С. 50–55.
11. Баскаков Н.А. К историко-типологической фонологии тюркских языков / Н.А. Баскаков // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 60–69.
12. Басок В.А. Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Басок Вероніка Андріївна. – К., 2006. – 20 с.
13. Беглова Е.И. Семантико-прагматический потенциал некодифицированного слова в публицистике постсоветской эпохи [Электронный ресурс] / Е.И. Беглова. – М.: Моск. гос. областной ун-т ; Стерлитамак: Стерлитамак. гос. пед. акад., 2007. – 353 с. – Режим доступа: http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1394529386_8091.pdf (дата обращения: 02.12.2014).
14. Березович Е.Л. «Чужие земли» в русском народном языковом сознании: прагматический аспект / Е.Л. Березович // Вопросы ономастики. – Екатеринбург, 2005. – № 2. – С. 70–85.
15. Блазнова Н.А. Точечные аттракторы в структуре текста : дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Блазнова Наталья Анатольевна. – Кемерово, 2002. – 138 с.
16. Бобух Н.М. Антоніми в українській поетичній мові ХХ століття: структурно-семантичний, функціонально-стилістичний і лексикографічний аспекти : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Бобух Надія Миколаївна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2009. – 36 с.
17. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. В 2 т. Т.1. / И.А. Бодуэн де Куртенэ ; сост. В.П. Григорьев, А.А. Леонтьев ; отв. ред.

- С.Г. Бархударов. – М. : АН СССР. Отделение литературы и языка, 1963. – 384 с.
18. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. В 2 т. Т.2. / И.А. Бодуэн де Куртенэ ; сост. В. П. Григорьев, А. А. Леонтьев ; отв. ред. С.Г. Бархударов. – М. : АН СССР. Отделение литературы и языка, 1963. – 391 с.
19. Боева Н.Б. Грамматическая антонимия в современном английском языке: дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Боева Наталья Борисовна. – М., 2001. – 366 с.
20. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Бойко Надія Іванівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2006. – 501 с.
21. Болдырева Э.Т. Креативный аттрактор как структурный компонент текста : дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Болдырева Эльвира Тагировна. – Оренбург, 2007. – 208 с.
22. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – СПб. : Прайм-Евроник ; М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 666 с.
23. Боно Э. Я прав – вы заблуждаетесь / Э. Боно ; пер. с англ. Е.А. Самсонов. – Минск : Попурри, 2006. – 368 с.
24. Бронник Л.В. Понятие аттрактора и лингвистическая теория : о трудностях интеграции научного знания (на примере дискурсивного акта) / Л.В. Бронник // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 43. – С. 21 – 26.
25. Буданов В.Г. Методология и принципы синергетики / В.Г. Буданов // Філософія освіти. – 2006. – № 1. – С. 143–173.
26. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В.Г. Буданов. – Изд. 3-е, доп. – М. : Изд-во ЛКИ, 2009. – 240 с.
27. Булаховский Л.А. Александр Афанасьевич Потебня : (к шестидесятилетию со дня смерти) / Л.А. Булаховский ; Министерство высшего образования СССР. Киевский гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – К. : Киевский гос. ун-т им. Т. Шевченко, 1952. – 45 с.

28. Бутакова Л.О. Динамика развития языковой способности и речевой компетенции носителей русского языка. Региональное экспериментальное исследование [Электронный ресурс] / Л.О. Бутакова. – М. : Флитна, 2011. – 155 с. – Режим доступа: http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks319595 (дата обращения: 15.06.2012).
29. Бутов В.Н. О некоторых проблемах синергетического анализа / В. Н. Бутов // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 2. – С. 19–23.
30. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивии, Д. Джексон ; пер. с англ. А. Суворовой. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с.
31. Вежбиньски Я. Теоретические проблемы антонимии (взгляд с рубежа веков) [Электронный ресурс] / Ярослав Вежбиньски. – Режим доступа: <http://www.filologija.vukhf.lt/4-9/Wierzbinski.doc> (дата обращения: 24.04.2013).
32. Вежбицкая А. Семантические универсалии и базисные концепты / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянских культур, 2011. – 568 с.
33. Векуа Н.В. Антонімія якісних прикметників у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Наталія Володимирівна Векуа ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 22 с.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – 6-е вид. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
35. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Великорода Віра Богданівна. – Львів, 2008. – 19 с.
36. Веракша Т.В. Функционально-семантическая дифференциация паронимов русского языка / Т. В. Веракша. – СПб. : НИИХ СПбГУ, 2000. – 205 с.
37. Виноградов В.В. История слов [Электронный ресурс] / В.В. Виноградов / РАН; Отделение литературы и языка ; Институт русского языка РАН / Отв. ред.

- Н.Ю. Шведова. – М. : Толк, 1994. – 1138 с. – Режим доступа: <http://wordhist.narod.ru/tjagotenie.html> (дата обращения: 10.06.2013).
38. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
39. Вихованець І.Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1971. – 120 с.
40. Воробьева И.Г. Аттракция и синергетика в синтаксической однородности // Филология, журналистика, культурология в парадигме современного научного знания : материалы 53-й научно-методической конференции «Университетская наука – региону». – Ставрополь : СГУ, 2008. – С. 385 – 391.
41. Воронин С.В. Основы фоносемантики / С.В. Воронин; ЛГУ им.А.А. Жданова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 244 с.
42. Воронюк О.В. Паронімічна атракція в заголовку текстів англomовної масової комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Воронюк Ольга Василівна. – Одеса, 1998. – 16 с.
43. Гаценко І.О. Функціональний аналіз семантичної структури звукозображальної лексики / І.О. Гаценко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». – 2013. – Вип. 39. – С. 13–15.
44. Герман И.А. Введение в лингвосинергетику / И.А. Герман, В.А. Пищальникова. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1999. – 130 с.
45. Гирнык А.В. Синергетическая модель концепта «жизнь» : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Гирнык Анастасия Викторовна. – Тверь, 2011. – 19 с.
46. Голованевский А.Л. Социальная и идеологическая дифференциация и оценочность общественно-политической лексики русского языка / А.Л. Голованевский // Вопросы языкознания. – 1987. – №4. – С.33–42.
47. Горелов И.Н. Основы психолингвистики: уч. пос. [Электронный ресурс] / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М., 1997. – 224 с. – Режим доступа: <http://lib.co.aaua/psychology/gorelovisedovk/osnovypsiholingvistiki.fine.jsp> (дата обращения: 20.11.2013).

48. Горпинич В. Особливості болгарських прізвищ в україномовному середовищі Бердянського регіону Запорізького Приазов'я / В. Горпинич // Незгасимий словосвіт: зб. наук. праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника / Укл. Микола Філон, Тетяна Ларіна. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2011. – С. 156–164.
49. Горцевская В.А. Benzing J. D'e tungusischen Sprachen. Versuch einer vergleichenden Grammatik / В.А. Горцевская, В.Д. Колесникова, О.А. Константинова // Вопросы языкознания. – 1958. – № 5. – С. 125–128. – Рец. на ст. Benzing J. D'e tungusischen Sprachen. Versuch einer vergleichenden Grammatik / J. Benzing. – Viesbaden : Akademie-Verlag, 1956. – 151 с.
50. Григорьев В.П. Поэтика слова. На материале русской советской поэзии / В.П. Григорьев. – М. : Наука, 1979. – 344 с.
51. Гринавецкис В.З. К вопросу о развитии вокализма говоров литовского языка / В.З. Гринавецкис // Вопросы языкознания. – 1983. – № 5. – С. 102–109.
52. Гринавецкис В.З. Развитие аттракции ударения в говорах литовского языка / В.З. Гринавецкис // Вопросы языкознания. – 1982. – №4. – С. 102–108.
53. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1990. – 272 с.
54. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко ; відп. ред. І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1984. – 227 с.
55. Гураль С.К. Синергетика и лингвосинергетика / С.К. Гураль // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – №302. – С.7–9.
56. Гуреева И.Л. Диахронические сдвиги в семантике и смысловых связях английских прилагательных, выражающих понятие красивый-некрасивый (на материале истории семантического поля прилагательных с XII по XX вв.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Гуреева Ирина Леонидовна. – Киров, 2007. – 200 с.
57. Гурова Ю.И. Язык как диссипативная самоорганизующаяся система [Электронный ресурс] / Ю.И. Гурова. – Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-411/linguistics->

- and-foreign-languages-in-the-world-today-411/10708-411-0113 (дата обращения: 25.04.2013).
58. Давидов И.И. Опыт общесравнительной грамматики русского языка / И.И. Давидов ; Второе отделение Императорской академии наук. – 3-е изд. – Санкт-Петербург : Императорская Академия наук, 1854. – 575 с.
59. Даниленко В.П. У истоков лингвистической типологии (ее культурно-эволюционный аспект) / В.П. Даниленко // Языковые явления в исторической ретроспективе и перспективе: эпистемология, диахрония, типология : вестник ИГЛУ. Сер. Лингвистика. – 2002. – № 4. – С.15–20.
60. Дащенко Н.Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60 – 80-х років ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дащенко Наталія Левківна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1996. – 20 с.
61. Денисенко З.М. Семантичне узгодження між компонентами словосполучення в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Денисенко Зоя Миколаївна. – К., 2005. – 20 с.
62. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы её описания / П.Н. Денисов. – М. : Русский язык, 1980. – 251 с.
63. Дечева С.В. Слогоделение в английской речи (когнитивная силлабика) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Дечева Светлана Владимировна. – Москва, 1995. – 45 с.
64. Домброван Т.И. Лингвосинергетика: от бинарности – к тернарности / Т.И. Домброван // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 341–348.
65. Дондуа К.Д. Синтаксическая ассимиляция в освещении А.А. Потебни / К.Д. Дондуа // Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1941. – № 3. – С. 56 – 60.
66. Дрожащих Н.В. Лингвосинергетика: истоки и перспективы / Н.В. Дрожащих // Вестник Тюменского государственного университета. – 2009. – Вып. 1. – С. 227–234.

67. Дыбо А.В. Семантическая реконструкция в алтайской этимологии. Соматические термины (плечевой пояс) / А.В. Дыбо ; РАН, Ин-т языкознания. – М., 1996. – 389 с.
68. Дыбо В.А. Славянская акцентология: опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском / В.А. Дыбо. – М. : Наука, 1981. – 271 с.
69. Ємець О. Семантика та стилістичні функції паронімії у художніх, газетних і рекламних текстах / О. Ємець // Семантика мови і тексту : матеріали X міжнар. конф. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І.Я., 2009. – С. 90–92.
70. Железняк М.Г. Прийменники в говорі і в поезії [Електронний ресурс] / М.Г. Железняк // Культура мови на щодень : інформаційно-довідкова система / Ін-т української мови НАН України. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine35-16.pdf> (дата звернення: 08.07.2014). – Назва з екрана.
71. Жовтобрюх М.А. Історія української мови. Фонетика / М.А. Жовтобрюх, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім.О.О.Потебні. – К. : Наукова думка, 1979. – 368 с.
72. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М.А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 302 с.
73. Жовтобрюх М.А. Мова української преси (до середини 90-х років ХІХ ст.) / М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : АН УРСР, 1963. – 415 с.
74. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. – М. : Высшая школа, 1990. – 124 с.
75. Зайцева Н.В. Антонимическая когезия в современном русском и английском языках: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: специальность 10.02.19 / Зайцева Наталия Викторовна. – Ростов-на-Дону, 2008. – 24 с.
76. Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков / В.М. Иллич-Свитыч. – М. : Наука, 1981. – 353 с.

77. Іваницька Н. Абсолютивно-релятивна природа повнозначного слова і формально-граматичне членування речення / Н. Іваницька // Наукові записки. Серія «Філологія», 2008. – Вип.10. – Том 1. – С. 14–20.
78. Іванович М. Форма прямого додатка в заперечних конструкціях в українській і сербській мовах / М. Іванович // Проблеми слов'янознавства. – 2004. – Вип. 54. – С.113–121.
79. Ільченко В.І. Експресія власних назв як засіб публіцистики : автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.08 / Ільченко Володимир Іванович. – К., 2003. – 20 с.
80. Кант И. Всеобщая естественная история и теория неба [Электронный ресурс] / И. Кант. – Режим доступа: <http://bourabai.kz/kant/nebo00.htm> (дата обращения: 5.01.2012).
81. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С.Караванський. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Укр. книга, 2000. – 480 с.
82. Клоусон Дж. Лексикостатистическая оценка алтайской теории / Дж. Клоусон // Вопросы языкознания. – 1969. – №5. – С. 22 – 41.
83. Кнопкодави [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B8> (дата звернення: 25.03.2014). – Назва з екрана.
84. Кожевникова Н.А. Избранные работы по языку художественной литературы / Сост. Е.В. Красильникова, Е.Ю. Кукушкина, З.Ю. Петрова ; под общ. ред. З.Ю. Петровой. – М. : Знак, 2009. – 896 с.
85. Колесова Н.В. Заимствования в идиостиле В. Аксенова [Электронный ресурс]: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Колесова Наталья Васильевна. – Красноярск, 2005. – 167 с. – Режим доступа: <http://newstar.rinet.ru/~minlos/thesis/Kolesova2005.pdf> (дата обращения: 10.02.2015).

86. Комарова В.Б. Синонимическая аттракция в сленге современного английского языка / В.Б. Комарова // Трибуна ученого: актуальные проблемы современного образования. – Шадринск: ШГПИ, 2012. – С. 231 – 234.
87. Комиссаров В.Н. Проблемы определения антонима / В.Н. Комиссаров // Вопросы языкознания – 1957. – № 2. – С. 49 – 58.
88. Кононов А.Н. J. Ndmeth. Die Tiirken von Vidin / А.Н. Кононов // Вопросы языкознания. – 1966. – №2. – С. 158 – 164. – Рец. на ст. Nemeth J. Die Tiirken von Vidin: Sprache, Folklore, Religion / J. Nemeth. – Budapest : Akademiai Kiado, 1965. – 420 с.
89. Кононов А.Н. Грамматика турецкого языка / А.Н. Кононов ; АН СССР, Институт востоковедения. – М. ; Л. : Издательство АН СССР, 1941. – 314 с.
90. Кононов А.Н. Щербак А.М. Огуз-наме. Мухаббат-наме. Памятники древнеуйгурской староузбекской письменности / А.Н. Кононов // Вопросы языкознания. – 1963. – №5. – С.131–138. – Рец. на Щербак А.М. Огуз-наме. Мухаббат-наме. Памятники древнеуйгурской и староузбекской письменности. – М. : Изд-во восточной литературы, 1959. – 172 с.; Грамматический очерк языка тюркских текстов X – XIII вв. из Восточного Туркестана. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 204 с.
91. Кравцова А.А. Аттракция как лингвистическое явление и ее функционирование во фразеологии / А.А. Кравцова // Вопросы фразеологии. – Вып. 168. – М. : Изд-во Московского гос. пед. ин-та иностранных языков, 1980. – С. 135–143.
92. Красногирева С.А. Лексико-семантическая аттракция прилагательных широкой семантики в современном немецком языке : автореф. ...дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Красногирева Светлана Адамовна. – М., 1976. – 25 с.
93. Кривко И.П. Ментальный лексикон индивида как самоорганизующаяся система (на примере синонимической аттракции) [Электронный ресурс] // Ученые записки. – 2010. – № 1 (13). – 7 с. – Режим доступа: <http://scientific-notes.ru/pdf/013-7.pdf> (дата обращения: 12.04.2012).

94. Кривко И.П. Специфика синонимической аттракции в лексиконе индивида: синергетический поход : дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Кривко Ирина Петровна. – Курск, 2010. – 169 с.
95. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична грамматика : навч. посіб. / О. І. Крижанівська. – К. : Академія. – 2010. – 248 с.
96. Критенко А.П. Паронимия и ее роль в языке : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10.02.19 / Критенко Афанасий Прокопович; Институт языковедения им. А.А. Потебни АН УССР. – К., 1974. – 24 с.
97. Критенко А.П. Паронімія в українській мові / А.П. Критенко // Мовознавство. – 1968. – №3. – С. 48–59.
98. Кузнецов П.И. О происхождении тюркских падежных аффиксов / П.И. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 1994. – №2 – С. 119 – 131.
99. Кузнецова И.Н. Паронимическая неология во французском языке / И.Н.Кузнецова ; Смоленский государственный университет // Риторика ↔ лингвистика». – Смоленск, 2008. – Т.2. – С.100–108.
100. Кузнецова И.Н. Теория лексической интерференции / И.Н. Кузнецова. – М. : МГУ, 1998. – 379 с.
101. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / Б.М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961. – 285 с.
102. Лаврова Н.А. Контаминация и паронимическая аттракция / Н.А. Лаврова // Уральский филологический вестник. Серия: Язык. Система. Личность: лингвистика креатива. – 2012. – № 3. – С. 93–99.
103. Лаврова Н.А. Контаминация как словотворческая модель: структура, семантика, стилистика, прагматика (на материале современного английского языка : автореф. ...дис. д-ра филол. наук: 10.02.04 / Лаврова Наталия Александровна. – М., 2013. – 47 с.
104. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз ; пер. с англ. под. ред. В.А. Звегинцева. – М. : Прогресс, 1978. – 544 с.
105. Лебедев В.Ю. Культуро-семиотические аспекты литургического дискурса: на материале ортодоксально-христианских ритуальных текстов : дис. ...канд.

- философ. наук: 24.00.01 / Лебедев Владимир Юрьевич. – Москва, 2002. – 242 с.
106. Лебедева С.В. Близость значения слов в индивидуальном сознании: дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Лебедева Светлана Вениаминовна. – Тверь, 2002. – 311 с.
107. Леденев Ю.И. Когнитивно-прагматическая аттракция в языке / Ю.И. Леденев. // Избранные труды по языкознанию, 1957-2007. – Ставрополь : Изд-во Ставроп. гос. ун-та, 2007. – С. 453 – 455.
108. Леденев Ю.И. Системность и синергетика как факторы устойчивости языка // Язык. Текст. Дискурс: науч. альманах / Под ред. Г.Н. Манаенко. – Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2007. – Вып. 5. – С. 11 – 22.
109. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой ; Институт языкознания АН СССР. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682 с.
110. Лозьер М. Закон Привлечения: наука о том, как привлекать в свою жизнь то, что хочешь, отталкивая то, чего не хочешь / Майкл Лозьер ; пер. с англ. Т. Макросовой. – М.: София, 2007. – 160 с.
111. Лукашанец Е.Г. Русское словообразование в зеркале Интернет-коммуникации [Электронный ресурс] / Е.Г. Лукашанец // Творба речи и њени ресурси у словенским језицима : зборник радов аса четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта. – Београд, 2012. – С. 167 – 175. – Режим доступа: http://www.ireteslaw.ispan.waw.pl/bitstream/handle/123456789/97/167_pdfsam_Tvorba%20reci%20i%20njeni%20resursi%20u%20slovenskim%20jezicima%20-%20prelom%20i%20cip.pdf?sequence=1 (дата обращения: 30.09.2014).
112. Лукашанец Е.Г. Система деривационных отношений в социолекте: основные закономерности и тенденции функционирования (на материале русского языка) : автореферат дис. ...д-ра. филол. наук : 10.02.02 / Лукашанец Елена Глебовна. – Минск, 2010. – 51с.

113. Макарець Ю.С. Перифразові номінації в українській публіцистиці початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ю.С. Макарець. – К., 2011. – 24 с.
114. Макеєвець Ю. Семантика та функціонування евфемізмів у німецькому політичному дискурсі (на матеріалі сучасної преси) / Юлія Макеєвець // Іноземна філологія. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Вип. 125. – С. 22–28.
115. Маковский М.М. Теория лексической аттракции (опыт функциональной типологии лексико-семантических систем) / М.М. Маковский. – М. : Наука, 1971. – 252 с.
116. Маковский М.М. Универсалии в социолингвистике (Опыт социальной типологии лексико-семантических систем) / М.М. Маковский // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – М., 1974. – Т. 33. – Вып. 4. – С. 331–340.
117. Максвелл Дж.К. Речи и статьи / Джеймс Клерк Максвелл ; Пер. под ред. В.Ф. Миткевича. – Москва ; Ленинград : Гостехиздат, 1940. – 227с.
118. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо ; под ред. А.А. Реформатского ; пер. з франц. Н.Д. Андреева. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – 436 с.
119. Маслий Е.В. Дискурсивно-семантическая аттракция как способ существования концепта (на материале концепта юродство) [Электронный ресурс] / Е.В. Маслий // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2013. – Вип. 69. – №1080. – С. 257 – 260. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhIFL_2013_1080_69_54.pdf (дата звернення: 15.11.2014).
120. Маслій О.В. Дискурсивні парадигми концепту юродство як самобутнього феномена російської культури : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Маслій Олена Василівна. – Х., 2008. – 25 с.
121. Медведь Е.Н. Эволюционный вектор функционирования квантитативных единиц [Электронный ресурс] / Е.Н. Медведь // Культура народов

- Причерноморья : Материалы I Крымского лингвистического конгресса. – Симферополь : Вид-во Кримського республік. ін-ту післядипломної пед. освіти, 2009. – Т.2. – №168. – С. 70–71. – Режим доступа: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/2967/1/medved.pdf> (дата обращения: 20.12. 2014).
122. Мельников Г.П. Некоторые способы описания и анализа гармонии гласных в современных тюркских языках / Г.П. Мельников // Вопросы языкознания. – 1962. – №6. – С. 31–53.
123. Мельников Г.П. Тюркский вокализм и сингармонизм / Г.П. Мельников, М.А. Черкасский // Вопросы языкознания. – 1966. – №5. – С.129–138.
124. Мильруд Р.П. В поиске имплицитного порядка языка как хаотической системы / Мильруд Р.П. // Язык и культура. – 2009. – № 4. – С.60–74.
125. Минлос Ф. Повтор предлогов в новгородской первой летописи / Ф. Минлос // Русский язык в научном освещении / РАН, Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова. – М. : Языки славянской культуры. – 2007. – №1. – С. 52–72.
126. Михалев А.Б. Теория фоносемантического поля / А.Б. Михалев. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 1995. – 213 с.
127. Мова і культура / Відп. ред. В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1986.– 183 с.
128. Мовчун Л. Народжене сьогоденням (про зміни в лексиці сучасної мови) / Л. Мовчун // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 43 – 45.
129. Мойсієнко А.К. Динамічний аспект номінації / А.К. Мойсієнко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К. : Київський університет, 2004. – 100 с.
130. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. / М.І. Навальна ; НАН України, Інститут української мови. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328с.
131. Никитина С.Е. Паронимическая аттракция или народная этимология? / С.Е. Никитина // Русский язык : прил. к газ. «Первое сентября». – 2001. – №16. – С. 2–3.

132. Новиков Л.А. Русская антонимия и ее лексикографическое описание // Львов М.Р. Словарь антонимов русского языка : около 2500 антоним. пар / Под ред. Л.А. Новикова. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Арсис Лингва, Вентана-Граф, 1996. – С. 5–30.
133. Новикова Ю.О. Речевая антонимия как отражение обыденной картины мира (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / Новикова Юлия Олеговна. – Санкт-Петербург, 2010. – 25 с.
134. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / Под ред. Б.А. Серебrenникова. – М. : Наука, 1970. – 597 с.
135. Осовська І. Лексико-граматичні маркери інтенсифікації дисенсусу в сімейному конфронтативному дискурсі / І. Осовська // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2010. – Вип. 89 (5). – С. 211–214.
136. Осовська І.М. Маркери модальності в сучасному німецькомовному сімейному дискурсі / І.М. Осовська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». – 2011. – Вип. 20.– С. 170–177.
137. Пабрежа Ю.Ю. Динамика аттракції ударення в северожемайтском наречии : дис. ...канд. филол. наук: 10.02.15 / Пабрежа Юозас Юозович. – Вильнюс, 1984. – 192 с.
138. Панькин В.М. Языковые контакты : краткий словарь / В.М. Панькин, А.В. Филиппов. – М. : Флинта ; Наука, 2011. – 156 с.
139. Паттерн [Электронный ресурс] // Психологос : энциклопедия практической психологии. – Электрон. данные. – Режим доступа: <http://www.psychologos.ru/articles/view/pattern> (дата обращения: 03.08.2014).
140. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З.Д. Поповой. – Воронеж : Изд-во Воронежского ГУ, 1989. – 193 с.
141. Полтавець Ю.С. Історія та вживання терміна «атракція» в мовознавчій традиції / Ю.С. Полтавець // Вісник Маріупольського державного університету. – Серія: Філологія. – 2012. – Вип. 7. – С. 135 – 141.

142. Полтавець Ю.С. Синонімічна атракція в українській публіцистиці початку ХХІ століття (на прикладі назв грошових одиниць) / Ю.С. Полтавець // Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство». – Миколаїв : ЧДУ імені Петра Могили, 2015. – Т. 252. – Вип. 240. – С.75 – 78.
143. Полтавець Ю.С. Специфіка граматичної атракції в українській мові (на матеріалі української періодики початку ХХІ ст.) / Ю.С. Полтавець // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. – Випуск 40. – С. 94 – 100.
144. Полтавець Ю.С. Типи паронімічної атракції в сучасній українській газетній періодиці / Ю.С. Полтавець // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 11. – С. 48 – 57.
145. Полтавець Ю.С. Явище атракції: вияв на різних мовних рівнях / Ю.С. Полтавець // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2013. – Вип. 36. – С. 210 – 217.
146. Полюга Л.М. Про антоніми та їх використання / Л.М. Полюга // Словник антонімів української мови. – К. : Довіра, 1999. – С. 5–22.
147. Полянчук О.Б. Когнитивные причины закономерностей семантической деривации производных слов (на материале французского языка) [Электронный ресурс] / О.Б. Полянчук // ВЕСТНИК ВГУ. Серія «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2005. – № 2. – С. 43 – 45. – Режим доступа: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2005/02/polyanchuk.pdf> (дата обращения: 21.01.2015).
148. Попов С.Л. Явления древнерусского синтаксического согласования, не сохранившиеся в современном русском литературном языке / С.Л. Попов // Когнитивные основания эволюции форм русского синтаксического согласования / С.Л. Попов. – Харьков : НТМТ, 2013. – С. 106–111.
149. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Воронеж : Типография Н.Д. Гольдштейн, 1874. – Т.1 : Введение. – 540 с.

150. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Х. : Университет. типография, 1874. – Т. 2 : Составные члены предложения и их замены в русском языке. – 540 с.
151. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня ; ред. и сост. В.И. Борковский, Ф.П. Филин. – М. : Гос. учебно-педагог. изд-во, 1968. – Том 3 : Об изменении значения и заменах существительного. – 551с.
152. Психологічна енциклопедія / Автор-упоряд. О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 423 с.
153. Решетов В.В. О диалектной основе узбекского литературного языка / В.В. Решетов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 1. – С. 100–108.
154. Ріжко Р.Л. Паронімічна атракція як домінанта українського поетичного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ століття / Р.Л. Ріжко // Лінгвістика : зб. наук. праць. – 2011. – №1(22). – Част. II. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – С. 169 – 182.
155. Родионова И.В. К изучению процесса аттракции с участием отантропонимических дериватов : (на материале русских народных говоров) / И.В. Родионова // Этимология: 2003-2005 / Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова ; редкол.: Ж. Ж. Варбот (отв. ред.) и др. – М. : Наука, 2007. – С.197 – 210.
156. Рубцова Е.А. Лингвокультурологический анализ молодежного сленга начала ХХІ века: на материале печатных СМИ : автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 / Рубцова Евгения Александровна. – М., 2009. – 18 с.
157. Русская грамматика. В 2 т. Т 2 : Синтаксис / Ред. кол.: Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др. – М. : Наука, 1982. – 709 с.
158. Рымарева Н.С. Коммуникативно-прагматические аспекты языковых средств выражения противопоставления в современном англоязычном художественном тексте : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / Рымарева Нина Сергеевна. – М. : 2003. – 24 с.

159. Рюмин Р.В. Лексико-семантическая организация молодёжного жаргона (на материале речи молодёжи г. Вологды) : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01 / Роман Владимирович Рюмин. – Череповец, 2004 – 250 с.
160. Савченко Л.Р. Мыслительная аттракция в интерпретационном пространстве творчества Н.В. Гоголя / Л. Р. Савченко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразін. Серія: Філологія. – Харків : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2011 . – Вип. 61. – № 936. – С.12–19.
161. Савчук Н.М. Функції мотиваційно зв'язаних слів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01 / Савчук Наталія Михайлівна. – Умань, 2011. – 203 с.
162. Салех Г.А. Стилистические функции антонимов в русской и арабской публицистике (1995-1999 гг.): автореферат дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.22 / Салех Газуан Абдульхади. – М., 2000. – 21 с.
163. Северская О.И. К описанию семантики паронимической аттракции / О.И. Северская // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С.32–39.
164. Сербенська О.А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Сербенська Олександра Антонівна. – К., 1992. – 38 с.
165. Серебренников Б.А. Теория волн Йоганна Шмидта и явление языковой аттракции / Б.А. Серебренников // Вопросы языкознания. – 1957. – № 4. – С. 3 – 15.
166. Скорвид С.С. О «дистанционном управлении» и автономном употреблении славянских падежных форм / С.С. Скорвид // Славянский вестник. – Вып. 2. – М. : МАКС Пересс, 2004. – С. 332 – 338.
167. Скорвид С.С. Проблема аттракции и становление связей в именных сочетаниях (на материале древнечешского языка XIV – XV вв.) / С.С. Скорвид // Исследования по славянскому языкознанию : сб. / Под ред. В.П. Гудкова. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – С. 133 – 145.
168. Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.ekonomiks.net.ua> (дата звернення: 10.09.2014).

169. Словник паронімів української мови / Уклад. Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. – К. : Освіта, 2008. – 320 с.
170. Словник української мови : в 11 т. / За ред. І. К. Білодіда ; НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. – Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.
171. Словник фразеологізмів української мови / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови ; Укр. мовно-інформац. фонд ; укл. В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – 787 с.
172. Словопедія [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу:<http://slovopectia.org.ua/> (дата звернення: 18.05.2014).
173. Степаненко М.І. Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами : автореферат дис. ...д-ра. філол. наук : 10.02.01 / М.І. Степаненко. – К., 2004. – 38 с.
174. Степанов Ю.С. Непарадигматические передвижения ударения в индоевропейском (I. Вокруг законов Ваккернагеля и Лескина) / Ю.С. Степанов // Вопросы языкознания. – 1997. – №4. – С. 5 – 26.
175. Стишов О.А. Особливості словотворення okazіоналізмів-комполітів у мові українських ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ століть / О.А. Стишов // Динамічні процеси в граматичі і лексичному складі сучасних слов'янських мов : зб. наук. пр. Міжнар. наук. конф. пам'яті проф. К.Ф. Шульжука (Рівне, 19–20 трав. 2011 р.) / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Ун-т ім. Ф. Палацького в Оломоуці ; редкол.: Вокальчук Г. М. та ін. – Рівне ; Оломоуць : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2011. – С.195–198.
176. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – 2-е вид., перероб. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
177. Стоичкова Л. Още веднъж за лексикалната метаморфоза в компютерния жаргон [Електронний ресурс] / Л. Стоичкова. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.uni-vt.bg/pages/6298/uplft/dok-bash-3.2.pdf> (дата звернення: 11.09.2014).

178. Страусов В.Н. Мотивированность и функции грамматического рода в разносистемных языках: дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.20 / Страусов Виктор Никитович. – Пятигорск, 2006. – 378 с.
179. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 439 с.
180. Сучасна українська літературна мова : стилістика / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
181. Сучасна українська літературна мова: підруч. / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. ; за ред. А.П. Грищенка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
182. Сучасна українська мова: підруч. / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О.Д. Пономарева. – 4-те вид. – К.: Либідь, 2008. – 488с.
183. Сюта Г.М. Паронімічна атракція в ідіостильовій системі Емми Андрієвської / Г. М. Сюта // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 2 : До 175-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова. – С. 66–70.
184. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах: (Основные семант. процессы) / А. А. Тараненко ; АН УССР, Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. – К. : Наук. думка, 1989. – 254 с.
185. Тараненко О.О. Антоніми // Українська мова: енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
186. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії / О.О. Тараненко ; відп. ред.: Л. С. Паламарчук ; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1980. – 115 с.
187. Тараненко О.О. Українсько-російські мовні контакти на сучасному етапі: притягування і відштовхування. – Ч. II. Текстуальні вкраплення, прецедентні

- тексти мовою оригіналу / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2010. – №4–5. – С. 22–39.
188. Таранець В.Г. Діахронія мови : збірка статей / За заг. ред. проф. Л.М. Голубенко. – Одеса : Друкарський дім, 2008. – 232 с.
189. Тітушки [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D1%82%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B8> (дата звернення: 02.02.2013). – Назва з екрана.
190. Толстая А.Л. Антонимия как механизм создания контраста в современной публицистической речи: на материале русского и немецкого языков : автореф. дис. ...канд. фил. наук : 10.02.20 / Толстая Анна Леонидовна. – М., 2010. – 22 с.
191. Томахин Г.Д. Лингвистические аспекты лингвострановедения / Г.Д. Томахин // Вопросы языкознания. – 1986. – №6. С. 113 – 118.
192. Туманян Э.Г. Системность трансформации индоевропейских архетипов как критерий их одноплоскостного существования / Э.Г. Туманян // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Теория лингвистической реконструкции / Н.З. Гаджиева, В.К. Журавлев, М.А. Кумахов и др. – М. : Наука, 1988. – С. 189 – 197.
193. Українська мова : Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. Бажана, 2004. – 833 с.
194. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике (языковые универсалии) / Пер. с англ. под ред. Б.А. Успенского. – Вып. 5. – М. : Прогресс, 1970. – С. 250–299.
195. Успенский Б.А. Проблема универсалий в языкознании / Б.А. Успенский // Новое в лингвистике / Пер. с англ. под ред. Б.А. Успенского. – Вып. 5. – М. : Прогресс, 1970. – С. 5–30.

196. Феоктистова Л.А. Ономастика и ономастическая лексика в жаргоне железнодорожников / Л.А. Феоктистова // Вопросы ономастики. – 2010. – №2(9). – С. 69 – 85.
197. Физическая энциклопедия. В 5 т. Т. 1 / Глав. ред. А.М. Прохоров, ред. кол. Д.М. Алексеев, А.М. Балдин, А.М. Бонч-Бруевич, В.С. Боровик-Романов и др. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 708 с.
198. Физическая энциклопедия. В 5 т. Т. 2 / Глав. ред. А.М. Прохоров, ред. кол. Д.М. Алексеев, А.М. Балдин, А.М. Бонч-Бруевич, В.С. Боровик-Романов и др. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 703 с.
199. Физическая энциклопедия. В 5 т. Т. 3 / Глав. ред. А.М. Прохоров, ред. кол. Д.М. Алексеев, А.М. Балдин, А.М. Бонч-Бруевич, В.С. Боровик-Романов и др. – М. : Советская энциклопедия, 1992. – 672 с.
200. Физическая энциклопедия. В 5 т. Т. 4 / Глав. ред. А.М. Прохоров, ред. кол. Д.М. Алексеев, А.М. Балдин, А.М. Бонч-Бруевич, В.С. Боровик-Романов и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1994. – 704 с.
201. Филичева Н.И. Синтаксическая аттракция в немецком языке / Н.И. Филичева // Вестник Московского университета. – 1977. – № 1. – Серия 10 : Филология. – С.47 – 56.
202. Фильчук Т.Ф. Языковая аттракция в различных дискурсивных проявлениях: дис...канд. филол. наук: 10.02.02 / Фильчук Татьяна Федоровна. – Х., 2003. – 219 с.
203. Фришберг И.Д. Когнитивный аспект синонимической аттракции глагольных номинаций: на материале английского и русского языков: дис... канд. филол. наук: 10.02.20 / Фришберг Ирина Давидовна. – Челябинск, 2006. – 196 с.
204. Хайдарова В.О. некоторых видах аттракторов (на материале фразеоподсистемы языка Интернет-общения) / В. Хайдарова // Проблемы истории, филологии, культуры. – 2008. – № 20. – С. 203–208.
205. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? / Герман Хакен // Синергетика и психология. – М. : Янус-К, 2000. – Вып. 2. – С.11–25.

206. Хвостенко О.О. Синонімічна і паронімічна атракції та явище лексичної метаморфози у комп'ютерному сленгу сучасної болгарської мови / О.О. Хвостенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / Відпов. ред. А.Д. Белова ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка. – 2012. – Вип. 42, ч.2. – С. 365–371.
207. Хоккетт Ч.Ф. Проблема языковых универсалий / Ч.Ф. Хоккетт // Новое в лингвистике / Пер. с англ. под ред. Б.А. Успенского. – Вып. 5. – М. : Прогресс, 1970. – С.45–76.
208. Хорошева Н.В. Смеховые архетипы французского и русского субстандарта / Н. В. Хорошева // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – №334. – С. 22–27.
209. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.
210. Числівник англійської мови: навч. посіб. / С.О. Швачко, С.В. Баранова, І.К. Кобякова та ін. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 171 с.
211. Шафиков С.Г. Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий / С.Г. Шафиков. – Уфа, 2000. – 260 с.
212. Шацкая М.Ф. Взаимодействие лексической и синтаксической семантики в русском художественном тексте: межуровневые контакты и механизмы аномальных трансформаций при порождении языковой игры : дис. ...д-ра филол.наук: 10.02.01 / Шацкая Марина Федоровна. – Волгоград, 2010. – 460 с.
213. Швачко С.О. Семантична полівекторність квантитативних слів: лінгвокогнітивні аспекти / С.О. Швачко, С.В. Баранова, І.К. Кобякова, О.М. Медвідь, Н.І. Чернюк ; за ред. проф. С. О. Швачко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – 204 с.
214. Швачко С.О. Слова міри і ваги: лінгвокогнітивні аспекти / С.О. Швачко. – Суми : СумДУ, 2008. – 132 с.
215. Шелия М.Д. Диалектика языка и речи и методологические основы изучения равнозначности: дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.04 / Шелия Мадонна Дурмишхановна. – Москва, 1991. – 328 с.

216. Шерльц В.И. Синтаксис древнеиндийского языка. О согласовании частей речи, об употреблении чисел и падежей / В.И.Шерльц. – Харьков: Университетская Типография, 1883. – 369 с.
217. Шмелева Т.В. Кризис как ключевое слово текущего момента / Т.В. Шмелева // Политическая лингвистика. – Вып. 2(28). – Екатеринбург, 2009. – С. 63–67.
218. Шмелева Т.В. «Москва, люблю тебя безмэрно»: вспышка паронимии в медиаречи / Т.В. Шмелева // Слово.ру: Балтийский акцент. – 2011. – № 3–4. – С. 95–102.
219. Щур Г.С. Теории поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.
220. Янович И.С. Анализ речевых ошибок при предикативном согласовании в русском языке: эффект рода главного имени / И.С. Янович, О.В. Фёдорова // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : труды международной конференции «Диалог 2006» (Бекасово, 31 мая – 4 июня 2006 г.) / Под ред. Н.И. Лауфер, А.С. Нариньяни, В.П. Селегей. – М. : Изд-во РГГУ, 2006. – С. 602–606.
221. Badecker W. Morphology, agreement, and working memory retrieval in sentence production: Evidence from gender and case in Slovak / W. Badecker, F. Kuminiak // Journal of Memory and Language. – 2007. – № 56. – P. 65–85.
222. Bock K. Broken agreement / K. Bock, C. Miller // Cognitive Psychology. – 1991. – №23. – P. 45–93.
223. Bock K. Some Attractions of Verb Agreement / K. Bock, K. Eberhard, C. Cutting, A. Meyer // Cognitive Psychology. – 2001. – № 43. – P. 83–128.
224. Davies M. Oppositions in News Discourse: the ideological construction of ‘us’ and ‘them’ in the British press Huddersfield : The University of Huddersfield, 2008. – 708 p.
225. Davies M. The Attraction of Opposites: The Ideological Function of Conventional and Created Oppositions in the Construction of In-groups and Out-groups in News Texts / M. Davies // Stylistics and Social Cognition / L. Jeffries, D. McIntyre, D. Bousfield. – Amsterdam – New York : Rodopi, 2007. – P. 71 – 100.

226. Eberhard K. Making syntax of sense: Number agreement in sentence production / K. Eberhard, C. Cutting, K. Bock // *Psychological Review*. – 2005. – №112. – P.531–559.
227. Eberhard K.M. The marked effect of number on subject–verb agreement / Kathleen M. Eberhard // *Journal of Memory and Language*. – 1997. – vol. 36. – № 2 . – P.147–164.
228. Franck J. Agreement and movement: A syntactic analysis of attraction / J. Franck, G. Lassi, U. Frauenfelder, L. Rizzi // *Cognition*. – 2006. – №101. – P. 173 – 216.
229. Franck J. The interplay of syntax and form in sentence production: A cross-linguistic study of form effects on agreement / J. Franck, G. Vigliocco I. Anton-Mendez, S. Collina, U. Frauenfelder // *Language and Cognitive Processes*. – 2008. – № 23(3). – P. 329–374.
230. Gordon N. Elohim: Plurality and «Attraction» [Электронный ресурс] / N. Gordon. – Режим доступа: <http://www.israelofgod.org/elohim3.htm> (дата звернення: 15.10.2012).
231. *Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal: Précédée d'un Essai sur l'origine et les progrès de la langue françoise / par M. Petitot ; et suivie du commentaire de M. Duclos, auquel on a ajoutées des notes.* – Perlet, 1803. – 470 с.
232. Grimm J. Über einige Fälle der Attraction / J. Grimm // *Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin.* – Berlin : Druckerei der Königl Akademie der Wissenschaften, 1859. – S. 1–31.
233. Leech G. *A Communicative Grammar of English* / G. Leech, G. Leech, J. Svartvik. – Pearson Education, 2002. – 440 p.
234. Lloyd R.J. *Phonetic attraction* / R.J. Lloyd. – Liverpool : Turner and Dunnett, 1888. – 152 p.
235. Magee G.A. *The Hegel dictionary* / G.A. Magee. – London ; New York : Continuum, 2010. – 280 с.
236. Malko A. Attraction Errors in Gender Agreement: Evidence from Russian / A. Malko, N. Slioussar // *Formal Approaches to Slavic Linguistics Indiana*

- University, Bloomington : The Third Indiana Meeting 10–13 May, 2012. – 2012. – P. 418 – 431.
237. Miklosich F. Vergleichende grammatik der slavischen sprachen / Franz Ritter von Miklosich. – Vol. 4 : Syntax. – Wien, 1874 ; Neudr. Heidelberg, 1926.
238. Paul J. Grammar of Biblical Hebrew / J. Paul, T.Muraoka. – Second Edition. – Roma : Pontifical Biblical Institute, 2006. –772 p.
239. Poltavets Y.S. Semantic attraction of semes in the Modern Ukrainian // European Applied Sciences. – 2014. – № 3. – Stuttgart, Germany : ORT Publishing. – P. 124 – 126.
240. Santesteban M. Number attraction effects on object-clitic agreement in Spanish: Behavioral and Electrophysiological evidence [Электронный ресурс] : 32nd Annual Meeting of the Department of Linguistics (AUTH, Greece,Thessaloniki, May 6–8, 2011) / M.Santesteban, A. Zawiszewski, K. Erdocia, I. Laka. – Режим доступа: https://amlap2011.files.wordpress.com/2011/08/208_pdf.pdf (дата звернення: 23.12.2013).
241. Tenney F. Attraction of mood in early Latin / F. Tenney. – Lancaster : Press of the New era printing company, 1904. – 59 p.
242. Wayment A. Assimilation as attraction: computing distance, similarity, and locality in phonology : Ph. D. dissertation / Adam Wayment. – Baltimore, Maryland, 2009. – 419 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЇХНІХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Вм	–	Bigmir.net	(http://news.bigmir.net)
G	–	Gazeta.ua	(http://gazeta.ua)
Вч	–	«Віче»	(http://viche.info)
ВВ	–	«Високий вал»	(http://val.ua)
ВГ	–	«Волинська газета»	(http://volga.lutsk.ua)
ВЖП	–	«Вільне життя плюс»	(http://vilne.org.ua)
ВЗ	–	«Високий замок»	(http://wz.lviv.ua)
ВК	–	«Вечірній Київ»	(http://eveningkiev.com)
Г	–	«Галичина»	(http://galychyna.if.ua)
ГУ	–	«Голос України»	(http://golos.com.ua)
Д	–	«День»	(http://day.kiev.ua)
Дб	–	«День. Блоги»	(http://day.kiev.ua/uk/blogs)
ДТ	–	«Дзеркало тижня»	(http://dt.ua)
Е	–	«Експедиція ХХІ»	(http://ex21.com.ua)
КП	–	«Київська правда»	(http://uamedia.visti.net/content/gazeta-kiyivska-pravda)
ЛГ	–	«Львівська газета»	(http://gazeta.lviv.ua)
ЛУ	–	«Літературна Україна»	(http://litukraina.kiev.ua)
М	–	«Місто»	(http://misto.vn.ua)
МБ	–	«Молодий буковинець»	(http://molbuk.ua)
НЗ	–	«Новини Закарпаття»	(http://nz.uz.ua)
П	–	«Пенсія»	
РВ	–	«Рівне Вечірне»	(http://rivnepost.rv.ua)
РЖ	–	«Репортер Житомира»	(http://reporter.zt.ua)
РС	–	«Рідне село»	(http://ridneselo.com)
С	–	«Свобода»	(http://svoboda.com.ua)
СВ	–	«Сільські вісті»	(http://silskivisti.kiev.ua)
Сід	–	«Сім'я і дім»	(http://simya.com.ua)

Т.ua	–	Тиждень.ua	(http://tyzhden.ua)
ТВ	–	«Трускавецький вісник»	(http://protruskavets.org.ua)
УГп	–	«Українська газета плюс»	(http://ukrgazetaplus.net)
УК	–	«Урядовий кур'єр»	(http://ukurier.gov.ua/uk)
УМ	–	«Україна молода»	(http://umoloda.kiev.ua)
УНІАН	–	Українське незалежне інформаційне агентство новин	(http://unian.ua)
УП	–	«Українська правда»	(http://pravda.com.ua)
УПб	–	«Українська правда. Блоги»	(http://blogs.pravda.com.ua)
УПт	–	«Українська правда. Таблоїд»	(http://tabloid.pravda.com.ua)
УТ	–	«Український тиждень»	(http://tyzhden.ua/Magazine)
Ф24	–	«Футбол 24»	(http://football24.ua)
ФГ	–	«Футбол Газета»	(http://footballgazeta.com)
Х	–	«Хрещатик»	(http://kreschatic.kiev.ua)
ХД	–	«Хвиля Десни»	(http://hvilya.com)
Ч	–	«Час»	(http://chas.cv.ua)
ЧК	–	«Час Київщини»	(http://chask.net)